Cioran

Ispita de a exista

HUMANITAS

EMIL CIORAN

ISPITA DE A EXISTA

OPERA LUI CIORAN

SCRIERI ÎN LIMBA ROMANĂ

Pe culmile disperării
ediţia întâi – 1934 / prima ediţie postbelică, Humanitas – 1990
Cartea amăgirilor
1936 / 1991
Schimbarea la faţă a României
1936 / ediţie revăzută de autor – 1990
Lacrimi şi sfinţi
1937 / 1991
Amurgul gândurilor
1940 / 1991
Îndreptar pătimaş
Humanitas -1991

SCRIERI îN LIMBA FRANCEZĂ

Précis de décomposition Tratat de descompunere
Gallimard – 1949 Humanitas – 1992
Syllogismes de l'amertume – 1952 Silogismele amărăciunii – 1992
La Tentation d'exister – 1956 Ispita de a exista – 1992
Histoire et utopie – 1960 Istorie şi utopie – 1992
La Chute dans le temps – 1964 Căderea în timp – 1994
Le Mauvais démiurge – 1969 Demiurgul cel rău – 1995
De l'inconvenient d' être né – 1973 Despre neajunsul de a te fi născut – 1995
Écartelement -1979 Sfârtecare – 1995
Exercices d'admiration – 1986 Exerciţii de admiraţie – 1993
Aveux et anathèmes – 1987 Mărturisiri şi anateme – 1994
Mon Pays / Ţara mea Humanitas-1996

PUBLICISTICĂ CORESPONDENŢĂ CONVORBIRI

Singurătate şi destin Humanitas – 1992
Convorbiri Humanitas – 1993
Scrisori către cei de-acasă
Humanitas – 1995

EMIL CIORAN

Ispita de a exista

Traducere din franceză de
EMANOIL MARCU

Coperta seriei
DONE STAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
CIORAN, EMIL
Ispita de a exista / E.M. Cioran.
trad.: Emanoil Marcu. - Bucureşti: Humanitas, 2002
216 p.; 18 cm

ISBN 973-50-0224-8

I. Marcu, Emanoil (trad.)
821.135.1-4

E. M. CIORAN
LA TENTATION D'EXISTER
© Editions Gallimard, 1956
© Humanitas, 2002, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973 50 0224-8

HUMANITAS
BUCUREȘTI

A GÂNDI ÎMPOTRIVĂ-ŢI

Aproape toate revelaţiile noastre le datorăm freneziei, dezechilibrului nostru împins la paroxism. Chiar şi pe Dumnezeu – în măsura în care ne trezeşte curiozitatea – îl desluşim nu înlăuntru-ne, în adâncul fiinţei, ci tocmai la limita exterioară a fierbinţelii noastre, exact în punctul în care, furia noastră înfruntând-o pe-a lui, are loc o ciocnire, o întâlnire la fel de pustiitoare şi pentru El, şi pentru noi. Lovit de blestemul inerent făptuirii, pătimaşul nu-şi forţează natura, nu-şi iese din fire decât pentru a reveni la sine cu furie, ca agresor, urmărit de faptele sale ce vin să-l pedepsească pentru a le fi provocat. Nu există operă care să nu se întoarcă împotriva autorului ei: poemul îl va strivi pe poet, sistemul pe filozof, evenimentul pe omul de acţiune. Se nimiceşte cel care, asumându-şi vocaţia şi împlinind-o, se agită înlăuntrul istoriei; se mântuieşte doar cel ce sacrifică har şi talente, pentru ca astfel, eliberat de calitatea de om, să huzurească în fiinţă. Dacă năzuiesc la un destin metafizic, cu nici un preţ nu-mi pot păstra identitatea: orice urmă a ei se cere lichidată; dacă, din contră, mă-ncumet la un rol în spaţiul istoriei, va trebui să-mi încordez resorturile lăuntrice până mă frâng împreună cu ele. Ne e fatal, întotdeauna, eul pentru care optăm: să porţi un nume înseamnă să-ţi asumi un mod precis de prăbuşire.

Credincios aparenţelor sale, pătimaşul nu se descurajează, o ia mereu de la capăt, cu încăpăţânare, căci nu se poate lipsi de suferinţă. Se îndârjeşte să-i piardă pe alţii? – E un ocol ca să

ajungă la propria-i pierzanie. Sub masca sfidătoare, sub ifosele lui se ascunde un împătimit al nefericirii. De aceea printre pătimaşi îi găseşti pe cei ce-şi sunt lor înşişi duşmani. Iar pătimaşi suntem cu toţii, nişte turbaţi care, pierzând formula păcii lăuntrice, nu mai avem acces decât la meşteşugul sfâşierii.

În loc să lăsăm timpul să ne macine încetul cu încetul, noi am găsit cu cale să-i sporim efectul, adăugind la clipele lui pe ale noastre. Acest timp recent, altoit pe cel vechi, acest timp elaborat în noi şi proiectat în lume avea să-şi arate curând virulenţa: obiectivându-se, avea să devină istorie, monstru asmuţit de noi înşine contra noastră, fatalitate căreia nu i-am putea scăpa nici dacă am recurge la soluţiile pasivităţii, la reţetele înţelepciunii.

Să încerci o cură de ineficacitate; să pătrunzi învăţătura maeştrilor taoişti – doctrina renunţării, a neîmpotrivirii, a suveranităţii absenţei; să păşeşti, urmându-le pilda, pe calea conştiinţei ce nu se mai luptă cu lumea şi se mulează pe orice, ca apa, elementul lor predilect, – la toate acestea noi nu vom ajunge nicicând, oricâtă silinţă ne-am da. Ei condamnă şi curiozitatea, şi setea noastră de durere; prin asta se deosebesc de mistici, şi mai ales de cei din Evul Mediu, propovăduitori abili ai târsânei şi brâului de spini, ai nopţilor albe şi postului negru, ai geamătului.

„Viaţa intensă e contrară lui Tao”, ne învaţă Lao-zi, omul cel mai normal cu putinţă. Dar virusul creştin ne roade: moştenitori ai autoflagelatorilor, nu devenim conştienţi de noi înşine decât rafinându-ne caznele. Religia e oare în declin? Noi îi perpetuăm extravaganţele, iar penitenţele şi gemetele chiliilor de altădată continuă prin noi: voinţa noastră de a suferi nu-i mai prejos de-a mânăstirilor, din zilele lor de glorie. Biserica a pierdut monopolul infernului, dar încă îi rămân, ca să ne stăpânească, lanţul suspinelor, cultul suferinţei, al bucuriei mistuitoare şi al tristeţii radioase.

„Viaţa intensă” secătuieşte deopotrivă trupul şi spiritul. Maeştri în arta de a gândi împotriva lor înşişi, Nietzsche, Baudelaire şi Dostoievski ne-au învăţat să punem preţ pe risc, să născocim noi suferinţe, să dobândim existenţă prin ruperea de propria fiinţă. Iar ceea ce în ochii marelui chinez era simbol al decăderii, exerciţiu al imperfecţiunii, constituie pentru noi

unica modalitate de a ne aparţine, de a ne regăsi pe noi înşine.

„Omul să nu iubească nimic – va fi de neînfrânt.” (Chuang-tse) Maximă pe cât de profundă, pe atât de inoperantă. Cum să ne ridicăm pe culmile indiferenţei când până şi apatia noastră e tensiune, conflict, agresivitate? Nici un înţelept printre străbunii noştri: doar nemulţumiţi, veleitari, pătimaşi, ale căror decepţii sau excese vom fi siliţi să le purtăm mai departe.

După învăţătura aceloraşi chinezi, doar spiritul desprins de lume pătrunde esenţa lui Tao; pătimaşul nu-i va percepe decât efectele: cufundarea în adâncuri e cu putinţă doar în tăcere, suspendând orice freamăt, orice resort lăuntric. Dar nu e oare semnificativ că aspiraţia noastră spre absolut se exprimă în termeni de acţiune, de luptă, că un Kierkegaard se proclamă „cavaler al credinţei” şi că Pascal nu e decât un pamfletar? Atacăm şi ne apărăm; nu cunoaştem aşadar decât efectele lui Tao. De altfel, falimentul chietismului, echivalent european al taoismului, e grăitor în privinţa posibilităţilor şi perspectivelor noastre.

Deprinderea pasivităţii e tot ce poate fi mai opus felului nostru de a fi. (Epoca modernă începe cu doi mari isterici: Don Quijote şi Luther.) Dacă generăm timp, dacă producem timp, o facem pentru că respingem hegemonia esenţei şi supunerea contemplativă pe care ea o presupune. Taoismul îmi apare ca primul şi ultimul cuvânt al înţelepciunii: îi sunt cu toate astea refractar, instinctele mele îl refuză, la fel cum refuză să îndure orice, într-atât ne apasă ereditatea revoltei. Boala noastră? – Veacuri de veghere a timpului, veacuri de idolatrizare a devenirii. Ne vor putea elibera de ele înţelepciunea Chinei sau a Indiei?

Există forme de înţelepciune şi de izbăvire pe care nu le putem percepe lăuntric, nici transforma în substanţa noastră cotidiană şi nici măcar încorseta într-o teorie. Eliberarea, dacă ţinem cu adevărat la ea, trebuie să izvorască din noi: în nici un caz nu trebuie s-o căutăm aiurea, într-un sistem gata făcut ori în nu ştiu ce doctrină orientală. E totuşi ceea ce li se întâmplă adesea unor spirite însetate, cum se spune, de absolut, însă înţelepciunea lor e contrafacere, eliberarea lor – înşelăciune. Am în vedere nu doar teozofia şi pe adepţii ei, ci pe toţi cei ce se-mpăunează cu adevăruri incompatibile cu natura lor. Nu puţini se cred cunoscători ai Indiei, închipuindu-şi că i-au

desluşit, pâhă la una, tainele, deşi nimic nu-i predispune la asta, nici caracterul, nici educaţia şi nici neliniştile. Ce foşgăială de falşi „eliberaţi” – şi cum ne mai privesc de sus, din cerul mântuirii lor! Ce conştiinţe împăcate! Nu se pretind ei oare *deasupra* faptelor lor? Şarlatanie intolerabilă. În plus, ţintesc atât de departe, încât orice religie tradiţională le pare o prejudecată domestică, ce nu le-ar putea satisface „spiritul metafizic”. Să ai în spate autoritatea Indiei – asta-i cu totul altceva! Ei uită însă că India postulează acordul ideii cu fapta, identitatea între mântuire şi renunţare. Când „spiritul metafizic” îţi aparţine, puţin îţi mai pasă de asemenea fleacuri.

După atâta impostură şi fraudă, cât de reconfortant e să priveşti un cerşetor! El, cel puţin, nu minte; nici pe ceilalţi şi nici pe sine: îşi incarnează doctrina, dacă are vreuna; munca nu-i place, şi o dovedeşte; cum nu doreşte să posede nimic, cultivă sărăcia totală, condiţie a libertăţii sale. Gândirea şi fiinţa lui sunt una. Nu posedă nimic, este el însuşi, durează: a trăi de azi pe mâine înseamnă să trăieşti de-a dreptul în eternitate. De aceea, pentru el toţi ceilalţi sunt robii amăgirii. Depinde de semenii săi, dar se răzbună pe ei studiindu-i, specializat cum e în dedesubturile sentimentelor „nobile”. Lenea lui, de o calitate foarte specială, face din el un autentic „izbăvit”, rătăcit într-o lume de nerozi şi de amăgiţi. Ştie despre renunţare mai mult decât oricare din tomurile voastre ezoterice. Doriţi să vă convingeţi? Ajunge să ieşiţi în stradă... Dar nu, vi-s mai pe plac *tratatele* ce proslăvesc cerşetoria. Cum nici o consecinţă practică nu vă încununează meditaţiile, nu-i de mirare că ultimul vagabond preţuieşte mai mult decât voi. Ni l-am putea închipui pe Buddha iubindu-şi adevărul şi palatul? Nu poţi, în viaţa aceasta, să fii şi„mântuit”, şi proprietar. Mă ridic împotriva generalizării minciunii, împotriva celor ce-şi exhibă pretinsa „mântuire”, sprijinind-o pe o doctrină de împrumut. A-i demasca, a-i coborî de pe soclul unde sunt cocoţaţi, a-i pune la stupul infamiei – iată o luptă ce nu ar trebui să lase pe nimeni indiferent. Căci cei care au conştiinţa prea împăcată nu trebuie lăsaţi cu nici un preţ să trăiască şi să moară netulburaţi.

*

Când, iarăşi şi iarăşi, ne puneţi în faţă „absolutul”, o faceţi ~afişând un aer grav, impenetrabil, de parcă v-aţi frământa într-o lume îndepărtată, cu lumini şi tenebre ştiute doar de voi, stăpâni ai unui tărâm la care nimeni în afara voastră nu va putea să ajungă. Ne aruncaţi şi nouă, muritorilor de rând, câte-o fărâmitură din marile descoperiri pe care tocmai le-aţi făcut, câte un rest din prada incursiunilor voastre. Dar toată truda voastră are drept rezultat doar debitarea acestei biete vocabule, product al lecturilor, al frivolităţii docte, al neantului vostru livresc şi al angoaselor de împrumut.

Absolutul… Toate eforturile noastre nu fac decât să macine sensibilitatea ce duce spre el. Înţelepciunea – sau mai degrabă neînţelepciunea noastră – îl repudiază; relativistă, ea ne propune un echilibru – în timp, şi nicidecum în veşnicie. Absolutul ce *evoluează*, această erezie a lui Hegel, a devenit dogma noastră, ortodoxie tragică, *filozofie a reflexelor*. Cine-şi închipuie că-i poate scăpa dă dovadă sau de superficialitate, sau de orbire, încolţiţi de aparenţe, nu ne rămâne decât să adoptăm o înţelepciune incompletă, amestec de visare şi maimuţăreală. Dacă India, ca să-l citäm din nou pe Hegel, reprezintă „visul spiritului infinit”, pe noi rutina intelectului şi a sensibilităţii ne constrânge să concepem spiritul incarnat, limitat la trasee istorice, spirit şi nimic mai mult, ce cuprinde nu lumea, ci *momentele* lumii, timp fărâmiţat, de care nu scăpăm decât cu intermitenţe şi doar atunci când ne trădăm aparenţele.

Sfera conştiinţei se îngustează în acţiune: cel care acţionează nu poate aspira la universal, căci a făptui înseamnă să te cramponezi de proprietăţile fiinţei în detrimentul fiinţei, de o formă de realitate în detrimentul realităţii. Gradul de eliberare al fiecăruia din noi se măsoară în numărul acţiunilor de care ne-am descătuşat, ca şi-n capacitatea de a converti orice obiect în non-obiect. Dar este pierdere de vreme să vorbim despre eliberarea unei lumi grăbite, care a uitat că nu poţi redobândi viaţa, nici să te bucuri de ea, fără ca mai întâi să o fi abolit.

Trăim prea repede pentru a putea percepe lucrurile în esenţa lor ori pentru a le pune în evidenţă precaritatea. Precipitarea noastră le postulează şi le deformează, le creează şi desfigurează, ne leagă de ele. Mă agit, creez aşadar o lume la

fel de suspectă ca şi teoria prin care o justific, adopt mişcarea, iar ea mă preschimbă în generator de fiinţă, în meşter de ficţiuni, şi-n timpul acesta frenezia mea cosmogonică mă face să uit că, luat de vârtejul acţiunii, nu sunt decât un acolit al timpului, un făcător de universuri perimate.

Îndopaţi cu senzaţii şi cu corolarul lor, devenirea, suntem, prin vocaţie şi din principiu, nişte neizbăviţi, nişte osândiţi de lux, mistuiţi de febra vizibilului, scurmând în aceste enigme la fel de superficiale ca deznădejdea şi zbuciumul nostru.

Dacă vrem să ne redobândim libertatea, va trebui să lepădăm povara senzaţiilor, să excludem – între noi şi lume – mijlocirea simţurilor, să ne tăiem legăturile. Or, legătură e fiece senzaţie: plăcerea ca şi durerea, bucuria ca şi tristeţea. Se dezrobeşte doar spiritul care, neîntinat de atingerea cu fiinţe ori lucruri, îşi exersează vacuitatea.

Cei mai mulţi dintre noi izbutească să reziste ispitei fericirii; nefericirea însă e mult mai insidioasă. I-aţi încercat vreodată gustul? Nu vă veţi sătura de ea nicicând, o s-o tot căutaţi, cu lăcomie, de preferinţă unde nu-i de găsit, o veţi aduce acolo cu gândul, pentru că fără ea totul vă pare inutil şi searbăd. Oriunde îşi face apariţia, nefericirea goneşte misterul sau îi ridică vălurile. Parfum şi cheie a lucrurilor, accident şi obsesie, capriciu şi necesitate, o să vă facă să iubiţi aparenţa în tot ce are ea mai puternic, mai durabil şi mai adevărat, o să vă lege de ea pe vecie, căci, „intensă" prin natură, nefericirea – ca orice „intensitate" – e servitute, înrobire. Cum să se înalţe până la ea sufletul indiferent şi golit, sufletul descătuşat? Şi cum să cucerim absenţa, libertatea absenţei? Această libertate nu se va număra nicicând printre obiceiurile noastre, precum nu se va număra nici „visul spiritului infinit".

Ca să te identifici cu o doctrină venită de departe, ar trebui s-o adopţi integral. Ce noimă are să aderi la adevărurile budismului, dar să respingi metempsihoză, care e însăşi baza ideii de renunţare? Să subscrii la Vedanta, să accepţi doctrina irealităţii lucrurilor, dar să te porţi ca şi cum ele ar exista? Inconsecvenţă inevitabilă pentru orice spirit crescut în cultul fenomenului. S-o recunoaştem: avem fenomenul în sânge. Îl putem despreţui sau detesta – oricum, el rămâne patrimoniul nostru, capitalul nostru de grimase, simbolul încrâncenării noastre în această lume. Rasă de convulsionari, în centrul unei

farse de proporţii cosmice, am imprimat universului stigmatele istoriei noastre, iar de acea iluminare ce îndeamnă să te stingi cu seninătate nu ne vom învrednici niciodată. Nu prin tăcerile, ci prin făpturile noastre am ales să pierim: viitorul ni se poate citi pe rânjetul feţelor, pe chipurile de profeţi tumefiaţi şi trebăluitori. Surâsul lui Buddha, acel surâs plutind deasupra lumii, nu ne luminează chipurile. Reuşim, cel mult, să ştim ce este mulţumirea; dar niciodată fericirea, privilegiu al civilizaţiilor clădite pe ideea izbăvirii, pe refuzul de a-şi savura suferinţele, de a se delecta cu ele; ci, sibariţi ai durerii, descendenţi ai unei tradiţii masochiste, cine dintre noi ar şovăi între predica din Benares şi *Heautòntimoroúmenos?* „Eu sunt şi rana şi cuţitul”, iată absolutul nostru, veşnicia noastră.

Cât despre mântuitorii noştri, veniţi printre noi pentru osânda noastră, – iubim nocivitatea speranţelor şi leacurilor ce ni le propun, zelul cu care ne înlesnesc şi întăritã suferinţele, veninul pe care predicile lor ni-l picură în suflet. Dacă suntem experţi în suferinţa fără capăt, le-o datorăm. La ce ispite, la ce cuhni ne poate înălţa luciditatea! S-o părăsim ca să ne refugiem în inconştienţă? Oricine se poate mântui prin somn, oricine are geniu *când doarme*; nu-i nici o diferenţă între visele unui băcan şi ale unui poet. Luciditatea noastră însă nu ar putea răbda ca o asemenea minune să dureze şi nici ca inspiraţia să fie pusă la îndemâna tuturor: ziua ne ia înapoi darurile ce ni le-mparte noaptea. Numai nebunul are privilegiul să treacă lin de la existenţa nocturnă la cea diurnă: nici o diferenţă, la el, între vis şi trezie. A renunţat la raţiunea noastră, precum la bunurile lumii cerşetorul. Amândoi au găsit calea ce duce dincolo de suferinţă şi au rezolvat toate problemele omeneşti; şi totuşi, pilda nu le-o putem urma; rămân mântuitori fără adepţi.

Continuăm să ne scormonim durerile proprii şi nu mai puţin pe ale celorlalţi, în epoca biografiilor, nimeni nu-şi poate ascunde rănile fără să încercăm să i le dezvelim şi să le scoatem la vedere; dacă nu izbutim, îi întoarcem spatele, dezamăgiţi. Cel mort pe cruce, până şi el, contează-n ochii noştri nu fiindcă a pătimit *pentru noi*, ci fiindcă a pătimit, pur şi simplu, fiindcă a scos câteva strigăte pe cât de răscolitoare, pe atât de gratuite. Căci ceea ce venerăm în zeii noştri sunt – *idealizate* – înfrângerile noastre.

*

Sortiţi unor forme degradate de înţelepciune, bolnavi ai duratei, luptând cu această infirmitate ce ne dezgustă şi ne seduce deopotrivă, luptând cu timpul, suntem alcătuiţi din elemente ce fac din noi nişte rebeli sfâşiaţi între o chemare mistică lipsită de orice legătură cu istoria şi un vis sângeros care-i este simbol şi nimb. O, dacă am avea o lume numai a noastră! A evlaviei sau a rânjetului – nu contează! Dar n-o vom avea niciodată, căci ne găsim, în existenţă, la răscrucea rugilor şi sarcasmelor noastre, zonă impură în care se amestecă suspine şi provocări. Luciditatea ce te împiedică să adori te va opri, tot ea, să dărâmi, ori nu-ţi vei. demola decât... Revoltele, căci la ce bun să te revolţi când, mai apoi, regăseşti universul *intact*? Monolog derizoriu. Ne răzvrătim împotriva dreptăţii şi a nedreptăţii, împotriva războiului şi a păcii, împotriva semenilor şi a zeilor. Pentru ca, în cele din urmă, să ne dăm seama că ultimul netot e poate mai înţelept decât Prometeu. Dar tot nu ne putem înăbuşi un strigăt de revoltă, tunăm şi fulgerăm mai departe, pentru orice şi pentru nimic: automatism lamentabil, care explică de ce suntem cu toţii nişte Luciferi de duzină.

Contaminaţi de superstiţia făptuirii, ne închipuim că ideile noastre ar trebui să *dobândească*. Ce poate fi mai contrar contemplării pasive a lumii? Dar asta vrea soarta să fim: incurabili care *protestează*, pamfletari pe-un pat de suferinţă.

Cunoştinţele, ca şi experienţele noastre, ar trebui să ne paralizeze, să ne facă îngăduitori chiar şi faţă de tiranie, de vreme ce tirania e o constantă. Suntem destul de lucizi ca să fim tentaţi să depunem armele; reflexul revoltei se dovedeşte însă mai tare decât îndoielile noastre; şi, deşi am putea fi nişte stoici desăvârşiţi, anarhistul veghează în noi, opunându-se resemnării.

„Niciodată nu vom accepta istoria”, iată maxima ce pare să ne exprime neputinţa de a fi înţelepţi adevăraţi ori nebuni autentici. Cabotini ai înţelepciunii şi nebuniei? Doar asta să fim? Orice am face, m privinţa faptelor noastre suntem siliţi la o profundă nesinceritate.

Neîndoielnic, un credincios se identifică până la un punct cu ceea ce face şi cu ceea ce crede; la el nu există o distanţă prea mare între luciditatea sa, pe de-o parte, şi faptele şi

gândurile lui, pe de alta. Această distanţă creşte peste măsură la falsul credincios, cel care afişează convingeri fără să creadă cu adevărat în ele. Obiectul credinţei sale e un erzaţ. S-o spunem deschis: revolta mea e o credinţă pe care o îmbrăţişez fără să cred în ea. Dar nici nu pot s-o resping. Niciodată nu vom putea spune că am cugetat îndeajuns la vorbele lui Kirilov despre Stavroghin: „Când crede, el nu crede că într-adevăr crede, iar atunci când nu crede, nu crede că nu crede."

*

Mai mult chiar decât stilul, însuşi ritmul vieţii noastre are ca fundament *onorabilitatea* revoltei. Refuzând să admitem identitatea universală, considerăm diferenţierea indivizilor, eterogenitatea, drept un fenomen primordial. Or, a te revolta înseamnă a postula această eterogenitate, a o concepe, într-un fel, ca anterioară apariţiei fiinţelor şi lucrurilor. Dacă opun unitatea, singura veridică, multiplicităţii, obligatoriu mincinoasă, dacă, altfel spus, îl consider pe *celălalt* o fantomă, revolta mea se goleşte de sens, deoarece, ca să existe, ea trebuie să pornească de la ireductibilitatea indivizilor, de la condiţia lor de monade, de esenţe circumscrise. Orice făptuire instituie şi reabilitează pluralitatea şi, conferind persoanei realitate şi autonomie, recunoaşte în mod implicit degradarea, fărâmiţarea absolutului. De la aceasta, de la făptuire, şi de la cultul ce i se consacră provine tensiunea spiritului nostru şi această nevoie de a exploda, de a ne nimici în *miezul duratei*. Filozofia modernă, instaurând superstiţia Eului, a făcut din acesta motorul dramelor şi placa turnantă a neliniştilor noastre. Nu slujeşte la nimic nostalgia repaosului în nediferenţiere, visul neutru al existenţei fără atribute; am vrut să fim *subiecţi*, şi orice subiect înseamnă smulgere din pacea Unităţii. Cel ce încearcă să ne aline singurătatea sau sfâşierile acţionează împotriva intereselor şi vocaţiei noastre. Măsurăm valoarea individului după suma dezacordurilor sale cu lucrurile, după neputinţa de a fi indiferent, după refuzul de a deveni obiect. De aici declasarea ideii de Bine, de aici voga Diavolului.

Cât timp am trăit în iadul unor angoase elegante, ne împăcăm de minune cu Dumnezeu. Când alte spaime, mai sordide (căci erau mai profunde), s-au abătut peste noi, ne-a

trebuit un alt sistem de referinţă, un alt *patron*. Diavolul era personajul visat. Totul în el se potriveşte cu natura evenimentelor, pe care le generează şi guvernează: *atributele lui coincid cu ale timpului*. Să ni-l facem icoană, aşadar, de vreme ce, departe de a fi un produs al subiectivităţii noastre, o creaţie a nevoii de blasfemie ori de singurătate, el este demonul îndoielilor şi spaimelor noastre, instigatorul rătăcirilor omeneşti. Protestele, furiile sale nu-s totuşi lipsite de echivoc: acest „mare Nefericit" e un rebel care se îndoieşte. Dacă firea i-ar fi simplă, dintr-o bucată, nu ne-ar înduioşa defel; dar paradoxurile, contradicţiile lui sunt ale noastre: el strânge laolaltă neputinţele omului, serveşte de model revoltelor şi urii cu care ne înfruntăm noi pe noi înşine. Definiţia infernului? S-o căutăm în forma aceasta de revoltă şi ură, în supliciul orgoliului rănit, în senzaţia de a fi o î*nfricoşătoare* cantitate neglijabilă, în chinurile „eului", ale acestui „eu" cu care începe sfârşitul nostru...

Dintre toate ficţiunile, cel mai mult ne descumpăneşte aceea a vârstei de aur: cum de-a putut să ni se năzărească asemenea himeră? Din duşmănie pentru ea şi pentru a o demasca a prins formă şi-a luat avânt istoria, *agresiune a omului contra lui însuşi*; aşa încât, a te consacra istoriei înseamnă să înveţi să te revolţi, să-l imiţi pe Satan. Iar cel mai bine îl imităm atunci când, uzându-ne fiinţa, producem timp, îl proiectăm în afară şi îl lăsăm să se convertească în evenimente. „De-acum încolo, nu va mai fi timp" – metafizicianul improvizat care e îngerul din Apocalipsă anunţă, cu aceste cuvinte, sfârşitul Diavolului, sfârşitul istoriei. Misticii au de aceea dreptate să-l caute pe Dumnezeu în ei înşişi sau oriunde în afara acestei lumi din care fac *tabula rasa*, fără ca pentru asta să se coboare la revoltă. Ei se avântă dincolo de veac: sminteală de care noi ceilalţi, captivi ai duratei, suntem în stare prea arar. Măcar de-am fi la fel de vrednici de Diavol pe cât sunt ei de Dumnezeu!

Ca să te convingi că revolta se bucură de o cinstire nemeritată, e suficient să te gândeşti cum sunt calificaţi cei ce nu sunt făcuţi pentru ea. Li se spune nevolnici. Este aproape sigur că refuzăm orice gen de înţelepciune pentru că desluşim în ea o nevolnicie transfigurată. Oricât de nedreaptă ar fi o asemenea reacţie, nu mi-o pot reprima nici chiar faţă de

taoism. Ştiu bine că el recomandă retragerea şi renunţarea în numele absolutului, şi nu al laşităţii; cu toate astea, îl refuz în chiar clipa când îmi închipui că l-am adoptat; şi, deşi îi dau de mii de ori dreptate lui Lao-zi, îl înţeleg mai bine, totuşi, pe asasin, între seninătate şi sânge, spre sânge e *firesc* să înclini. Crima presupune şi încununează revolta: cel care nu cunoaşte pofta de a ucide degeaba profesează opinii subversive – va rămâne, pe veci, un biet conformist.

Înţelepciune şi revoltă: două otrăvuri. Inapţi să le asimilăm cu nevinovăţie, nu găsim în nici una din ele o cale pentru izbăvire. Ce-i drept, în aventura luciferică am dobândit o competenţă pe care niciodată n-o vom avea în înţelepciune. Pentru noi, percepţia însăşi înseamnă burzuluire, început de transă ori de apoplexie. Pierdere de energie, voinţă de a ne irosi rezervele. Să te răzvrăteşti în orice moment presupune o necuviinţă faţă de tine însuţi, faţă de propriile forţe. De unde să mai scoatem altele pentru contemplare, această cheltuire *statică*, această concentrare în imobilitate? A lăsa lucrurile aşa cum sunt, a le privi fără să vrei să le transformi, a le pătrunde esenţa – nimic mai contrar felului nostru de a gândi; tânjim, dimpotrivă, să le frământăm, să le torturăm, să le transmitem furiile noastre. Aşa şi trebuie să fie: idolatri ai gestului, ai jocului şi ai delirului, îi iubim pe cei ce riscă totul, în poezie ca şi-n filozofie. *Dao De Jing* merge mai departe decât *Un anotimp în infern* ori decât *Ecce Homo*. Dar Lao-zi nu ne propune nici un delir, în vreme ce Rimbaud şi Nietzsche, acrobaţi evoluând la limita propriei fiinţe, ne invită să le împărtăşim riscul. Ne fascinează doar cei care s-au nimicit încercând să-şi dea un sens vieţii.

*

Nu există ieşire pentru cel ce trece dincolo de timp împotmolindu-se totodată în el, pentru cel ce ajunge, cu opinteli, la limita singurătăţii, dar se afundă şi mai mult în lumea aparenţelor. Şovăitor, hărţuit, se va târî ca un bolnav al duratei, atras deopotrivă de devenire şi de atemporal. Dacă, aşa cum spune Meister Eckhart, există un „miros” al timpului, cu atât mai mult va trebui să existe un miros al istoriei. Cum am putea să nu-l simţim? într-un plan mai apropiat, disting

iluzia, nimicnicia, putreziciunea „civilizaţiei”; şi totuşi, mă simt solidar cu această putreziciune: *sunt fanaticul unui cadavru*. Mi-e ciudă pe veacul acesta al nostru: ne-a înrobit într-atât, încât ne obsedează chiar şi atunci când ne desprindem de el. Nimic viabil nu poate ieşi dintr-o meditaţie de circumstanţă, dintr-o cugetare asupra evenimentului, în alte epoci, mai fericite, oamenii puteau să bată câmpii în voie, ca şi cum nu ar fi aparţinut nici unui veac, eliberaţi de teroarea cronologiei, cufundaţi într-o clipă a lumii, ce pentru ei se confunda cu însăşi lumea. Relativitatea operei lor nu-i neliniştea: i se consacrau fără nici o reţinere. Prostie genială, pierdută pe veci, exaltare fecundă, necompromisă de conştiinţa sfâşiată. A simţi – încă – prezenţa veşniciei şi a şti, totodată, că *suntem* timp şi că producem timp, a înţelege ideea de veşnicie, dar a ne îndrăgi nimicul – iată deriziunea din care se nasc şi revoltele noastre, dar şi îndoiala cu care le privim.

Căutăm suferinţa pentru a ne sustrage iertării, facem drumul izbăvirii în sens invers – acesta e aportul nostru în materie de religie; suntem nişte iluminaţi posaci, nişte Buddha şi nişte Cristoşi ostili mântuirii, ce propovăduiesc unor mizerabili farmecul propriei disperări. O rasă superficială, dacă vreţi. Dar nu e mai puţin adevărat că primul nostru străbun ne-a lăsat, drept singură moştenire, repulsia faţă de paradis. Dând nume lucrurilor, îşi pregătea căderea: pe a lui, dar şi pe a noastră. Dacă vrem să dregem ceva, ar trebui să începem prin a dez-boteza universul, prin a desprinde eticheta care, lipită pe fiecare aparenţă, îi dă relief şi un simulacru de sens. Până atunci, chiar şi celulele nervoase, totul în noi refuză paradisul. Să suferi: unică modalitate de a dobândi senzaţia că exişti; să exişti: singurul mod de a-ţi salva pierzania. Şi aşa va rămâne, atâta timp cât o cură de veşnicie nu ne va dezintoxica de devenire, atâta timp cât nu ne apropiem de acea stare în care, după cum spune un budist chinez, „clipa face cât zece mii de ani”.

*

Cum absolutul corespunde unui sens pe care n-am ştiut să-l cultivăm, să continuăm pe calea răzvrătirii: cu siguranţă că ea va sfârşi prin a se întoarce împotriva ei înseşi, împotriva

noastră… Poate atunci ne vom redobândi puterea asupra timpului; asta de nu cumva, din contră, vrând să scăpăm de năpasta conştiinţei, ne vom întoarce lângă animale, lângă plante şi lucruri, şi la acea stupiditate primordială din care nu ne-a mai rămas, din vina istoriei, nici măcar amintirea.

DESPRE O CIVILIZAŢIE VLĂGUITĂ

Cel ce aparţine organic unei civilizaţii nu poate identifica natura răului care o macină. Diagnosticul lui nu e de luat în seamă; în judecarea lumii sale, el este parte implicată şi o va menaja, din egoism.

Mai detaşat, mai liber, noul venit o cercetează fără părtinire şi-i sesizează mai bine slăbiciunile. Dacă ea e pe ducă, e dispus, la nevoie, să piară şi el, să constate efectele *destinului* asupra ei şi asupra lui însuşi. Nu posedă şi nici nu propune leacuri. Ştiind că destinul nu se *tratează*, el nu-şi atribuie rolul de vraci şi nu pretinde să vindece pe nimeni. O singură ambiţie are: să fie la înălţimea Incurabilului...

*

În faţa reuşitelor acumulate în ţările sale, Occidentului nu i-a fost greu să exalte istoria, să-i atribuie o semnificaţie şi o finalitate. Istoria îi aparţinea, el îi era promotorul: ea trebuia aşadar să urmeze un curs raţional… Şi, rând pe rând, a pus-o sub patronajul Providenţei, al Raţiunii, al Progresului. Simţul fatalităţii îi era străin; a început să-l capete cu vremea, îngrozit de spectrul absenţei, de perspectiva eclipsei. Din subiect, iată-l ajuns obiect, deposedat pe veci de strălucirea, de admirabila megalomanie care până atunci îl făcuse opac la ireparabil. Occidentul e atât de pătruns de acest sentiment, încât socoteşte un spirit cu atât mai stupid cu cât e mai preocupat de evenimente. Ce poate fi mai firesc, câtă vreme evenimentele se consumă *altundeva*? Le dăm tributul nostru doar când iniţiativa porneşte de la noi. Dar în măsura, oricât de mică, în care păstrăm amintirea unei foste supremaţii, păstrăm şi visul de a străluci, fie şi în degringoladă.

Franţa, Anglia, Germania şi-au lăsat în urmă perioadele de

expansiune şi nebunie. E *sfârşitul smintelii*, începutul războaielor de apărare. S-a terminat cu aventura colectivă,, cu oamenii cetăţii, e rândul indivizilor limfatici şi fără iluzii, în stare încă să răspundă chemării unei utopii – cu condiţia, totuşi, ca ea să vină din afară, să nu-şi dea osteneala s-o inventeze ei. Dacă mureau odinioară pentru nonsensul gloriei, azi se consacră unei furii revendicative. „Fericirea" îi ispiteşte; e ultima lor prejudecată, din care-şi trage seva acel păcat prin exces de optimism – marxismul. A se iluziona, a sluji, a se expune ridicolului sau prostiei unei cauze – iată extravaganţe de care nu mai sunt capabili. Când o naţiune începe să-şi piardă strălucirea, ea se îndreaptă spre condiţia de masă. Chiar dacă ar dispune de-o mie de Napoleoni, tot nu s-ar hotărî să-şi tulbure odihna, pe-a ei şi pe a celorlalţi. Cu asemenea reflexe împleticite, pe cine să terorizeze şi cum? Dacă toate popoarele ar fi la fel de fosilizate sau laşe, ele s-ar înţelege de minune: nesiguranţei i-ar urma stabilitatea unui pact între laşi... A miza pe dispariţia pornirilor războinice, a crede în generalizarea decrepitudinii ori a idilei înseamnă a vedea departe, foarte departe: e utopia, prezbitism al popoarelor bătrâne. Popoarele tinere, în schimb, respingând subterfugiul amăgirii, văd lucrurile din perspectiva acţiunii: iar perspectiva le este reglată de fapte. Sacrificând confortul pentru aventură, fericirea pentru eficacitate, ele nu admit legitimitatea ideilor contradictorii, coexistenţa poziţiilor antinomice: dar ce vor ele, de fapt, dacă nu să ne alunge neliniştile prin... teroare şi să ne întărească zdrobindu-ne? Orice izbândă le vine din sălbăticie, căci pentru ele importante stat nu visurile, ci pornirile. Dacă aderă la vreo ideologie, ea le aţâţă frenezia, le fructifică fondul de barbarie, le ţine treze. Când însă popoarele bătrâne adoptă vreuna, ea le va amorţi, nu fără a le dărui stropul acela de fierbinţeală ce le permite să se creadă oarecum vii: o uşoară febră a iluziei...

*

O civilizaţie nu există şi nu se afirmă decât prin acte de provocare, începe să se cuminţească? – Se va nărui în curând. Momentele ei de glorie sunt momente de temut, în timpul cărora nu-şi cruţă forţele, ci dimpotrivă, şi le risipeşte.

Nerăbdătoare să secătuiască, Franţa şi-a propus, ca misiune, să le irosească pe ale sale; a reuşit s-o facă, de ajutor fiindu-i orgoliul şi zelul agresiv (n-a purtat ea, într-o mie de ani, mai multe războaie decât orice altă naţiune?). Deşi avea un simţ acut al echilibrului – i-au reuşit până şi excesele –, ea nu putea ajunge la supremaţie decât în dauna substanţei sale. Să ardă până la capăt: şi-a făcut, din această chemare, punctul ei de onoare. Iubitoare de formule, de idei explozive, de scandal ideologic, şi-a pus geniul şi orgoliul în slujba tuturor evenimentelor din ultimele zece veacuri. Şi, după ce-a fost vedetă, iat-o acum resemnată, temătoare, rumegându-şi regretele şi grijile, trăgându-şi sufletul după efortul strălucirii, al trecutului ei. Fuge de propria-i imagine, tremură-n faţa oglinzii... Ridurile unei naţiuni sunt la fel de vizibile ca ale oricărui individ.

Cine a făcut o mare revoluţie nu mai porneşte alta de aceeaşi amploare. Cel care timp îndelungat a fost arbitrul bunului gust, o dată ce şi-a pierdut poziţia nu mai încearcă s-o recucerească. Dacă tânjeşti după anonimat, eşti sătul să serveşti de model, să fii urmat, maimuţărit: la ce bun să ţii casă mare doar ca să amuzi universul?

Franţa cunoaşte prea bine aceste truisme ca să şi le mai repete. Naţiune a gestului, naţiune teatrală, ea îşi iubea jocul, la fel cum îşi iubea şi publicul. Acum însă a obosit şi vrea să părăsească scena; nu-şi mai doreşte decât *decorul uitării*.

Că şi-a uzat inspiraţia şi talentul, ne este limpede, însă am fi nedrepţi dacă i-am reproşa-o: ar însemna s-o acuzăm că s-a realizat şi împlinit. Virtuţile care făceau din ea o naţiune privilegiată şi le-a tocit cultivându-le, fructificându-le, şi nu din lipsă de exerciţiu pălesc acum şi se sting talentele ei. Idealul bunăstării (manie a epocilor crepusculare) o urmăreşte, o obsedează şi o solicită în exclusivitate, şi asta pentru că din ea n-a mai rămas decât un nume pentru o masă de indivizi – o societate mai curând decât o voinţă istorică. Dezgustul pentru fostele-i ambiţii de universalitate şi omniprezenţă atinge asemenea proporţii, că doar un miracol ar putea-o salva de un destin provincial.

De când şi-a părăsit proiectele de dominaţie şi cuceriri, o apasă urâtul, plictisul generalizat. Flagel al naţiunilor în plină defensivă, acesta le macină vitalitatea; dar în loc să-l combată,

ele preferă să-l suporte – şi se obişnuiesc cu el într-atât, că le devine indispensabil, între viaţă şi moarte, vor găsi totdeauna suficient spaţiu pentru a le evita pe amândouă, un interval în care nici să nu moară, nici să trăiască. Căzute într-o catalepsie lucidă, visând un *statu quo* care să ţină veşnic, cum sar putea opune ele tenebrelor ce le asediază, înaintării civilizaţiilor opace?

*

Dacă vrem să ştim ce a fost un popor şi pentru ce nu-şi merită trecutul, nu trebuie decât să studiem figurile ce l-au marcat mai mult. Ce a fost Anglia, o spun cu prisosinţă portretele marilor ei bărbaţi. Cu ce înfiorare contempli, la National Gallery, aceste chipuri virile, uneori delicate, cel mai adesea monstruoase, energia pe care-o degajă, originalitatea trăsăturilor, aroganţa şi forţa privirii! Apoi, cugetând la reţinerea, la bunul-simţ, la politeţea englezilor de azi, pricepem de ce nu mai ştiu să-l joace pe Shakespeare, de ce îl fac atât de searbăd şi lipsit de bărbăţie. Sunt tot atât de departe de el pe cât vor fi fost grecii târzii de Eschil. Nimic elisabetan n-a mai rămas în ei: cu rămăşiţele de „caracter” încearcă să salveze aparenţele, să menţină faţada. Faptul de a lua în serios „civilizaţia”, de-a o asimila cu prea mult zel se plăteşte întotdeauna scump.

Cine contribuie la formarea unui imperiu? Aventurierii, brutele, lichelele, toţi cei care nu cunosc prejudecata „ideii de om”. La ieşirea din Evul Mediu, Anglia, în preaplinu-i vital, era sălbatică şi tristă: nici un scrupul de onorabilitate nu-i înfrâna dorinţele de expansiune. Iradia acea melancolie a forţei, atât de caracteristică personajelor shakespeariene. Să ne gândim la Hamlet, acest pirat visător: îndoielile nu-i alterează ardoarea; nimic în el din slăbiciunea unui reflexiv. Dacă îşi face scrupule, e numai din exces de energie, din vocaţia reuşitei totale, din tensiunea unei voinţe *neistovit* de bolnave. Nimeni n-a fost mai liberal, mai generos cu propriile frământări, nici mai risipitor cu ele. Anxietăţi luxuriante! Cum să le mai atingă englezul de azi? De altfel, nici nu aspiră la aşa ceva. Idealul lui este omul *cum se cuvine*: de el se şi apropie, în mod primejdios. Este cam singura naţiune care, într-o lume lipsită de ţinută, mai stăruie

să aibă „stil”. Absenţa vulgarităţii ia în Anglia proporţii alarmante: a fi impersonal constituie aici un imperativ, a-i plictisi pe ceilalţi – e o lege. De-atâta distincţie şi platitudine, englezul devine din ce în ce mai impenetrabil şi descumpăneşte prin misterul ce i se atribuie în pofida oricărei evidenţe.

Reacţionând împotriva propriei sale esenţe, împotriva vechilor sale apucături, subminat de prudenţă şi modestie, el şi-a creat un comportament, o regulă de viaţă, ce avea să-l îndepărteze de geniul său. Unde sunt demonstraţiile de obrăznicie şi de trufie, provocările, aroganţa lui de odinioară? Romantismul i-a prilejuit ultima tresărire de orgoliu. După aceea, spălăcit şi virtuos, consimte la ruina moştenirii de cinism şi insolenţă de care îl credeam atât de mândru. În van am căuta o urmă a barbarului care a fost cândva: decenţa îi sugrumă toate instinctele, în loc să-l îmboldească, să-i încurajeze nebunia, filozofii săi l-au împins în fundătura fericirii. S-a hotărât să fie fericit – şi iată-l fericit! Din fericirea sa, lipsită de plinătate, de risc, de orice sugestie tragică, el a făcut acea mediocritate toropitoare în care se va complăcea pe veci. Să ne mai mire că a devenit un personaj pe care-l îndrăgeşte Nordul, un model, un ideal pentru vikingul degenerat? Cât timp a fost puternic, era temut şi detestat; acum, ceilalţi îl înţeleg; în curând vor ajunge chiar să-l iubească… Englezul nu mai e un coşmar pentru nimeni. El se fereşte de exces, de delir, în care vede o rătăcire sau o necuviinţă. Ce contrast între fostele sale dezlănţuiri şi înţelepciunea-i de azi! Numai cu preţul unor mari renunţări devine norm*al un p*opor.

*

„Dacă soarele şi luna ar începe să se îndoiască, s-ar stinge pe dată.” (Blake) Europa se îndoieşte de mult… şi dacă pe noi eclipsa ei ne tulbură, americanii şi ruşii o contemplă fie cu seninătate, fie jubilând.

America se ridică în faţa lumii ca un neant năvalnic, ca o fatalitate fără substanţă. Nimic n-o pregătea pentru hegemonie, spre care tinde totuşi, nu fără unele ezitări. Contrar altor naţiuni, care au trebuit să treacă printr-un şir lung de umilinţe şi înfrângeri, ea nu a cunoscut până acum decât sterilitatea unei şanse neîntrerupte. Dacă şi pe viitor totul va continua să-i

reuşească, apariţia ei va fi fost un accident lipsit de urmări. Cei care-i veghează destinul, cei cărora le pasă de interesele ei ar trebui să-i pregătească nişte zile negre; ca să nu mai fie un monstru inconsistent, îi este necesară o încercare de anvergură. Poate că nici nu e departe de ea. După ce, până acum, a trăit în afara infernului, se pregăteşte şi ea să-i treacă pragul. Dacă America îşi caută un destin, şi-l va găsi doar pe ruina a tot ce a fost raţiunea ei de-a fi.

În ce priveşte Rusia, nu-i putem examina trecutul fără să ne încerce un fior, o groază superioară. Trecut înăbuşit, mereu în aşteptare şi plin de spaime subterane, trecut de cârtiţe iluminate. Năboiul ruşilor va face naţiunile să tremure; de pe acum au introdus în politică absolutul. E provocarea aruncată unei omeniri roase de îndoieli şi căreia nu vor şovăi să-i dea lovitura de graţie. Dacă noi nu mai avem suflet, ei, în schimb, au de dat şi la alţii. Apropiaţi de rădăcinile lor, de acel univers afectiv în care spiritul încă nu s-a desprins de ţărână, de sânge, de carne, ei *simt* ceea ce gândesc; adevărurile, ca şi erorile lor, sunt senzaţii, stimulente, acţiuni, în fapt, ei nu gândesc, ci irump. Aflaţi încă în stadiul în care intelectul nu diluează, nici nu dizolvă obsesiile, ei nu cunosc efectele nocive ale reflecţiei, nici acele margini ale conştiinţei unde ea devine factor de dezrădăcinare şi anemiere. Pot, aşadar, să pornească liniştiţi. Ce au de înfruntat – mai mult decât o lume limfatică? Nimic în faţa lor, nimic viu care să-i poată opri, nici un obstacol: oare nu unul dintre-ai lor a folosit cel dintâi, în plin secol al XIX-lea, cuvântul „cimitir” vorbind despre Occident? Vor veni în masă, cât de curând, să-i viziteze cadavrul. Urechile mai fine le percep de pe-acum cadenţa paşilor. Cine ar putea opune superstiţiilor în marş ale ruşilor măcar un simulacru de certitudine?

Începând cu secolul Luminilor, Europa nu a contenit să-şi submineze idolii în numele ideii de toleranţă; cel puţin cât timp a fost puternică, a crezut în această idee şi sa bătut pentru ea. Până şi îndoielile ei – de fapt, convingeri deghizate – erau un semn al forţei, astfel încât avea şi dreptul să le invoce, şi mijloacele de-a le impune; acum nu mai sunt decât simptome de epuizare, vagi tresăriri ale unor instincte atrofiate.

Demolarea idolilor atrage după sine năruirea prejudecăţilor. Or, prejudecăţile – ficţiuni organice ale unei

civilizaţii – îi asigură acesteia dăinuirea, îi conservă fizionomia. Ea trebuie să le respecte, dacă nu pe toate, măcar pe cele care-i sunt proprii şi care, în trecut, aveau pentru ea însemnătatea unei superstiţii sau a unui ritual. Dacă le consideră simple convenţii, se va desprinde tot mai mult de ele, fără a putea însă, prin mijloace proprii, să pună altele în loc. A consacrat Europa un cult capriciului, libertăţii, individului? E conformism de bună calitate, încetează să-l mai practice? – Capriciul, libertatea, individul devin literă moartă.

E necesar un minimum de inconştienţă, dacă vrem să ne menţinem în istorie. Să acţionezi e una; să ştii că acţionezi – e altceva. Când clarviziunea consacră fapta şi o infiltrează, fapta se destramă şi împreună cu ea prejudecata, a cărei funcţie constă tocmai în a-i subordona, în a-i aservi faptei conştiinţa… Cel ce-şi demască ficţiunile renunţă la mobilurile sale şi, parcă, la sine însuşi. Drept urmare, va accepta altele, care Q neagă, pentru că~i sunt străine. Nici o fiinţă preocupată de echilibrul ei n-ar trebui să depăşească un anume grad de luciditate şi analiză. Lucru cu atât mai valabil pentru o civilizaţie, care începe să se clatine de îndată ce-şi denunţă – oricât de timid – erorile ce i-au permis dezvoltarea şi strălucirea, de îndată ce pune în discuţie adevărurile sale*!*

Nimeni nu abuzează fără riscuri de facultatea de a se îndoi. Când, din problemele şi întrebările sale, scepticul nu mai extrage nici un principiu activ, nu numai că-şi simte sfârşitul aproape, ci chiar şi-l caută, aleargă spre el: să-i risipească alţii îndoielile, să-l ajute alţii să moară! Neştiind ce să mai facă nici cu neliniştile şi nici cu libertatea lui, el tânjeşte după călău, îl doreşte, îl cheamă. Cei care n-au găsit răspuns la nici o întrebare suportă mai uşor tirania decât cei care au răspuns la toate. Aşa se face că, in faţa morţii, diletanţii nu-şi dau atâta importanţă ca fanaticii, în vremea Revoluţiei, destui dintre foştii stăpâni au înfruntat eşafodul cu surâsul pe buze; când le-a venit rândul, iacobinii i-au urcat treptele neliniştiţi şi sumbri: mureau în numele unui adevăr, al unei prejudecăţi. Astăzi, oriunde am privi înjur, nu mai vedem decât simulacre de adevăr, simulacre de prejudecăţi; cei lipsiţi până şi de acestea par mai senini, însă surâsul lor e maşinal: un biet, un ultim reflex de eleganţă…

*

Nici ruşii, nici americanii nu erau destul de copţi, nici suficient de pervertiţi intelectualiceşte, ca să „salveze” Europa ori ca să-i reabiliteze decadenţa. Germanii, mult mai corupţi, i-ar fi putut asigura o aparenţă de durată, o brumă de viitor. Dar, imperialişti în numele unui vis mărginit şi al unei ideologii ostile tuturor valorilor născute din Renaştere, ei aveau să-şi împlinească misiunea pe dos, iar eşecul lor avea să fie total şi definitiv. Chemaţi să ţină cârma continentului, să-i dea o aparenţă de avânt măcar pentru câteva generaţii (secolul al XX-lea ar fi trebuit să fie german, în sensul în care veacul al XVIII-lea a fost francez), au făcut-o cu atâta stângăcie, încât iau grăbit prăbuşirea. După ce că au răvăşit Europa, că au lăsat-o vraişte, în plus germanii au oferit-o în dar Rusiei şi Americii, căci pentru cine, dacă nu pentru ele, au ştiut aşa de bine să se războiască şi să se ducă de râpă? Astfel, eroi în folosul altora, autori ai unui haos tragic, ei şi-au ratat misiunea, adevăratul rol. După ce au gândit şi elaborat temele lumii moderne, după ce i-au produs pe Hegel şi Marx, ar fi fost de datoria lor să se pună în serviciul unei idei universale, şi nu al unei viziuni tribale. Şi totuşi, chiar şi această viziune, oricât de grotescă a fost, sta mărturie în favoarea lor: n-a fost ea oare dovada că numai ei, în Occident, mai păstrau rămăşiţe de prospeţime şi barbarie, că mai erau în stare de un vis grandios şi de o nebunie viguroasă? Acum însă ştim că nu mai au dorinţa şi nici puterea de a începe noi aventuri, că orgoliul lor, pierzându-şi seva, se ofileşte ca şi ei, că, seduşi la rându-le de farmecul renunţării, îşi vor aduce modesta contribuţie la falimentul general.

Aşa cum îl ştim, Occidentul are zile numărate: îşi pregăteşte sfârşitul, nu fără a cunoaşte o perioadă de surprize… Să ne gândim ce a fost el în răstimpul dintre al cincilea şi al zecelea veac. O criză mult mai gravă îl aşteaptă; un alt stil se va contura, popoare noi se vor naşte. Deocamdată, să fim pregătiţi pentru haos. Cei mai mulţi s-au şi împăcat cu perspectiva aceasta. Invocând Istoria cu gândul de a se stinge în. Ea, abdicând în n*umele viitorului, ei* visează – dintr-o nevoie de a spera împo*triva lor înşişi – s*ă fie umiliţi, călcaţi în picioare, „salvaţi”… Un sentiment asemănător împinsese Antichitatea la

acea sinucidere care a fost făgăduinţa creştină.

Intelectualul obosit sintetizează anomaliile şi viciile unei lumi în derivă. El nu acţionează: îndură. Dacă se apropie de ideea de toleranţă, nu găseşte în ea excitantul de care are nevoie, îl găseşte însă în teroare, ca şi-n doctrinele ce-o au drept corolar. Dacă îi cade victimă chiar el, nu se va plânge. Îl fascinează doar forţa ce-l striveşte. A vrea să fii liber înseamnă a vrea să fii tu însuţi; ci el a obosit să fie el, să cutreiere printre incertitudini, să rătăcească printre adevăruri. „Puneţi-mă în lanţurile Iluziei", suspină el, spunând adio peregrinărilor Cunoaşterii. Aşa că se aruncă, umil, în orice mitologie ce-i garantează protecţia şi tihna jugului. Refuzând onoarea de a-şi asuma propriile spaime, se va angaja în acţiuni unde speră să afle senzaţii pe care în el însuşi nu le-ar putea găsi; astfel, excesele oboselii sale vor întări tiraniile. Biserici, ideologii, poliţii – căutaţi-le originea în groaza pe care el o nutreşte faţă de propria-i luciditate, mai curând decât în stupiditatea maselor. Acest avorton se transformă, în numele unei utopii de două parale, în gropar al intelectului şi, convins că face un lucru foarte necesar, prostituează acel „Îndobitociţi-vă", deviză tragică a unui singuratic*

Iconoclast redus la tăcere, lecuit de paradox şi provocare, pornit în căutarea anonimatului şi rutinei, pe jumătate îngenuncheat, copt pentru poncif, el renunţă la unicitatea sa şi îşi reface legăturile cu gloata. Nu mai are nimic de răsturnat, poate doar pe el însuşi – ultimul idol nedărâmat… Propriul său moloz îl atrage. Contemplându-şi-l, ciopleşte chipul noilor zei ori îi reaşează pe soclu – sub nume noi – pe cei vechi. Nemaiputându-şi permite demnitatea de a fi exigent, tot mai puţin dispus să cântărească adevărurile, se mulţumeşte cu cel ce i se oferă. Subprodus al propriului eu, el merge – demolator ramolit – să se smerească în faţa altarelor sau a ceea ce le ţine loc. În templu sau la miting, locul lui e acolo unde se cântă în cor, unde i se acoperă vocea, unde nu şi-o mai aude nici el. Parodie de credinţă? Puţin îi pasă, de vreme ce nu vrea decât să se lepede de sine. Filozofia lui a eşuat în refren, orgoliul i-a apus în osanale!

Să fim totuşi drepţi: în situaţia la care s-a ajuns, ce altceva

* E vorba de pascalianul abêtissez-vous. (N. T.)

îi rămânea de făcut? Farmecul şi. Originalitatea Europei erau de găsit în ascuţimea spiritului critic, în scepticismul ei militant, agresiv; acest scepticism şi-a trăit traiul. Aşa încât intelectualul, frustrat de îndoielile sale, caută compensaţiile dogmei. Ajuns la limitele analizei, consternat de neantul descoperit acolo, face cale întoarsă şi încearcă să se agate de prima certitudine întâlnită; dar nu e destul de naiv ca să adere la ea cu trup şi suflet: din clipa aceea, fanatic *fără convingeri,* el nu mai este decât un ideolog, un gânditor hibrid, din cei ce apar în toate perioadele de tranziţie. Marcat de două stiluri diferite, el este tributar, prin tipul de inteligenţă, celui care dispare, iar prin ideile pe care le susţine – celui care se conturează. Ca să-l înţelegem mai bine, să ne închipuim un Sfânt Augustin convertit doar pe jumătate, nehotărât şi pieziş, şi care de la creştinism ar fi luat doar ura pentru lumea antică. Epoca noastră nu-i oare simetrică aceleia în care s-a născut *Cetatea lui Dumnezeu*? Cu greu putem să ne imaginăm o, carte mai actuală. Acum ca şi atunci, spiritele au nevoie de un adevăr simplu, de un răspuns valabil pentru toate întrebările, de o evanghelie, de un mormânt.

Epocile de rafinament ascund în ele un principiu de pieire: nimic mai fragil decât subtilitatea. Abuzul de subtilitate duce la dogme, deznodământ al jocurilor dialectice, îngenunchere a unui spirit pe care instinctul nu-l mai ajută, împotmolită în scrupulele ei, filozofia veche deschisese cale, fără să vrea, simplismului gloatei; sectele religioase mişunau peste tot; cultele luară locul şcolilor. O înfrângere asemănătoare ne ameninţă: au şi început să bântuie ideologiile, mitologii degradate, care ne vor supune şi anula. Nu ne vom mai putea permite mult timp fastul contradicţiilor. Mulţi se pregătesc să venereze orice idol şi să slujească oricărei dogme, cu condiţia ca şi unul, şi cealaltă să le fie impuse, iar ei să fie scutiţi de efortul de a-şi alege ruşinea sau dezastrul.

Oricare va fi lumea de mâine, occidentalii vor juca în ea rolul avut de *graeculi î*n Imperiul roman. Căutaţi şi dispreţuiţi de noul cuceritor, nu vor dispune, pentru a-l impresiona, decât de jongleriile inteligenţei sau de fardul trecutului lor. De pe acum, ei se disting în *arta de a-şi supravieţui.* Peste tot – simptome de sleire: Germania şi-a arătat în muzică. Geniul; dar cum să credem că-şi va menţine strălucirea? Ea şi-a epuizat

resursele de profunzime, aşa cum Franţa şi le-a consumat pe cele de eleganţă, iată-le pe amândouă – şi cu ele întreg colţul acesta de lume – ajunse la faliment, cel mai prestigios de la Antichitate încoace. Va veni apoi lichidarea: perspectivă demnă de interes, răgaz a cărui durată nu se lasă ghicită, perioadă lipsită de griji când toţi ca unul, în faţa izbăvirii sosite, în sfârşit, vor jubila că au lăsat m urmă chinul speranţei şi-al aşteptării.

*

Printre îndoielile şi laşităţile sale, Europa îşi păstrează totuşi o convingere, una singură, de care nu s-ar despărţi pentru nimic în lume: credinţa că o aşteaptă un viitor de victimă, de sacrificată. Fermă şi neclintită măcar de data asta, ea se crede, vrea să fie şi este pierdută. De altfel, nu a fost de-atâta vreme învăţată că rase tinere vor veni s-o supună şi s-o umilească? încă pe când părea în plin avânt, în secolul al XVIII-lea, abatele Galiani îi diagnostica şi-i anunţa declinul. Rousseau, pe de altă parte, profetiza şi el: „Tătarii vor fi stăpânii noştri. Această evoluţie îmi pare inevitabilă.” Adevărat vorbea, în ce priveşte veacul următor, se ştie ce spunea Napoleon despre cazaci, cunoaştem neliniştile profetice ale lui Tocqueville, Michelet sau Renan. Aceste presentimente au căpătat substanţă, aceste intuiţii au fost asimilate de gândirea străzii. Nimeni nu abdică de la o zi la alta: sunt necesare pentru asta o atmosferă defetistă întreţinută cu grijă, un mit al înfrângerii. Atmosfera este creată, mitul la fel. Şi aşa cum pre-columbienii, pregătiţi şi resemnaţi să îndure invazia, aveau să se supună cuceritorilor veniţi de departe, la fel occidentalii, prea ştiutori, prea pătrunşi de robia lor viitoare, nu vor face desigur nimic ca s-o preîntâmpine. Le vor lipsi de altfel şi mijloacele, şi dorinţa, şi curajul. Cruciaţii, deveniţi grădinari, s-au topit în această posteritate domestică ce nu mai păstrează nici urmă de nomadism. Dar istoria e dor de spaţiu şi oroare de cămin, vis vagabond şi chemare de a muri pe meleaguri îndepărtate…, istoria e tocmai ceea ce nu mai vedem în jurul nostru.

Există o saţietate care incită la descoperirea, la născocirea de mituri, minciuni generatoare de acţiune: este pasiune

neîmplinită, entuziasm morbid ce devine vitalitate de îndată ce-şi găseşte un obiect; există însă şi o alta, care, disociind spiritul de forţele sale şi viaţa de mobilurile ei, sărăceşte şi usucă. Ipostază caricaturală a plictisului, saţietatea aceasta destramă miturile ori le deturnează de la rostul lor. Într-un cuvânt, o boală. Cine vrea să-i cunoască simptomele şi gravitatea ar greşi căutându-le prea departe: e de ajuns să observe, să descopere în ce măsură Vestul e atins de ea…

*

Dacă forţa este molipsitoare, slăbiciunea e tot pe atât: îşi are şi ea farmecul ei; nu-i rezistăm prea uşor. Când cei slabi sunt legiune, ei te fascinează, te copleşesc: cum să te lupţi cu un continent de abulici? Boala voinţei fiind pe deasupra şi plăcută, i te supui de bunăvoie. Nimic mai agreabil decât să te târăşti în urma evenimentelor; şi nimic mai î*nţelept*, însă fără o doză puternică de nebunie, nici o iniţiativă nu e posibilă, nici o acţiune, nici un gest. Raţiunea e rugina vitalităţii noastre. Cel care ne împinge la aventură este nebunul din noi; dacă ne părăseşte, suntem pierduţi: totul depinde de el, până şi viaţa noastră vegetativă; el ne îndeamnă să respirăm, ne sileşte s-o facem, şi tot el ne forţează sângele să curgă prin vine. Dacă pleacă, rămânem ai nimănui! Nu poţi să fii, în acelaşi timp, şi *normal* şi *viu*. Dacă mă menţin în poziţie verticală şi mă pregătesc să umplu clipa următoare, dacă, într-un cuvânt, concep viitorul, de vină este o norocoasă dereglare a spiritului meu. Supravieţuiesc şi acţionez în măsura în care o iau razna ori îmi realizez himerele. De cum îmi vine mintea la cap, totul mă inhibă: alunec spre absenţă, înspre izvoare ce nu mai vor să curgă, înspre prostraţia pe care viaţa va fi cunoscut-o înainte de a concepe mişcarea, pătrund – î*mpins de laşitate* – în esenţa lucrurilor, constrâns la o profunzime cu care n-am ce face, căci ea mă rupe de devenire. Un individ, la fel ca un popor ori ca un continent, se stinge atunci când şi proiectele, şi faptele necugetate îl dezgustă, atunci când, în loc să rişte şi să se năpustească spre fiinţă, se ascunde în ea, se reduce la ea: metafizică a regresiunii, a datului îndărăt, retragere înspre primordial! în cumplita ei cumpătare, Europa fuge de sine, de amintirea insolenţelor şi bravadelor sale, până şi de acea

pasiune a inevitabilului, ultimă onoare a înfrângerii. Refractară la orice formă de exces, la orice formă de viaţă, ea deliberează şi va delibera mereu, chiar şi după ce va înceta să existe: nu dă de pe acum impresia unui sobor de fantome

… Îmi aduc aminte de un amărât care, neputându-se dezlipi de pat la o oră târzie a dimineţii, se tot îndemna pe un ton imperativ: „Să vrei! Să vrei, îţi zic!” Comedia se repeta în fiecare zi: îşi impunea o sarcină peste puterile lui. Acţionând împotriva fantomei care era, el măcar dispreţuia deliciile letargici sale. Nu putem afirma acelaşi lucru despre Europa: descoperind, la capătul eforturilor ei, imperiul non-voinţei, ea jubilează, căci ştie acum că ruina-i ascunde o sursă de voluptate de care înţelege să profite. Renunţarea o farmecă şi-o împlineşte. Se scurge timpul, iremediabil? Nu-i un motiv de alarmă; să-şi bată capul alţii cu asta; e treaba lor: ei nici nu bănuiesc ce uşurare e să te laşi ta voia unui prezent care nu duce nicăieri…

A trăi aici înseamnă moarte; altundeva – sinucide încotro să te duci? Singura parte a planetei în care existenta părea să aibă un rost este cuprinsă de cangrena. Aceste popoare supercivilizate sunt furnizorii noştri disperare, în adevăr, ca să ne pierdem orice speranţă, suficient să le privim, să le observăm intrigile şi sărăcia poftelor moleşite, aproape stinse. După ce atâta timp şi-au trădat obârşia neglijând sălbaticul şi hoarda – punctul de plecare –, se văd acum silite să constate că nici strop de sânge hun nu le mai curge prin vine.

Spunând despre Roma că nu-şi mai putea suporta viciile, dar nici leacurile ce-ar fi putut-o vindeca, istoric antic îşi definea epoca, dar, şi mai mult, o anticipa pe noastră. Mare era, desigur, oboseala Imperiului, dar neînfrânată şi inventivă, ea încă mai ştia, pentru a ama să cultive cinismul, fastul şi cruzimea; pe când aceea care asistăm nu posedă, în riguroasa ei mediocritate, mic din magia ce întreţine iluzia. Prea evidentă, prea neîndoioasă, ea evocă o boală al cărei implacabil automatism îl linişteşte, în mod paradoxal, şi pe bolnav, şi medic: agonie cu forme în regulă, exactă ca un contra agonie după tipic, fără capricii, fără sfâşieri, pe măsura popoarelor care, neajungându-le că au respins prejudecăţile ce stimulează viaţa, se leapădă şi de aceea care este justificare şi temei: prejudecata devenirii.

Intrare colectivă în vacuitate! Şi totuşi, să nu amăgim: acest vid moral şi intelectual, diferit în toate privinţele de cel pe care budismul îl numeşte „lăcaş adevărului”, nu e nici împlinire, nici izbăvire, nici pozitivitate exprimată în termeni negativi – şi cu atât mai pui efort meditativ, voinţă de renunţare şi de simplitate, cucerire a mântuirii –, ci surpare lipsită de nobleţe şi paşi ne. Fruct al unei metafizici anemiate, el n-ar putea să răsplata unei căutări, nici încununarea unei nelinişti. Orientul înaintează spre vidul lui, înfloreşte şi triumfă el, în vreme ce noi ne împotmolim în al nostru şi ne pierdem în el ultimele resurse. Neîndoielnic, totul se degradează şi se corupe în conştiinţele noastre: în ele, până şi vidul este impur.

*

Atâtea cuceriri, patrimonii, idei – unde vor prinde noi rădăcini? în Rusia? în America de Nord? Şi una, şi cealaltă au tras deja concluziile din dezastrul Europei… America Latină? Africa de Sud? Australia? Se pare că una din acestea va prelua făclia. – Făclie derizorie.

Viitorul aparţine periferiei globului.

*

Dacă, în ordinea spiritului, am vrea să cântărim reuşitele Europei de la Renaştere şi până-n zilele noastre, izbânzile filozofiei nu ne-ar reţine atenţia, filozofia occidentală nefiind cu nimic superioară celei greceşti, hinduse ori chineze, în cel mai bun caz, ajunge la nivelul lor în câteva puncte. Cum nu reprezintă decât o varietate a efortului filozofic în general, am putea, la nevoie, să ne lipsim de ea, preferându-i meditaţiile unui Sankara, Lao-zi sau Platon. Lucrurile stau altfel în ce priveşte muzica, această mare răscumpărare a lumii moderne, fenomen fără echivalent în nici o altă tradiţie: unde mai poţi întâlni un Monteverdi, un Bach sau un Mozart? Prin muzică, Occidentul îşi dezvăluie chipul şi atinge profunzimea. Dacă nu a creat o înţelepciune, nici o metafizică numai a lui, şi nici măcar o poezie absolut singulară, în schimb în creaţia muzicală şi-a proiectat întreaga originalitate, rafinamentul, misterul şi capacitatea de inefabil. A iubit raţiunea până la perversitate;

adevăratul său geniu a fost, cu toate acestea, afectiv. Boala care-i face cinste cel mai mult? Hipertrofia sufletului.

Fără muzică, Occidentul n-ar fi produs decât un stil de civilizaţie oarecare, previzibil… Când îşi va face socoteala finală, doar muzica va sta mărturie că nu s-a irosit în zadar, că într-adevăr are ceva de pierdut.

*

Omului i se întâmplă uneori să scape de persecuţia dorinţei, de tirania instinctului de conservare. Sedus de perspectiva decăderii, îşi subminează voinţa, îşi cultivă apatia, se ridică împotrivă-şi, îşi cheamă-n ajutor geniul cel rău. Mereu agitat, prins în mii de activităţi ce-i dăunează, descoperă un dinamism al cărui farmec nu-l bănuise, dinamismul dezagregării. E mândru de descoperirea sa: va putea, în sfârşit, să renască, *cu preţul propriei sale mistuiri.*

În indivizi, ca şi în colectivităţi, sălăşluieşte în natura lor cea mai intimă o energie distructivă ce le permite să se năruie cu o anume virtuozitate: exaltare acidă, euforie a anihilării! Abandonându-i-se, ei speră desigur să se vindece de boala numită conştiinţă, în adevăr, orice stare conştientă ne istoveşte, ne stoarce de vlagă, tinde să ne macine încetul cu încetul; cu cât puterea ei asupra noastră creşte, cu atât ne-ar plăcea să revenim la noaptea de dinaintea veghilor noastre, să ne cufundăm în toropeala anterioară intrigilor, agresiunii Eului. Aspiraţie a spiritelor istovite, care explică de ce în anumite epoci individul, sătul să se tot poticnească de sine, să-şi tot măsoare deosebirea faţă de ceilalţi, se întoarce către acele timpuri în care, una cu lumea fiind, încă nu se rupsese de fiinţe şi nici nu degenerase în om. Nesaţ şi groază a conştiinţei, Istoria exprimă simultan năzuinţa unui animal infirm de a-şi împlini ursita – şi spaima că va reuşi. Spaimă îndreptăţită: ce năpastă-l aşteaptă la capătul aventurii sale! Nu trăim oare unul din acele momente când, într-un spaţiu dat, ni se oferă spectacolul ultimei sale metamorfoze?

*

Când trec în revistă meritele Europei, ea mă înduioşează

şi-mi fac reproşuri că o vorbesc de rău; când, dimpotrivă, îi număr slăbiciunile, mă apucă furia. Aş vrea atunci să se aleagă praful de ea, să i se stingă până şi amintirea. Alteori, când mă gândesc deopotrivă la gloria şi la umilinţele ei, nu ştiu prea bine de care parte să înclin: o iubesc cu părere de rău, o iubesc cu cruzime şi nu-i pot ierta că mi-a impus sentimente între care nu mi-e îngăduit să aleg. Măcar de-aş putea privi cu nepăsare gingăşia, nobleţea rănilor ei! în joacă, am tânjit să mă nărui împreună cu ea, şi jocul m-a prins. Graţia ei de odinioară, din care mai păstrează urme, mi s-a părut a merita orice efort ca să mi-o însuşesc, s-o retrăiesc, să-i duc mai departe secretul. Osteneală deşartă! – Un om al cavernelor gătit în dantele…

*

Spiritul este vampir. Dacă atacă o civilizaţie, o lasă buimacă, lividă, fără suflu, fără echivalentul spiritual al sângelui, o goleşte de substanţă, ca şi de pornirea ce-o împingea la fapte şi la scandaluri de anvergură. Intrată într-un proces de degradare de la care nimic n-o abate, ea ne oferă imaginea primejdiilor, grimasa viitorului ce ne aşteaptă: ea este vidul nostru, ea este noi; în ea ne regăsim lacunele şi viciile, voinţa şovăielnică, instinctele pulverizate. Teama pe care ne-o inspiră e teamă de noi înşine! Iar dacă, întocmai ca ea, zăcem buimaci şi vlăguiţi, fără suflu, e pentru că şi noi am cunoscut şi îndurat vampirismul spiritului.

*

Ca să simt fiorul ireparabilului – chiar dacă nu l-aş mai fi încercat niciodată –, o privire asupra Europei mi-ar fi de ajuns. Ferindu-mă de nedefinit, ea îmi justifică, îmi stârneşte şi încurajează spaimele, îndeplinind pentru mine funcţia rezervată cadavrului. În meditaţia monahală.
Pe patul de moarte, Filip al II-lea, chemându-şi fiul, îi spuse: „Iată unde sfârşeşte totul, chiar şi monarhia.” La căpătâiul acestei Europe, o voce mă avertizează: „Iată unde sfârşeşte totul, chiar şi civilizaţia.”

*

La ce bun să polemizăm cu neantul? E timpul să ne revenim, să învingem fascinaţia dezastrului. Nu-i totul pierdut: mai sunt barbarii. De unde îşi vor face apariţia? Nu are nici o importanţă. Pentru moment, e bine să ştim că nu vor întârzia să apară, că, pregătindu-se să ne celebreze prăbuşirea, se şi gândesc prin ce mijloace să ne pună iar pe picioare, să pună capăt subtilităţilor şi vorbăriei noastre. Umilindu-ne, strivindu-ne sub tălpi, ne vor ceda destulă energie ca să ne-ajute să murim, ori să renaştem. Să vină dar, să ne biciuie sângele, să ne învioreze umbrele, să ne redea vigoarea ce ne-a părăsit. Ofiliţi şi livizi, noi nu putem nimic împotriva fatalităţii: muribunzii nu fac alianţe şi nici nu se revoltă. Se va mai deştepta, se va mânia Europa? Cine s-o creadă? Destinul ei, până şi răzvrătirile-i se hotărăsc în altă parte. Sătulă să tot dăinuie, să-şi ţină singură de urât, Europa e un vid către care stepele vor porni în curând… – un alt vid, unul nou.

MICĂ TEORIE A DESTINULUI

Anumite popoare, precum cel rus şi cel spaniol, sunt atât de obsedate de ele însele, încât îşi fac din sine unica problemă: evoluţia lor, cu totul ieşită din comun, le sileşte să reflecteze la şirul de anomalii ce le-a marcat istoria, la miracolul ori la nimicnicia soartei lor.

Începuturile literare ale Rusiei au fost, în secolul trecut, un soi de apogeu, de izbândă fulgerătoare ce nu putea să nu sfârşească prin a o tulbura: era firesc ca Rusia să fie pentru ea însăşi o surpriză, cum firesc era să-şi exagereze importanţa. Personajele lui Dostoievski o pun pe picior de egalitate cu Dumnezeu, pentru că-şi pun acelaşi gen de întrebări şi-n faţa ei, şi a divinităţii: să creadă în Rusia, ori s-o tăgăduiască? Există ea cu adevărat ori nu-i decât o amăgire? Să te întrebi în felul acesta înseamnă să pui în termeni teologici o problemă locală. Dar tocmai asta face Dostoievski: pentru el, Rusia, departe de a fi o problemă locală, e una universală, întocmai ca

existenţa lui Dumnezeu. Un asemenea demers, abuziv şi bizar, nu era posibil decât într-o ţară a cărei evoluţie anormală avea de ce să fascineze ori să descumpănească. E greu să-ţi închipui un englez întrebându-se dacă Anglia are vreun sens sau nu, ori atribuindu-i, cu pasiune retorică, o misiune: el ştie că-i englez şi asta-i ajunge. Evoluţia ţării sale nu implică întrebări esenţiale.

La ruşi, mesianismul provine dintr-o nesiguranţă interioară sporită de orgoliu, dintr-o voinţă de a-şi afirma defectele, de a le impune altora, de a-şi deşerta asupra celorlalţi un preaplin dubios. Năzuinţa de a „mântui" lumea este fenomenul morbid al tinereţii unui popor.

*

Spania se pleacă asupră-şi din motive opuse. Şi ea a cunoscut începuturi glorioase, numai că ele sunt acum departe. Venită prea devreme, ea a tulburat lumea, pentru ca mai apoi să-şi piardă strălucirea; revelaţia acestui declin am avut-o într-o zi la Valladolid, în Casa Cervantes. O bătrână, cu, un aer comun, contempla portretul lui Filip al III-lea: „Un nebun", am zis eu. Bătrână s-a întors spre mine: „Cu el a început decadenţa noastră!" Eram în miezul problemei. „Decadenţa noastră!" Aşadar, mă gândeam, decadenţa este în Spania un concept curent, naţional, un clişeu, o deviză oficială. Naţiunea care, în secolul al XVI-lea, oferea lumii spectacolul splendorii şi nebuniei sale – iat-o ajunsă să-şi legifereze apatia. Dacă ar fi dispus de timp, cu siguranţă că ultimii romani ar fi făcut la fel; nu le-a fost însă dat să-şi rumege sfârşitul: barbarii se găseau deja în coasta lor. Mai dăruiţi de soartă, spaniolii au avut răgazul (trei secole!) să mediteze la nenorocirile lor şi să se pătrundă de ele. Palavragii din disperare, improvizatori de iluzii, ei trăiesc într-un soi de asprime melodioasă, de *uşurătate tragică*, ce-i salvează de vulgaritate, de fericire şi de reuşită. Dacă într-o zi şi-ar schimba vechile manii cu altele, moderne, tot ar rămâne marcaţi de-o îndelungă absenţă. Incapabili să se adapteze la ritmul „civilizaţiei", habotnici sau anarhişti, ei. N-ar putea să renunţe la inactualitatea lor. Cum să ajungă din urmă celelalte naţiuni, cum să fie la zi cu noutăţile, când şi-au secătuit partea cea mai bună a fiinţei rumegând problema

morţii, cufundându-se-n ea, făcând din ea o experienţă viscerală? Coborând mereu către esenţial, excesul de profunzime i-a pierdut. Nu i-ar preocupa într-atât ideea de decadenţă, dacă ea n-ar traduce în termeni de istorie marea lor slăbiciune pentru neant, obsesia pentru schelet. Nimic de mirare că pentru fiecare spaniol Spania este problema *lui* personală. Citindu-i pe Ganivet, pe Unamuno sau Ortega, îţi dai seama că Spania este un paradox ce-i priveşte direct şi pe care nu izbutesc să-l reducă la o formulă raţională. Ei revin mereu la acest paradox, fascinaţi de insolubilul pe care-l reprezintă. Neputând să-l rezolve prin analiză, meditează asupra lui Don Quijote, la care paradoxul este şi mai insolubil, fiind un simbol… Nu ni-i putem imagina pe un Valéry sau un Proust meditând la Franţa pentru a se descoperi pe ei înşişi: ţară împlinită, fără sfâşieri majore care să provoace nelinişti, ţară netragică, ea nu este un caz: cunoscând reuşita, împlinindu-şi destinul, cum ar putea fi ea „interesantă”?

Este meritul Spaniei de a propune un tip de dezvoltare insolită, un destin genial şi neîncheiat. (Ai zice – un Rimbaud incarnat într-o colectivitate.) Gândiţi-vă la frenezia cu care s-a lansat în goana după aur, la prăbuşirea ei în anonimat, gândiţi-vă apoi la conchistadori, la banditismul şi cucernicia lor, la felul cum s-au însoţit, la ei, Evanghelia cu asasinatul, crucifixul cu pumnalul, în momentele sale de glorie, catolicismul a fost sângeros, aşa cum bine îi sade oricărei religii cu adevărat inspirate.

Conquista şi Inchiziţia – fenomene paralele, născute din grandioasele vicii ale Spaniei. Atâta vreme cât a fost puternică, a excelat în masacre, punându-şi în ele nu doar preocuparea pentru fast, dar şi sensibilitatea cea mai adâncă. Numai popoarele crude au fericirea să se apropie de înseşi izvoarele vieţii, de freamătul, de tainiţele ei ce înfierbântă: viaţa nu-şi dezvăluie esenţa decât unor ochi injectaţi de sânge… Cum să crezi în filozofii, când ştii ce apoase priviri se oglindesc în ele? Obiectul raţionamentului şi al speculaţiei este semnul unei vitalităţi subţiate şi aj unei degradări a afectivităţii Gândesc cu metodă aceia doar, care, favorizaţi de carenţele lor, reuşesc să uite de sine, să nu mai facă corp comun cu ideile pe care le susţin: filozofia e apanajul indivizilor şi al popoarelor superficiale din punct de vedere biol*ogic.*

Este aproape imposibil să vorbeşti cu un spaniol despre altceva decât ţara lui „univers închis, subiect al lirismului şi meditaţiilor sale, provincie absolută, ruptă de lume. Rând pe rând exaltat şi deprimat, el îşi priveşte patria cu ochi fascinaţi şi posaci; sfâşierea e forma lui de rigoare. Dacă acceptă că are vreun viitor, e fără să creadă cu adevărat în el. Găselniţa lui: amăgirea sumbră, mândria de a nu spera; geniul lui: geniul regretului.

Oricare i-ar fi orientarea politică, spaniolul sau rusul ce-şi pune întrebări despre ţara sa nu crede că ar exista şi alte întrebări importante, înţelegem motivul pentru care nici Rusia, nici Spania n-au dat un filozof de anvergură: pentru că filozoful trebuie să abordeze ideile ca spectator; înainte de a le asimila, de-a şi le însuşi, el trebuie să le privească din afară, să se disocieze de ele, să le evalueze şi, la nevoie, *să se joace* cu ele; apoi, o dată cu maturitatea, făureşte un sistem cu care nu se confundă niciodată pe de-a-ntregul. Tocmai această detaşare faţă de propria filozofie o admirăm la greci. Lucru valabil la toţi cei preocupaţi de problema cunoaşterii şi care-şi fac din ea obiectul principal al meditaţiei. Nici ruşii, însă, şi nici spaniolii nu se prea sinchisesc de ea. Inapţi pentru contemplaţia intelectuală, ei întreţin raporturi destul de bizare cu Ideea. Dacă e să se lupte cu ea, vor fi totdeauna înfrânţi; ideea pune gheara pe ei, îi înrobeşte, îi oprimă; martiri de bună voie, nu vor decât să sufere pentru ea. Cu ruşii şi cu spaniolii suntem departe de domeniul în care spiritul se joacă şi cu sine, şi cu lucrurile, departe de orice perplexitate metodică.

Evoluţia anormală a Rusiei şi Spaniei le-a făcut aşadar să mediteze asupra propriului lor destin. Dar ele vor rămâne două mari naţiuni, în ciuda lacunelor sau accidentelor de creştere. Problema naţională e însă mult mai tragică la popoarele mici. Nici izbucnire subită, nici decădere lentă la ele. Lipsite de sprijin în viitor, ca şi în trecut, ele se analizează insistent. Rezultatul: o lungă meditaţie sterilă. Evoluţia nu le-ar putea fi anormală, pentru că nu evoluează. Ce le mai rămâne? Resemnarea cu propria lor condiţie, de vreme ce, în afara lor, curge întreaga Istorie, din care tocmai ele sunt excluse.

Naţionalismul lor, ce pare o farsă, e mai curând o mască în spatele căreia încearcă să-şi ascundă drama, să-şi uite, într-o furie a revendicărilor, neputinţa de a-şi face loc în evenimente:

minciuni chinuitoare, reacţie iritată în faţa dispreţului pe care se tem că îl merită, mod de a-şi ascunde tainica obsesie de sine. În termeni mai simpli: un popor care îşi este sieşi un chin e un popor bolnav. Insă în timp ce Spania suferă pentru a fi ieşit din Istorie, iar Rusia pentru că vrea cu orice preţ să se statornicească într-însa, popoarele mici se frământă tocmai pentru că n-au motiv nici să dispere, nici să fie nerăbdătoare. Suferind de un rău originar, nici decepţia, nici visul nu le pot lecui.
Aşa încât altă soluţie n-au, decât să fie obsedate de ele însele. Obsesie ce nu-i lipsită de frumuseţe, pentru că ea nu duce nicăieri şi nu interesează pe nimeni.

*

Sunt ţări care se bucură de un fel de binecuvântare, de har: totul le reuşeşte, chiar şi nenorocirile, chiar şi dezastrele; sunt altele, în schimb, ce nu pot niciodată izbândi şi ale căror triumfuri sunt tot atâtea eşecuri. Când vor să se afirme şi fac un salt înainte, o fatalitate exterioară vine să le sfărâme orice elan şi să le readucă în punctul de plecare. Orice şansă le e refuzată, chiar şi aceea a ridicolului.

A fi francez este o evidenţă: nu suferi şi nici nu te bucuri pentru asta; dispui de o certitudine care justifică mai vechea întrebare: „Cum e cu putinţă să fii persan?”

Paradoxul de a fi persan (român, în cazul nostru) este un chin pe care trebuie să ştii să-l fructifici, un cusur de care trebuie să profiţi. Mărturisesc că am privit cândva ca pe-o ruşine apartenenţa la un popor oarecare, la o colectivitate de învinşi, cu origini asupra cărora nici o iluzie nu-mi era permisă. Credeam, şi poate nu mă înşelam, că ne iviserăm din drojdia barbarilor, din deşeurile marilor invazii, din acele hoarde care, incapabile să-şi continue drumul spre vest, au eşuat de-a lungul Carpaţilor şi Dunării, ca să se pripăşească acolo şi să somnoleze, gloată de dezertori la fruntariile Imperiului, scursură boită cu o brumă de latinitate. La aşa trecut, aşa prezent. Şi aşa viitor. Ce încercare pentru juna mea semeţie! „Cum e cu putinţă să fii român?” era o întrebare la care nu puteam răspunde decât umilindu-mă-n fiece clipă. Detestându-i pe ai mei, detestându-mi ţara, cu ţăranii ei atemporali, îmbătaţi

de toropeala lor şi parcă plesnind de buimăceală, roşeam pentru această ascendenţă, îi renegam, refulam veşnicia lor de mâna a doua, le respingeam certitudinile de larve pietrificate, reveria geologică. Degeaba căutam pe chipurile lor zvâcnirea sau măcar maimuţăreala revoltei: maimuţa, vai!, agoniza în ei. De fapt, nu ţineam ei oare de regnul mineral? Neştiind cum să-i mai îmboldesc, cum să-i însufleţesc, am ajuns să visez la o extermin; are. Numai că pietrele nu pot fi masacrate. Spectacolul pe care mi-l ofereau toi justifica şi descumpănea, îmi hrănea şi îmi reprima isteria. Şi nu încetam să blestem întâmplarea ce făcuse să mă nasc printre ei.

O mare idee îi stăpânea: ideea destinului; eu o respingeam din toate puterile, vedeam în ea doar viclenia laşului, o scuză pentru toate renunţările, o expresie a bunului-simţ şi a funebrei sale filozofii. Ce reazem să-mi fi găsit? Ţara mea, a cărei existenţă vedeam limpede că n-are nici o noimă, îmi apărea ca un rezumat al neantului sau ca o materializare a imposibilului, ca un soi de Spanie fără secol de aur, fără cuceriri şi fără nebunie, fără un Don Quijote al amărăciunilor noastre. Să-i aparţii – ce lecţie de umilinţă şi sarcasm, ce urgie, ce lepră!

Marea idee ce domnea acolo – eram prea insolent, prea plin de mine însumi pentru a-i intui originea, profunzimea, sau experienţele, sistemul de dezastre pe care le presupunea. Aveam s-o pricep doar mult mai târziu. Cum mi s-a strecurat în minte, n-aş putea spune. Cert este că atunci când am ajuns s-o simt cu luciditate, m-am împăcat cu ţara mea, care *pe dată* a încetat să mă mai obsedeze.

Pentru a nu fi nevoite să acţioneze, popoarele împilate se lasă-n voia „sorţii”, mântuire negativă şi totodată mijloc de a interpreta evenimentele: filozofie a istoriei de *uz cotidian*, viziune deterministă cu temei afectiv, metafizică de circumstanţă…

Germanii sunt şi ei sensibili la destin, fără să vadă totuşi în el un principiu intervenind din afară, ci o putere care, emanată din propria lor voinţă, sfârşeşte prin a le scăpa şi-a se întoarce contra lor pentru a-i pierde. Legat de gustul german pentru demiurgie, aşa-numitul *Schicksal* presupune nu atât un joc al fatalităţilor în interiorul lumii, cât înăuntrul eului. Ceea ce vrea să spună că, până la un anume punct, destinul depinde de ei.

Pentru a-l concepe exterior nouă, atotputernic şi suveran,

un foarte vast ciclu de dezastre devine necesar. Condiţie pe care ţara mea o-ndeplineşte cu asupra de măsură. Ar fi o necuviinţă să creadă în efort, în utilitatea actului. Aşa că nici nu crede în ele şi, din respect pentru datină, se supune inevitabilului, îi sunt recunoscător că mi-a dat ca zestre, o dată cu codul disperării, acest tact, această dezinvoltură în faţa Necesităţii, precum şi nenumărate situaţii fără ieşire şi arta de-a mă deprinde cu ele. Gata oricând să-mi apere decepţiile şi să dezvăluie indolenţei mele secretul conservării lor, ea mi-a recomandat în plus, nerăbdătoare să facă din mine un derbedeu preocupat de aparenţe, mijloacele de a mă înjosi fără a mă compromite prea mult îi datorez nu numai cele mai strălucite, cele mai categorice eşecuri ale mele, dar şi priceperea de a-mi ascunde laşităţile şi de a-mi tezauriza remuşcările. Dar câte alte avantaje nu-i datorez! Am către ea atâtea obligaţii, încât ar fi obositor să le înşirui pe toate.

Oricâtă osteneală mi-aş fi dat, puteam eu oare, fără ea, să-mi irosesc zilele într-un mod atât de ireproşabil? Mi-a fost şi pildă, şi reazem, şi îndemn. Să-ţi ratezi viaţa – se uită asta prea uşor – nu-i lucru tocmai lesnicios: sunt necesare o lungă tradiţie, un lung antrenament, efortul multor generaţii. Dacă aceste condiţii sunt îndeplinite, totul va merge de minune. Certitudinea Inutilităţii o primeşti atunci moştenire: e un bun pe care l-au dobândit pentru tine strămoşii, cu sudoarea frunţii şi cu preţul a nenumărate umilinţe. Răsfăţat de soartă, tu tragi foloase din toate acestea, te-mpăunezi cu ele. Cât despre umilinţele proprii, oricând le vei putea idealiza ori ascunde, luând un aer de stârpitură distinsă, continuând să fii, cu demnitate, ultimul om. Politeţea – rutină a nenorocirii, prerogativă a celor care, născuţi fără speranţă, au început-o cu sfârşitul! Să te ştii dintr-o sămânţă rea, ce n-a dat rod niciodată, e o amărăciune în care intră un dram de mângâiere, ba chiar de voluptate.

Iritarea pe care o simţeam altădată, când auzeam pe câte unul invocând, la fiecare pas, „soarta”, îmi pare acum puerilă. Nu bănuiam că voi ajunge să fac la fel, că, oploşindu-mă şi eu în spatele acestei vocabule, aveam să leg de ea norocul şi nenorocul, fericirea şi nefericirea sub toate întruchipările lor; nu ştiam că, mai mult, aveam să mă agăţ de Fatalitate cu exaltarea unui naufragiat şi că aveam să-i adresez întâiul meu

gând mai înainte de a mă arunca în scârba fiecărei zile. „Vei dispărea în spaţiu, o, Rusia mea!”, exclamase Tiutcev în veacul trecut. Exclamaţia lui o aplicam cu şi mai multă îndreptăţire la ţara mea, mult mai bine rânduită ca să dispară, perfect alcătuită pentru a fi înghiţită, înzestrată cu toate calităţile unei victime ideale şi anonime. Tradiţia suferinţei fără capăt şi fără motiv, plenitudinea dezastrului – ce ucenicie la şcoala seminţiilor zdrobite! Cel mai vechi istoric român îşi începe cronica astfel: „Nu este vremea supt om, ci bietul om supt vremi.” Formulă dintr-o bucată, program şi epitaf pentru un colţ de Europă. Pentru a prinde tonul sensibilităţii populare din ţările sud-estul ui european, nu ai decât să-ţi reaminteşti lamentările corului din tragedia antică. Printr-o tradiţie inconştientă, un întreg spaţiu etnic s-a pătruns de duhul acesta. Rutină a oftatului şi-a nenorocului, jelanie a popoarelor mărunte în faţa bestialităţii celor mari! Să ne ferim totuşi de a ne plânge prea mult: nu-i oare încurajator să poţi opune dezordinilor lumii coerenţa mizeriilor şi înfrângerilor noastre? Şi nu avem noi oare, în faţa diletantismului universal, consolarea de a poseda, în materie de suferinţă, competenţa jupuiţilor de vii şi a erudiţilor?

FOLOASELE EXILULUI

Greşim când ni-l imaginăm pe exilat ca pe un personaj care abdică, se retrage şi rămâne în umbră, resemnat cu nenorocirile lui, cu condiţia de obiect netrebuincios. Dacă-l observi mai bine, descoperi în el un ambiţios, un dezamăgit agresiv, un ins acrit dublat de un cuceritor. Cu cât ni se ia mai mult, cu atât sporesc în noi poftele şi iluziile. Ba chiar desluşesc o anume relaţie între nenorocire şi megalomanie. Cel care a pierdut totul păstrează, ca pe o ultimă salvare, speranţa gloriei sau a scandalului literar. Consimte să renunţe la tot, în afară de *numele* său. Cum să-şi impună însă numele, câtă vreme scrie într-o limbă pe care lumea civilizată n-o ştie sau o dispreţuieşte?

Îşi va încerca puterile într-un alt idiom? Nu-i va veni la îndemână să renunţe la cuvintele de care se leagă tot trecutul său. Cine îşi reneagă limba, adoptând-o pe-a altora, acela îşi

schimbă identitatea şi chiar decepţiile. El se rupe – trădare eroică – de amintirile sale şi, până la un punct, de sine însuşi.

*

Cutare scrie un roman, care peste noapte îl face celebru, îşi povesteşte în el suferinţele. Compatrioţii săi, cei din străinătate, îl pizmuiesc: şi ei au suferit, poate chiar şi mai mult. Astfel, apatridul devine – sau speră să devină – romancier. Rezultatul va fi o acumulare haotică, o inflaţie de spaime, de nelinişti perimate. Nu poţi împrospăta la nesfârşit infernul, a cărui caracteristică e tocmai monotonia, şi nici imaginea exilului. Nimic mai exasperant în literatură decât cumplitul; în viaţă, e mult prea compromis de banalitate ca să mai merite să ne oprim asupra lui. Dar autorul nostru stăruie; pentru moment, îşi pune bine romanul în rundul unui sertar şi aşteaptă să-i surâdă norocul, îl susţine speranţa unei întâmplări neaşteptate, a faimei care-l ocoleşte dar în care nu încetează să creadă; se hrăneşte cu himere. Puterea acestei speranţe e totuşi atât de mare, încât, dacă trudeşte în vreo uzină, o face numai cu gândul că într-o zi va fi smuls de acolo de o faimă pe cât de subită, pe-atât de surprinzătoare.

*

La fel de tragic este cazul poetului, încătuşat în propria-i limbă, el scrie pentru câţiva prieteni, pentru zece, cel mult douăzeci de persoane. Dorinţa lui de a fi citit nu-i mai puţin imperioasă decât aceea a romancierului improvizat. Faţă de cel din urmă, are măcar avantajul de a-şi vedea versurile publicate în măruntele reviste ale emigraţiei, care apar cu preţul unor sacrificii şi renunţări aproape indecente. Cutare devine director de revistă; ca s-o poată menţine, face foame, renunţă la femei, se-ngroapă într-o cămăruţă fără lumină, îşi impune privaţiuni ce descumpănesc şi înspăimântă. Onania şi tuberculoza – iată ce-l aşteaptă.

Oricât de puţin numeroşi ar fi emigranţii, ei se adună în grupuri, şi nu atât ca să-şi apere interesele cât pentru ca, punând mână de la mână, renunţând la ultimul ban, să-şi publice mâhnirile, protestele, chemările fără ecou. Zadarnic am

căuta o formă mai sfâşietoare de act gratuit.

Sunt buni poeţi – şi foarte slabi prozatori; faptul se poate explica destul de uşor. Examinaţi producţia literară a oricărui popor mic care nu-i într-atât de pueril încât să-şi născocească un trecut: prisosinţa de poezie e trăsătura ei cea mai frapantă. Proza are nevoie, pentru a se dezvolta, de o anume rigoare, de o stare socială diferenţiată şi de o tradiţie: ea este deliberată, construită; poezia *ţâşneşte*, este directă sau, dimpotrivă, pe de-a-ntregul elaborată; apanaj al troglodiţilor şi al rafinaţilor, ea nu înfloreşte decât dincoace sau dincolo de civilizaţie, mereu în marginea ei. În vreme ce proza cere un geniu aşezat şi o limbă cristalizată, poezia e perfect compatibilă cu un geniu barbar şi o limbă informă, A crea o literatură înseamnă a crea o proză.

*

Mulţi n-au la îndemână, ca mod de exprimare, decât poezia. Ce poate fi mai firesc? Chiar şi cei care nu-s prea dăruiţi găsesc în dezrădăcinarea, în automatismul excluderii lor plusul de talent pe care nu l-ar fi putut găsi într-o existenţă normală.

Sub orice formă s-ar prezenta şi oricare i-ar fi cauza, exilul este, la începuturile sale, o şcoală a delirului. Delirul însă nu-i o şansă ce se dă la toţi, deopotrivă. E o situaţie-limită, un fel de ultim hotar al stării poetice. Nu-i oare un privilegiu să te trezeşti acolo dintr-o dată, fără să te supui vreunei discipline, prin bunăvoinţa fatalităţii doar? Gândiţi-vă la acel apatrid de lux, la Rilke, – la câtă singurătate a trebuit să adune pentru a-şi rupe legăturile „pentru a prinde rădăcini în invizibil. Nu e deloc uşor să fii de niciunde, când nici o constrângere exterioară nu te obligă la asta. Misticul însuşi ajunge la lepădarea de cele lumeşti doar prin eforturi cumplite. A te smulge lumii – ce trudnică autoabolire! Apatridul, în schimb, o face fără să se cheltuiască, prin intervenţia – ostilă – a istoriei. Nici un zbucium, nici o noapte albă pentru a se lepăda de toate; evenimentele înseşi îl împing într-acolo. Seamănă, într-un anume sens, cu bolnavul care, şi acela, se instalează în metafizică sau în poezie fără merit personal, prin forţa lucrurilor, prin bunele oficii ale maladiei. Un absolut de două parale? Poate, deşi nu este dovedit că rezultatele obţinute prin

efort ar fi mai preţioase decât acelea datorate repaosului în ineluctabil.

*

Poetul dezrădăcinat este pândit de un pericol: să se deprindă cu destinul său, să nu-l mai simtă ca pe-un chin, să capete gust pentru el. Nimeni nu-şi poate păstra prospeţimea mâhnirilor: se uzează şi ele, la fel ca dorul de ţară, la fel ca orice nostalgie. Părerile de rău îşi pierd din strălucire, se ofilesc şi, precum elegia, cad curând în desuetudine. Ce poate fi atunci mai normal decât statornicirea în exil, Cetate a Nimicului, patrie de-a-ndoaselea? Dacă-i gustă plăcerile, poetul îşi risipeşte substanţa emoţiilor, resursele nenorocirii, ca şi visul de glorie. Blestemul de care era atât de mândru – izvor al inspiraţiei sale – nu-l mai apasă; îşi pierde, o dată cu el, şi tăria excepţiei, şi temeiul singurătăţii. Respins de infern, în zadar va încerca să-i treacă iarăşi pragul, să-şi reîmprospăteze forţele m el: suferinţele sale, prea domolite, îl vor face pentru vecie nevrednic de iad. Strigătele care nu demult încă erau mândria lui s-au transformat în amărăciune, iar aceasta nu se face vers niciodată: ea îl va scoate afară din poezie. Gata cu cânturile şi lipsa de măsură. Degeaba va mai zgândări vechile răni, închise: ele n-or să mai cânte nicicând; în cel mai bun caz, va deveni epigonul propriilor sale dureri. O decădere onorabilă-l aşteaptă. În lipsa diversităţii, a neliniştilor originale, inspiraţia i se ofileşte, în curând, resemnat cu anonimatul şi parcă surprins de mediocritatea sa, va lua chipul unui burghez *de oriunde*. Iată-l la capătul carierei sale lirice, în punctul cel mai stabil al declasării sale.

*

„Domesticit”, instalat în bunăstarea căderii sale, ce-i mai rămâne de făcut? Va avea de ales între două forme de mântuire: credinţa şi umorul. Dacă târăşte după el resturi de anxietate, puţin câte puţin şi le va stinge sub mii de rugăciuni; asta, de nu va prinde gust pentru o metafizică agreabilă, divertisment al versificatorilor secătuiţi. Dacă, din contră, e aplecat spre ironie, îşi va minimaliza înfrângerile până la a găsi

în ele prilej de delectare, în funcţie de temperament, se va dedica smereniei sau sarcasmului, în amândouă cazurile, îşi va fi învins ambiţiile şi neşansa pentru a atinge un ţel mai înalt, pentru a deveni un învins decent, un ciumat onorabil.

UN POPOR DE SINGURATICI

Am să încerc să divaghez asupra pătimirilor unui popor, asupra istoriei lui în răspăr cu Istoria, asupra destinului său ce pare să ţină de o logică supranaturală, care amestecă uluitorul cu banalul, miracolul cu necesitatea. Numit de unii rasă, de alţii naţie, de alţii seminţie – e refractar clasificărilor: ceea ce pare spus limpede despre el este fals; nici o definiţie nu i se potriveşte. Ca să-l cuprinzi mai bine, ar trebui să recurgi la o categorie aparte, căci totul e, în ce-l priveşte, neobişnuit: nu-i oare primul care a colonizat cerul, instalându-şi acolo zeul *său*? La fel de grăbit să născocească mituri ca şi să le distrugă, şi-a făurit o religie de care e mândru, de care roşeşte… în ciuda luciditătţii sale, nu rareori se lasă pradă amăgirii: speră mereu, speră prea mult… îmbinare ciudată de forţă şi analiză, de înfrigurare şi sarcasm… Cu atâţia duşmani împrejur, oricine-n locul lui ar fi capitulat; el însă, inapt pentru dulceaţa disperării, neluându-şi în seamă oboseala milenară, sfidând concluziile pe care i le impune destinul, trăieşte în delirul aşteptării, hotărât să nu tragă nici o învăţătură din umilinţele sale, nici să extragă din ele, ca norme de existenţă, modestia sau anonimatul. El prefigurează diaspora universală: trecutul lui rezumă viitorul nostru. Cu cât ne întrezărim mai clar ziua de mâine, cu atât ne apropiem de el şi cu atât mai mult îl împing într-acolo. Seamănă, într-un anume sens, cu bolnavul care, şi evităm: cu toţii tremurăm să nu-i călcăm pe urme… „Veţi fi asemenea mie-n curând”, pare el să ne spună, în timp ce înscrie, deasupra certitudinilor noastre, un semn de întrebare…

*

A fi om e o dramă; a fi evreu este una în plus. De aceea, evreul are privilegiul de a trăi *de două* ori condiţia umană. El reprezintă existenţa prin excelenţă separată sau, pentru a folosi

o expresie prin care teologii îl califică pe Dumnezeu, este *absolut-altul*. Conştient de singularitatea sa, o are-n minte neîncetat şi niciodată nu uită de sine; de aici aerul lui stingherit, crispat sau afişând o falsă încredere de sine, atât de frecvent la cei ce poartă povara unei taine, în loc să fie mândru de obârşia lui, să şi-o înscrie pe frunte, s-o strige-n gura mare, el o ascunde: ci soarta lui, fără pereche, nu-l îndreptăţeşte oare să privească de sus gloata umană? Dacă e victimă, răspunde-n felul lui, ca un învins *sui generis*. Se înrudeşte în multe privinţe cu şarpele, din care a făcut un personaj şi un simbol. Să ne ferim a crede însă că ar avea un sânge tot atât de rece: ar însemna să nu-i cunoaştem adevărata fire – entuziasmul, puterea de a iubi şi urî, aplecarea spre răzbunare sau excentricităţile milosteniei sale. (Anumiţi rabini hasidici nu-s cu nimic mai prejos decât sfinţii creştini.) Excesiv în toate, eliberat de tirania peisajului, de neroziile înrădăcinării, fără legături, acosmic, e omul ce nu va fi niciodată de aici, omul venit de aiurea, străinul în sine, şi care n-ar putea vorbi, fără să fie suspect, în numele pământenilor, al *tuturora*. Să le exprime sentimentele, să le fie purtător de cuvânt – dacă încearcă s-o facă –, ce misiune! Nu va putea stârni, ridica sau conduce nici o mulţime: rolul de tribun nu-l prinde. Va fi luat la rost pentru părinţii, pentru străbunii îngropaţi departe, în alte ţări, pe alte continente. Fără morminte de care să profite, fără moaşte de pus în vitrină, fără să poată fi heraldul vreunui cimitir, el nu reprezintă pe nimeni, decât pe sine, numai pe sine. E cu ultima lozincă pe buze? E printre cei care au pornit o revoluţie? Se va vedea îndepărtat în chiar momentul când ideile sale triumfă, când vorbele lui devin articol de lege. Dacă slujeşte o cauză, nu va ajunge să-i mai guste roadele. Vine o zi când, cu speranţele înşelate, o va contempla ca spectator. Apoi o să slujească altei cauze, cu decepţii nu mai puţin amare. Schimbă o ţară cu alta? Drama lui reîncepe: exodul îi este temei, certitudine, cămin.

*

Mai bun şi mai rău decât noi, el întrupează extremele spre care tindem fără a le putea atinge; el este *noi* dincolo de noi înşine… Cum măsura sa de absolut o depăşeşte pe a noastră, el oferă, în bine ca şi în rău, imaginea ideală a capacităţilor

noastre. Dezinvoltura cu care îşi trăieşte dezechilibrul, devenit pentru el obişnuinţă, l-a transformat într-un dezaxat expert în psihiatrie ca şi în tot soiul de terapii, într-un teoretician al propriilor boli: nu e, ca noi, anormal din accident sau din snobism, ci este astfel în mod natural, fără efort, şi prin tradiţie: e avantajul unui destin genial la scara unui popor. Anxios dedat făptuirii, bolnav neînstare să renunţe, el se tratează în*aintând. Eş*ecurile sale nu seamănă cu ale noastre; refuză conformismul până şi în nenorocire. Istoria lui – o schismă fără sfârşit.

*

Hărţuit în numele Mielului, el va rămâne neîndoielnic necreştin, atâta timp cât creştinismul îşi va menţine puterea, îi place însă atât de mult paradoxul – şi suferinţele ce ţin de el –, încât probabil se va converti la creştinism în clipa când toţi îl vor dezavua. Va fi persecutat atunci pentru credinţa lui cea nouă. Titular al unui destin religios, a supravieţuit Atenei şi Romei, după cum va supravieţui şi Occidentului, şi o să-şi vadă de drum, pizmuit şi urât de toate popoarele ce apar şi se sting…

*

Când bisericile vor fi pentru totdeauna părăsite, evreii vor intra în ele sau vor construi altele, noi, ori – şi mai probabil – vor înălţa crucea pe sinagogi. Până arunci, pândesc momentul în care Iisus va fi abandonat: or să vadă atunci, în el, pe adevăratul Mesia? Vom afla la sfârşitul Ecclesiei…, căci oricum, dacă nu se vor prosti pe neaşteptate, nu vor găsi cu cale să îngenuncheze alături de creştini şi nici să gesticuleze împreună cu ei. L-ar fi recunoscut pe Cristos dacă popoarele nu l-ar fi acceptat deja, făcând din el un bun comun, un mesia de export. Sub dominaţia romană, au fost singurii care n-au acceptat în templele lor statuile împăraţilor; când au fost forţaţi s-o facă, s-au răzvrătit. Speranţa lor mesianică n-a fost atât un vis de-a cuceri alte neamuri, cât de-a le distruge zeii întru slava lui Iahve: teocratic sinistră contrapusă unui politeism cu nuanţe sceptice. Se ţineau deoparte de Imperiu, şi pentru asta erau

acuzaţi de nelegiuire, căci nimeni nu le putea înţelege exclusivismul, refuzul de a sta la masă cu străinii, de a participa la jocuri, la spectacole, de-a se amesteca cu ceilalţi, de a le respecta obiceiurile. Doar propriile prejudecăţi contau pentru ei: de aici, acuzaţia de „mizantropie", crimă pe care le-o impută Cicero, Seneca, Celsus şi, împreună cu ei, întreaga Antichitate, încă din anul l30 înainte de Cristos, pe când Ierusalimul era asediat de Antiohus, acesta a fost sfătuit de prieteni „să supună cetatea cu forţa şi să nimicească rasa evreiască în întregime: căci dintre toate naţiile, ea singură refuză orice relaţie cu celelalte neamuri, considerându-le duşmane" (Posidoniu din Apamea). Să le fi plăcut cumva rolul de indezirabili? Vroiau ei dintru început să fie singuri pe pământ? Cert e că multă vreme au apărut ca întruchipare a fanatismului, înclinaţia lor pentru spiritul liberal fiind mai curând dobândită decât înnăscută. Cel mai intolerant şi mai persecutat popor din istorie îmbină universalismul cu cel mai strict particularism. Contradicţie structurală: inutil să încerci s-o rezolvi ori măcar s-o explici.

Tocit până la urzeală, creştinismul a încetat să fie o sursă de uimire şi scandal, să declanşeze crize ori să stimuleze inteligenţele. Nu mai provoacă spiritul, nu-l mai sileşte să-şi pună întrebări; neliniştile pe care le trezeşte, ca şi răspunsurile şi soluţiile sale, sunt lingave, toropitoare: nici o sfâşiere cu şanse în viitor, nici o dramă nu ar putea porni de la el. Creştinismul şi-a trăit traiul: de pe acum căscăm pe Cruce… Nimeni nu mai vrea să-l salveze „să-i mai lungească boala; eventual, ne trezeşte… indiferenţa. Din ce ne locuise odinioară adâncurile, a mai rămas doar un reflex de suprafaţă; în curând, dat la o parte, va merge să îngroaşe rândurile experienţelor noastre ratate. Priviţi catedralele: pierzându-şi avântul ce le înălţa materia, redevenite *piatră*, ele descresc, se gârbovesc; până şi săgeţile turnurilor, ce altădată împungeau semeţe cerul, sunt bolnave de gravitaţie, molipsite de mediocritatea dezgustului nostru.

Atunci când, din întâmplare, pătrundem în una din ele, gândul ne duce la zădărnicia rugilor ce s-au rostit acolo, la atâta înfrigurare şi atâtea patimi irosite în van. Vidul va domni în ele curând. Goticul s-a retras din materie, la fel cum s-a retras din noi. Creştinismul, dacă mai păstrează o umbră de

prestigiu, o datorează doar întârziaţilor care, vânându-l cu o ură retrospectivă, ar vrea să prefacă în pulbere cele două milenii în care, nu se ştie prin ce uneltiri, a obţinut consimţământul spiritelor. Cum aceşti întârziaţi, aceşti pătimaşi ai urii devin din ce în ce mai rari, iar creştinismul nu se împacă să piardă o popularitate atât de îndelungată, el stă cu ochii-n patru, pândind evenimentul în stare să-l readucă în prim-planul actualităţii. Dar, ca să devină iarăşi „interesant", ar trebui promovat la rangul de sectă osândită; numai evreii ar fi în stare de o asemenea misiune: ar proiecta în el destulă excentricitate ca să-l regenereze şi să-i împrospăteze misterul. Dacă îl adoptau atunci, la începuturi, ar fi avut destinul nenumăratelor popoare cărora istoria de-abia le mai reţine numele. L-au respins ca să evite o asemenea soartă. Lăsând *străinilor* avantajele efemere ale mântuirii, evreii au optat pentru neajunsurile durabile ale pierzaniei. Necredinţă? E vina care, pe urmele Sfântului Pavel, li s-a tot adus. Învinuire ridicolă, de vreme ce păcatul lor stă tocmai în prea marea credinţă faţă de sine. Pe lângă ei, primii creştini par nişte oportunişti: siguri de cauza lor, îşi aşteptau cu inima uşoară martiriul. Îndurându-l, se conformau de altfel moravurilor epocii, în care gustul pentru hemoragiile spectaculoase cobora sublimul la îndemâna tuturor.

Cu totul diferit e cazul evreilor. Refuzând să urmeze ideile timpului, marea nebunie ce se înstăpânea pe lume, scăpau provizoriu de persecuţii. Dar cu ce preţ! Pentru a nu fi împărtăşit cu noii fanatici suferinţele momentului, aveau să îndure povara şi teroarea crucii, ajunsă pentru ei, şi nu pentru creştini, simbolul pătimirii.

De-a lungul întregului Ev Mediu au fost măcelăriţi pentru a-l fi crucificat pe unul dintre-ai lor… Nici un popor n-a plătit atât de scump un gest nechibzuit, dar explicabil şi, la urma urmelor, firesc. Aşa cel puţin mi-a apărut în ziua când am urmărit, la Oberammergau, spectacolul „Patimilor", în conflictul dintre Iisus şi autorităţi, publicul înlăcrimat îi ţinea partea, fireşte, lui Iisus. Căznindu-mă să fac la fel, dar fără succes, mă simţeam *singur în* toată sala aceea. Ce se-ntâmplase? Asistam la un proces în care argumentele acuzării mă impresionau prin justeţea lor. Anna şi Caiafa întruchipau în ochii mei însuşi bunul-simţ. Folosind procedee cinstite, ei

arătau bunăvoinţă în cazul ce le fusese încredinţat. Poate că abia aşteptau să se convertească şi ei. Le împărtăşeam exasperarea în faţa răspunsurilor imprecise ale acuzatului. Ireproşabili din toate punctele de vedere, nu se foloseau de nici un tertip teologic sau juridic: era un interogatoriu perfect. Probitatea lor m-a câştigat; am trecut de partea acuzării şi l-am aprobat pe Iuda, dispreţuindu-i totodată remuşcările. Din clipa aceea, deznodământul mi-era indiferent. Când am ieşit din sala, m-am gândit că publicul, prin lacrimile sale, perpetua o neînţelegere bimilenară.

Oricâte urmări avea să aibă, respingerea creştinismului rămâne cel mai splendid gest al evreilor, un *nu* care le face cinste. Dacă erau, până atunci, singuri de nevoie, din acel moment aveau să fie din proprie vrere, damnaţi ce şi-au făcut o armă din cinism – unica precauţie luată împotriva viitorului...

*

Mândri de crizele lor de conştiinţă, mulţumiţi că un altul a suferit pentru ei, creştinii huzuresc în umbra Calvarului. Dacă se ostenesc uneori să-i reconstituie etapele, n-o fac fără să tragă foloase frumuşele! Cu un aer de profitori, se înfoiază prin biserici, iar când ies, abia îşi ascund un surâs, surâsul pe care-l dă adevărul obţinut fără trudă. Harul, nu-i aşa, e în ograda lor, har ieftior, suspect, care-i scuteşte de orice osteneală. „Mântuiţi” de bâlci, fanfaroni ai izbăvirii, sibariţi excitaţi de virtutea smereniei, de păcat şi de iad! Dacă-şi frământă conştiinţa, o fac ca să-şi ofere noi senzaţii, iar pentru câteva în plus o torturează şi pe-a altora. E destul să adulmece oarece scrupule, vreo sfâşiere sau obsesia unei greşeli, a unui păcat – n-or să vă mai slăbească! Va trebui să vă exhibaţi tulburarea, să vă strigaţi vinovăţia în faţa lor – spectatori sadici ai derutei voastre. Plângeţi dacă puteţi: e ceea ce aşteaptă, nerăbdători să se îmbete cu lacrimile voastre, să se bălăcească, milostivi şi neîndurători, în umilinţele voastre, să se înfrupte din chinurile voastre. Toţi aceşti oameni de bine sunt atât de setoşi de senzaţii ambigue, că le vânează peste tot, iar când nu le mai află în afară, se aruncă asupra lor înşişi. Departe de a fi un obsedat de adevăr, creştinul se minunează de „conflictele sale interioare”, de viciile şi virtuţile lui, de puterea lor de

intoxicare, jubilează împrejurul Crucii şi, epicurian al oribilului, găseşte plăcere în simţăminte ce n-au nimic cu plăcerea: n-a inventat el oare *orgasmul* remuşcării? Iată cum poţi ieşi mereu în câştig…

Deşi popor *ales*, evreii nu aveau să câştige din asta nici un avantaj: nici linişte, nici mântuire… Din contră, situaţia de aleşi le-a fost impusă ca o încercare, ca o pedeapsă. *Aleşi nedăruiţi cu har*. De aceea, rugăciunile lor sunt cu atât mai merituoase, cu cât se adresează unui Dumnezeu neiertător.

Nu vreau să spun că toţi creştinii ar fi de condamnat. Ci doar că n-au de ce să fie chiar aşa de mândri: fac parte, netulburaţi, din „neamul omenesc”… E ceea ce, de la Nabucodonosor la Hitler, li s-a refuzat evreilor; din păcate, le-a lipsit curajul să-şi facă din asta un blazon. Ar fi trebuit, cu o trufie zeiască, să-şi proslăvească diferenţele, să strige universului că nu au semeni şi nici nu vor să aibă, ar fi trebuit să scuipe pe rase şi imperii şi, într-un elan autodistructiv, să sprijine tezele hulitorilor lor, să dea dreptate celor ce-i urăsc… Dar să lăsăm părerile de rău – sau delirul. Cine cutează să reia pe socoteala lui argumentele adversarilor? O asemenea măreţie, de-abia imaginabilă la o fiinţă, e pur şi simplu imposibilă la un popor. Instinctul de conservare sluţeşte indivizii, ca şi colectivităţile.

Dacă evreii i-ar avea de înfrânt doar pe antisemiţii profesionişti, drama lor s-ar simplifica foarte mult. Luptându-se, de fapt, cu cvasitotalitatea omenirii, ei ştiu că antisemitismul nu reprezintă un fenomen de epocă, ci o constantă, dovadă călăii lor de ieri ce foloseau aceiaşi termeni ca şi Tacit… Locuitorii globului se împart în două categorii: evrei şi neevrei. Dacă le-am cântări meritele, şi unora şi celorlalţi, ale primilor ar atârna mai greu, neîndoielnic; ei ar avea destule calităţi ca să vorbească în numele umanităţii şi să se considere reprezentanţii ei. Nu se vor hotărî s-o facă atâta timp cât vor mai păstra oarecare respect, oarecare slăbiciune pentru restul omenirii. Ce idee – să, vrea să fie iubiţi de ceilalţi! Nu izbutesc, oricât îşi dau silinţa. După atâtea încercări nereuşite, n-ar fi mai bine pentru ei să se supună evidenţei, să admită în sfârşit că-şi merită decepţiile?

*

Nu există evenimente, nelegiuiri sau catastrofe de care adversarii să nu-i fi făcut vinovaţi. Omagiu necugetat! Nu c-ar trebui să le minimalizăm rolul, nicidecum; dar, pentru a fi drepţi, să-i acuzăm doar pentru vinile reale: cea mai gravă rămâne aceea de a fi produs un zeu al cărui destin – unic în istoria religiilor – are de ce să ne lase pe gânduri; nimic în el care să fi legitimat asemenea izbândă: gâlcevitor, vulgar, capricios, prolix, el putea răspunde cel mult nevoilor unui trib; că într-o zi va deveni obiectul unor teologii savante, patron al unor civilizaţii rafinate, asta nimeni n-ar fi putut-o ghici niciodată. E drept că nu ni l-au impus cu sila; dar poartă totuşi vina de a-l fi conceput: o scădere a geniului lor. Ar fi putut să facă o treabă mai bună. Oricât de viguros, oricât de viril ar părea acest Iahve (prezentat de creştinism într-o versiune revăzută), nu reuşeşte să ne risipească o anumită neîncredere, în loc să se agite, să caute să ne intimideze, ar fi trebuit, având în vedere atribuţiile sale, să fie mai corect, mai distins şi în special – mai sigur de sine. E ros de îndoieli: strigă, tună şi fulgeră… Să fie semn de forţă? Sub aerele lui senioriale, ghicim neliniştile unui uzurpator care, adulmecând primejdia, se teme pentru regatul lui şi îşi terorizează supuşii. Procedeu nedemn de cineva care nu conteneşte să invoce Legea şi să pretindă respectarea ei. Dacă, după cum susţine Moses Mendelsohn, iudaismul nu e o religie", ci o legislaţie revelată, e ciudat ca tocmai un asemenea Dumnezeu să-i fie autor şi simbol, el, care n-are nimic dintr-un dătător de legi. Incapabil de cel mai mic efort de obiectivitate, împarte dreptatea după bunul său plac, fără ca vreun cod să-i îngrădească smintelile şi toanele. E un despot pe cât de laş, pe-atât de agresiv, dospind de complexe, un subiect ideal pentru psihanaliză, în faţa lui, metafizica tace, căci nu poate afla în el nici urmă de fiinţă substanţială sieşi suficientă, superioară lumii şi mulţumită de spaţiul ce o desparte de cele lumeşti: bufon care-a primit drept moştenire cerul, perpetuând acolo cele mai rele tradiţii pământeşti, el pune la bătaie toate mijloacele, uimit de puterile sale şi mândru să le facă simţite efectele. Şi totuşi, violenţele şi toanele sale, lipsa lui de ţinută şi elanurile spasmodice sfârşesc prin a ne captiva, dacă nu şi convinge, în loc să-şi vadă de veşnicia lui, se bagă-n toate, le-ncurcă pe toate, seamănă confuzie şi haos.

Descumpăneşte, irită, cucereşte. Oricât ar fi de smintit, îşi cunoaşte bine farmecele şi nu ezită să le exploateze. Dar la ce bun să contabilizăm cusururile unui zeu, când ele se răsfaţă în cărţile delirante ale Vechiului Testament, pe lângă care cel Nou ne pare o biată alegorie înduioşătoare? Poezia şi asprimea primului nu le mai regăsim în al doilea, în care totul e dulcegărie sublimă, povestioară pentru uzul „sufletelor delicate". Evreii au refuzat să se recunoască în el: ar fi însemnat să cadă în capcana fericirii, să se lase despuiaţi de avuţia singularităţii lor, să opteze pentru un destin „onorabil" – toate, lucruri străine vocaţiei lor. „Pentru a-şi apropia poporul şi mai mult, Moise institui noi ritualuri, contrare celor practicate de toţi ceilalţi muritori. Ei batjocoresc tot ce noi respectăm; acceptă, în schimb, tot ce este impur pentru noi." (Tacit)

„Toţi ceilalţi muritori" – acest argument statistic, de care Antichitatea a abuzat, nu-i putea scăpa lumii moderne: a slujit şi va sluji mereu. Datoria noastră e să-l întoarcem în favoarea evreilor, să-l folosim întru edificarea gloriei lor. Se uită prea uşor că au fost cetăţeni ai deşertului, că-l poartă încă în ei ca pe un spaţiu lăuntric şi-l duc mai departe de-a lungul istoriei, spre grozava mirare a acestor arbori umani care sunt „ceilalţi muritori".

S-ar cuveni probabil să adaug că deşertul acesta, departe de a fi doar spaţiul lor lăuntric, se prelungeşte fizic în ghetou. Cine a vizitat vreunul (de preferinţă, în ţările din Est) nu a putut să nu observe că vegetaţia lipseşte, că acolo nu înfloreşte nimic, că totul e uscat şi pustiu: o insulă ciudată, mic univers *lipsit de rădăcini*, pe potriva locuitorilor săi, la fel de desprinşi de viaţa pământului ca îngerii ori ca fantomele.

*

„Popoarele încearcă faţă de evrei, observă unul din coreligionarii lor, aceeaşi ostilitate pe care va fi având-o făina faţă de drojdia ce-i strică odihna." *Odihnă* este tot ce cerem; evreii tânjesc, probabil, şi ei după ea: le este însă interzisă, înfrigurarea lor vă îmboldeşte, vă biciuie sângele, vă ia pe valul ei. Modele de frenezie şi amărăciune, ei vă învaţă gustul furiei, al epilepsiei, al rătăcirilor aţâţătoare şi vă recomandă năpasta

în chip de excitant.

Dacă sunt degeneraţi, cum se crede de obicei, le-am dori această formă de degenerare tuturor popoarelor bătrâne… „Cincizeci de veacuri de neurastenie”, spunea Péguy. Da, însă o neurastenie de temerari, nu de sleiţi, de nevolnici, de ramoliţi. Decadenţa, fenomen inerent oricărei civilizaţii, le e total necunoscută: destinul lor, deşi se desfăşoară în istorie, nu-i de esenţă istorică; evoluţia lor nu comportă nici creştere şi nici descreştere, nici apogeu şi nici cădere; rădăcinile lor se împlântă în nu se ştie care pământ; cu siguranţă nu într-al nostru. Nu există în ei nimic care să ţină de natură, *ni*mic vegetal, nici o „sevă” şi nici o perspectivă de a se vesteji. E în perenitatea lor ceva abstract, dar nu lipsit de sânge, un strop de demonism, aşadar de ireal şi de activ totodată, un halou neliniştitor şi un fel de aureolă pe dos ce-i individualizează pe veci.

Nu sunt atinşi de decadenţă şi cu atât mai puţin cunosc sila preaplinului, plagă de care nici un popor bătrân nu scapă şi contra căreia nu este leac: n-a ros ea atâtea imperii, atâtea suflete, atâtea organisme? În mod miraculos, evreii au rămas neatinşi. Ce să-i fi săturat, de altfel, când n-au avut parte de nici un răgaz, de nici unul din acele momente de plenitudine, prielnice dezgustului dar nefaste dorinţei, voinţei şi acţiunii? Neputându-se opri nicăieri, sunt nevoiţi să dorească, să vrea şi să facă, să se menţină în spaimă şi dor. Dacă se leagă de vreun obiect, acela nu va dura: orice eveniment va fi pentru ei o repetare a dărâmării Templului. Amintiri ale prăbuşirii, perspective asemenea! Anchiloza unui armistiţiu nu-i ameninţă defel. Nouă ni-e greu să stăruim în dorinţă, ei însă nu ies din starea aceasta aproape niciodată, trăind-o cu un soi de *euforie morbidă*, proprie unei colectivităţi pentru care transa este endemică şi al cărei mister ţine deopotrivă de teologie şi patologie, mister pe care efortul însumat al acestora două nu l-a putut de altfel lumina.

Împinşi spre adâncimile fiinţei lor şi înfricoşaţi de ele, evreii încearcă să le ocolească, să le evite, agăţându-se de mărunţişurile conversaţiei: vorbesc, vorbesc, vorbesc… Dar lucrul cel mai lesnicios din lume – menţinerea la suprafaţa eului – lor nu le reuşeşte. Cuvântul e pentru ei evadare; sociabilitatea – autoapărare. Nu ne putem imagina, fără să ne înfiorăm,

tăcerile şi monologurile lor. Urgiile şi cumpenele vieţii noastre sunt pentru ei dezastre obişnuite, simplă rutină. Timpul lor – succesiune de crize: una depăşită, alta tocmai începe. Dacă prin religie se înţelege voinţa creaturii de a se înălţa prin *ango*asele sale*, at*unci au cu toţii, habotnici sau atei, un fond religios, o credinţă din care au avut grijă să elimine blândeţea, îngăduinţa, reculegerea, tot ce-i încântă pe nevinovaţi, pe cei slabi, pe neprihăniţi. E o credinţă fără inocenţă, căci inocent nu e nici unul din ei, după cum, în alt plan, nici unul din ei nu e prost. (Prostia, într-adevăr, nu are trecere la ei: aproape toţi sunt ageri; cei care nu-s, câteva rare excepţii, nu se opresc în pragul prostiei, ci merg mai departe: sunt cei săraci cu duhul.)

Că rugăciunea pasivă, tărăgănată nu le este pe plac – e de-nţeles; ea îi displace, pe deasupra, şi dumnezeului lor, care, spre deosebire de-al nostru, suportă greu plictisul. Doar sedentarul se roagă în tihnă, pe aşezate; nomazii, hăituiţii sunt obligaţi s-o scurteze, să se grăbească până şi în gimnastica lor rituală. Asta deoarece invocă un dumnezeu el însuşi nomad, hăituit, şi care le transmite înfrigurarea şi spaimele lui.

Când suntem gata să depunem armele, ce pildă, ce îndemn ne este puterea lor de-a îndura! De câte ori, clocind în mine gândul suprimării, n-am meditat la înverşunarea, la încăpăţânarea lor, la reconfortanta, inexplicabila lor poftă de a fi! Le datorez nenumărate reîntoarceri la viaţă, nenumărate compromisuri cu iluzia de a trăi. Şi totuşi, oare am fost întotdeauna drept cu ei? Nici pe departe. Dacă la douăzeci de ani îi iubeam într-atât, încât regretam că nu sunt unul de-al lor, ceva mai târziu, neputând să le iert rolul major jucat în istorie, am început să-i detest cu înverşunarea unei iubiri dublate de ură. Strălucirea omniprezenţei lor mă făcea să simt şi mai bine mediocritatea ţării mele, sortită, o ştiam, să fie sufocată şi chiar să dispară; în vreme ce ei, ştiam la fel de bine, aveau să supravieţuiască în veci şi oricui, orice sar fi-ntâmplat. De altfel, la vremea aceea nu simţeam decât o compătimire livrescă pentru suferinţele lor trecute, fără a Ie putea ghici pe cele viitoare. De-abia mai târziu, gândindu-mă la încercările ce-i aşteptau şi la tăria cu care le-au îndurat, aveam să pătrund valoarea pildei lor şi să găsesc în ea argumente împotriva ispitei de-a renunţa la tot. Însă oricare mi-ar fi fost, în diferitele momente ale vieţii, sentimentele în ce-i priveşte, asupra unui

punct am fost mereu statornic: pasiunea mea pentru Vechiul Testament, cultul pe care l-am închinat mereu Cărţii lor, providenţă a furiilor sau amărăciunilor mele. Prin ea, împărtăşeam cu ei tot ce aveau mai bun în mâhnirile lor; tot datorită ei şi mângâierilor pe care mi le dăruia, atâtea şi atâtea nopţi, oricât de crunte ar fi fost, mi se păreau suportabile. Nu puteam uita acest lucru nici chiar atunci când mă gândeam că-şi merită oprobriul. Iar amintirea acelor nopţi, când butadele sfâşietoare ale lui Iov şi Solomon mi i-au adus alături, justifică hiperbolele gratitudinii mele. Să-i insulte alţii spunând despre ei cuvinte de bun-simţ! Eu n-aş putea s-o fac: aplicându-le criteriile noastre, ar însemna să-i privez de privilegiile lor, să-i cobor la condiţia de simpli muritori, de varietate oarecare a speciei umane. Din fericire, ei desfid criteriile noastre, ca şi investigaţiile bunului-simţ. Meditând la aceşti îmblânzitori de abise (ai propriului abis), descoperi avantajul menţinerii la suprafaţă, avantajul de a nu ceda plăcerii de-a fi o epavă şi, cugetând la refuzul pe care ei îl opun naufragiului, faci legământ să-i imiţi, deşi prea bine ştii că-i în zadar, că datul nostru-i să ne scufundăm, să răspundem chemării genunii. Cu toate acestea, abătându-ne fie şi temporar de la veleităţile spre prăbuşire, ei ne învaţă cum să suportăm o lume ameţitoare, de neîndurat: sunt specialişti în arta de a exista. Din toţi cei care-au cunoscut o lungă perioadă de robie, doar ei au rezistat farmecelor abuliei. Nişte *hors-la-loi* care acumulau forţe. Când Revoluţia le-a dat un statut, ei deţineau resurse biologice superioare altor popoare. Iar când în secolul al XIX-lea, liberi în sfârşit, şi-au făcut apariţia în plină lumină, lumea a fost uluită: de la conchistadori încoace nu se mai văzuse asemenea temeritate, asemenea zvâcnet vital. Imperialism ciudat, neaşteptat, fulgerător. Reprimată atâta timp, vitalitatea lor izbucnise; iar ei, care păruseră atât de şterşi, de umili, dovedeau o sete de putere, de dominare şi glorie care înspăimânta societatea dezabuzată în care începeau să se afirme şi căreia aceşti bătrâni neîmblânziţi aveau să-i toarne-n vine sânge proaspăt. Lacomi şi generoşi, se infiltrează în toate ramurile comerţului şi cunoaşterii, în fel de fel de întreprinderi, dar nicidecum pentru a tezauriza, ci, împătimiţi ai riscului, pentru a cheltui, a risipi; insaţiabili, căutători ai veşniciei rătăciţi în cotidian, legaţi de aur şi de cer şi-amestecându-le

mereu strălucirea – promiscuitate luminoasă şi năucitoare, vârtej de abjecţie şi transcendenţă –, evreii îşi găsesc adevărata bogăţie în contradicţiile lor. Nu se adânceau în tainicul studiu al Kabbalei pe vremea când trăiau din camătă? Bani şi mister: obsesii pe care şi le-au păstrat în îndeletnicirile lor moderne, complexitate greu de descâlcit, izvor de putere. Să te îndârjeşti contra lor, să-i înfrunţi? Numai smintitul o face: doar el cutează să se lupte cu armele lor *nevăzute*.

Istoriei contemporane, de neconceput fără ei, i-au imprimat un ritm accelerat, o, respiraţie de bună calitate, un suflu maiestuos, dar i-au adăugat şi o otravă profetică a cărei virulenţă n-a încetat să ne descumpănească. Cine, în prezenţa lor, rămâne neutru? În societatea lor nu ai decât de câştigat. În diversitatea peisajului psihologic, fiecare din ei este un caz. Iar dacă le cunoaştem anumite faţete, ne mai rămân mulţi paşi până în miezul enigmelor lor. Incurabili ce sperie moartea, care-au descoperit secretul *altei* sănătăţi, o sănătate primejdioasă, o boală salvatoare, evreii vă obsedează, vă chinuie şi vă obligă să vă ridicaţi la nivelul conştiinţei şi lucidităţii lor. Cu Ceilalţi, totul se schimbare lângă ei, te prinde somnul. Ce siguranţă, ce tihnă! Te regăseşti, deodată, „printre-ai noştri", îţi vine să caşti, poţi sforăi în pace. Convieţuind cu ei, te cuprinde apatia pământului. Până şi cei mai rafinaţi par nişte ţărănoi, nişte neciopliţi care-au sfârşit-o rău. Se leagănă, sărmanii, într-o fatalitate molcuţă. Genii să fie, şi tot ar părea nişte inşi oarecare. Sunt petrecuţi de un noroc de joasă speţă: existenţa lor e de la sine înţeleasă şi necontestată, întocmai ca a ţărânei ori apei. Elemente aţipite.

*

Nu există fiinţe mai puţin anonime. În lipsa lor, oraşele ar fi insuportabile; ei întreţin o stare febrilă fără de care orice metropolă pare provincială: un oraş mort e un oraş fără evrei. Activi ca fermentul şi ca viruşii, ei inspiră un dublu sentiment: de fascinaţie şi de angoasă. Reacţia noastră faţă de ei este mai totdeauna tulbure: cum să-i întâlnim pe aceeaşi lungime de undă, când îi vedem, în acelaşi timp, mai sus dar şi mai jos decât noi, la un nivel ce nu-i niciodată al nostru? De aici – o neînţelegere tragică, inevitabilă, de care nimeni nu-i vinovat.

Ce nebunie din parte-le că s-au legat de-un dumnezeu special, şi ce regrete vor fi simţind când îşi întorc privirile înspre micimea noastră! Nimeni nu va descâlci vreodată hăţişul relaţiei noastre. Să le sărim în ajutor? Dar nu avem nimic să le oferim. Iar ceea ce ne oferă ei nouă – ne depăşeşte. De unde vin? Cine sunt? Să ne apropiem de ei cu maximum de perplexitate: cel ce adoptă în privinţa lor o poziţie netă îi subapreciază, îi simplifică şi nu e demn să le cunoască abisurile, nici culmile.

Un lucru remarcabil: numai evreul ratat ne seamănă, este de-al „nostru”: e ca şi cum ar fi dat îndărăt, spre condiţia noastră, spre umanitatea noastră convenţională şi efemeră. Să deducem de aici că omul e un evreu *ce nu s-a împlinit*?

*

Amari şi nesăţioşi, lucizi şi pătimaşi, mereu în avanposturile singurătăţii, ei reprezintă eşecul î*n mişcare*. Iar dacă nu se lasă pradă disperării când totul îi îndeamnă s-o facă, e pentru că ei fac proiecte la fel cum alţii respiră – sunt bolnavi de proiecte, în cursul unei zile, oricare din ei concepe o sumedenie. Contrar raselor îmbâcsite, evreii se cramponează de iminent, se adâncesc în posibil: automatism al noutăţii care explică eficacitatea delirului lor, ca şi groaza de orice lene intelectuală, în orice ţară ar trăi, se găsesc în avangarda spiritului. Adunaţi la un loc, ar constitui o sumă de excepţii, de capacităţi şi de talente neegalată de nici un alt popor. Dacă practică o meserie, interesul nu li se mărgineşte doar la atât; fiecare cultivă pasiuni sau manii ce-l scot în lumea largă, îi sporesc cunoaşterea, permiţându-i să îmbrăţişeze profesiunile cele mai diferite, în aşa fel încât biografia lui implică o mulţime de personaje pe care le uneşte o singură voinţă, fără pereche şi aceea. Ideea de „a persevera întru fiinţă” a fost concepută de cel mai mare filozof al lor; iar fiinţa aceasta au cucerit-o prin luptă îndârjită. Mania proiectului e explicabilă la ei: prezentului ce toropeşte îi opun virtuţile afrodiziace ale zilei de mâine. Tot unul de-al lor şi-a făcut din devenire ideea centrală a filozofiei sale. Nici o contradicţie între cele două idei, devenirea reducându-se la fiinţa care proiectează şi se proiectează, la fiinţa dezintegrată *prin speranţă*.

În definitiv, are vreun rost să afirmăm că în filozofie evreii sunt aşa sau altminteri? Dacă înclină spre raţionalism, o fac nu atât dintr-o dispoziţie naturală, cât din nevoia de a reacţiona împotriva unor tradiţii ce-i excludeau şi care le-au adus destule ponoase. Geniul lor, de fapt, se mlădiază după orice formă de teorie, după orice curent de idei, de la pozitivism la misticism. Să le subliniez! doar înclinarea spre analiză înseamnă să-i sărăceşti şi să le faci o gravă nedreptate. Sunt totuşi oameni care s-au rugat enorm. Poţi s-o citeşti pe chipurile lor, mai mult sau mai puţin ofilite de lectura psalmilor. Şi apoi, doar printre ei vei putea întâlni bancheri *palizi*… Asta nu poate să nu însemne ceva. Finanţe şi *De Profundis*! – incompatibilitate fără precedent, cheie, poate, a tainei lor, a tuturor.

*

Luptători din vocaţie – e cel mai războinic dintre popoarele civile –, îşi conduc afacerile ca nişte strategi şi nu se recunosc niciodată înfrânţi, deşi li se-ntâmplă adesea să fie. Osândiţi… binecuvântaţi, la care instinctul şi intelectul nu se neutralizează reciproc: pină şi tarele lor, totul îi întăreşte. Cum ar putea o omenire cazanieră să le-nţeleagă goana permanentă, cu rătăcirile şi nebunia ei? De n-ar avea asupra celorlalţi decât superioritatea unei permanente nereuşite, a unui fel mai perfecţionat de a nu izbândi, şi tot ar fi destul ca să li se asigure o relativă nemurire. Resortul lăuntric e rezistent… de vreme ce se frânge *mereu*.

Dialecticieni activi, virulenţi, atinşi de o nevroză a intelectului (care, departe de a-i stingheri în ceea ce fac, îi stimulează, îi face dinamici, îi obligă să trăiască sub tensiune), ei sunt fascinaţi, în pofida lucidităţii, de aventură. Nimic nu-i face să dea înapoi. Tactul, viciu ţărănesc, prejudecată a civilizaţiilor sedentare, instinct al protocolului, nu e specialitatea lor: de vină e orgoliul lor de jupuiţi de vii, spiritul agresiv. Ironia lor, departe de a fi un amuzament pe seama celorlalţi, o formă de sociabilitate ori un capriciu, ne lasă să ghicim năduful refulat; e o acreală foarte veche; otrăvite, săgeţile sale ucid. Ea ţine nu de râs, care e relaxare, ci de rânjet, care-i încrâncenare şi răzbunare a celor umiliţi. Şi, s-o recunoaştem, evreii sunt imbatabili în rânjet. Ca să-i înţelegi

sau să-i intuieşti, trebuie să fi pierdut tu însuţi câteva patrii, să fii, ca şi ei, cetăţean al tuturor cetăţilor, să lupţi *fără drapel* împotriva lumii întregi, să ştii, la fel ca ei, să îmbrăţişezi şi să trădezi toate cauzele. Misiune grea, căci oricât de bătuţi de soartă am fi, pe lângă ei suntem nişte bieţi inşi împotmoliţi în fericire şi geografie, neofiţi ai nenorocirii, cârpaci în toate cele. Chiar dacă nu deţin monopolul subtilităţii, nu-i mai puţin adevărat că tipul lor de inteligenţă e cel mai tulburător, cel mai *vechi* dintre toate; s-ar spune că evreii ştiu totul dintotdeauna, încă de la Adam, încă de la… Dumnezeu.

*

Să nu-i acuzăm că ar fi parveniţi: cum ar putea să fie, când au străbătut şi înrâurit atâtea civilizaţii? Nimic recent în ei, nimic improvizat: singurătatea lor durează încă din zorii Istoriei; chiar şi defectele le pot fi puse pe seama vioiciunii bătrâneţii, a ingeniozităţii debordante şi agerimii minţii, a prea îndelungatei lor experienţe. Confortul limitelor le este străin: înţelepciunea lor e înţelepciunea: exilului, cea care te învaţă cum să învingi când toţi te sabotează, cum să te crezi ales când ai pierdut totul: înţelepciune a sfidării. Şi cu toate acestea au renume de laşi! E drept că n-ar putea invoca nici o victorie spectaculoasă: dar însăşi existenţa lor – nu-i oare o victorie continuă, teribilă, ce n-are nici o şansă să se isprăvească?

Să le tăgăduieşti curajul înseamnă să nesocoteşti temeritatea şi nobleţea fricii lor, care la ei nu e retragere, ci expansiune, început de ofensivă. Căci ei, spre deosebire de laşi şi umili, au convertit această frică în virtute, în principiu de mândrie şi de cuceriri. Nu este moleşită ca a noastră, ci vânjoasă şi ispititoare, făcută din mii de spaime transfigurate în fapte. După o formulă pe care s-au ferit să ne-o dezvăluie, forţele negative din noi devin la ei pozitive, lâncezelile noastre – migraţii. Ceea ce pe noi ne ţintuieşte, pe ei îi face să umble, să ţâşnească din loc: nu există barieră pe care panica lor itinerantă să n-o escaladeze. Nomazi cărora spaţiul nu le ajunge şi care, dincolo de continente, îşi caută o patrie incertă. Uitaţi-vă cu ce dezinvoltură cutreieră naţiunile! Unul, născut rus, iată-l german, francez, pe urmă american sau orice, în ciuda acestor metamorfoze, îşi păstrează identitatea; căci are

personalitate, toţi au. Cum altfel se explică forţa lor de a începe, după cele mai cumplite urgii, o existenţă nouă, de a-şi lua din nou soarta în mâini? Este ceva ce ţine de miracol. Dacă stai să-i observi, rămâi fermecat, uluit, încă din viaţa aceasta, aveau să facă experienţa infernului. Este şi preţul cu care şi-au plătit longevitatea.

Când încep să decadă şi-i crezi terminaţi, îşi revin, se ridică din nou şi refuză tihna ratării. Goniţi din căminele lor, apatrizi din născare, nu le-a trecut niciodată prin minte să renunţe la luptă. Pe când noi, ceilalţi, ucenici în ale exilului, dezrădăcinaţi de dată recentă, nerăbdători să-mbătrânim, să ajungem la monotonia rutinei, la un echilibru sufocant şi sterp, noi ne târâm în urma nenorocirii noastre; propria condiţie ne depăşeşte; inapţi pentru dezastru, eram făcuţi să lâncezim undeva, printr-un Balcan fantomatic, şi nu să-mpărtăşim soarta unei legiuni de Aleşi, înţeleniţi complet, buimaci, sălbăticiţi. Cum oare, cu dorurile somnolente şi cu ambiţiile noastre năruite, am putea avea stofă de rătăcitori? Strămoşii noştri, cocârjaţi la pământ, de-abia se distingeau de ţărână. Deloc grăbiţi – unde să se fi dus? –, înaintau cu viteza plugului: viteza veşniciei… Or, intrarea în Istorie presupune un minimum de înfrigurare, de neastâmpăr şi de ardoare, atât de diferite, toate, de barbaria înceată a popoarelor agricole încătuşate în Datină – această legiuire nu a drepturilor, ci a propriilor tristeţi. Scurmând pământul ca să poată, la urmă, să zacă mai bine în el, ducând o viaţă pe buza mormântului, o viaţă-n care moartea părea o răsplată şi un privilegiu, strămoşii ne-au lăsat moştenire somnul lor fără capăt, mâhnirea mută şi oarecum îmbătătoare, prelungul lor suspin de fiinţe pe jumătate răposate.

Suntem nişte buimaci; blestemul nostru are efectul unui narcotic: ne amorţeşte; al evreilor însă, le stă ca un pinten în coaste: îi împinge-nainte. Încearcă să scape de el? întrebare delicată, probabil fără răspuns. Sigur este că tragicul lor diferă de-al grecilor. Un Eschil vorbeşte de nefericirea unui individ ori a unei familii. Conceptul de blestem naţional, ca şi de mântuire colectivă, nu e grecesc. Eroul tragic nu obişnuieşte să ceară socoteală unui destin impersonal şi orb: este orgoliul lui să-i accepte sentinţa. Va pieri, aşadar, şi el şi ai săi. Pe câtă vreme Iov îl hărţuieşte pe Dumnezeul lui, îi cere explicaţii: rezultă de

aici o somaţie de un prost gust sublim şi care pe un grec l-ar fi scârbii „dar care pe noi ne mişcă şi ne răscoleşte. Cum să rămâi nesimţitor la această vehemenţă, la strigătele unui ciumat ce-i pune cerului condiţii şi-l copleşeşte cu ocări? Cu cât suntem mai aproape de renunţare, cu atât mai mult ne zguduie aceste urlete. Iov nu-şi dezminte rasa: vaietele sale sunt o demonstraţie de forţă, un asalt. „Noaptea oasele mele sunt ca sfredelite", se tânguie el. Plângerea culminează cu un ţipăt, şi ţipătul acesta străpunge cerurile şi-i dă flori lui Dumnezeu, în măsura în care, depăşindu-ne tăcerile şi slăbiciunile, îndrăznim să ne strigăm suferinţa, suntem cu toţii urmaşi ai marelui lepros, moştenitorii disperării şi răcnetelor sale. Dar prea adesea vocile noastre sunt mute; şi, deşi ne învaţă cum să ne ridicăm la patima lui, nu izbuteşte să ne smulgă din inerţie. Ce-i drept, el se găsea într-o poziţie avantajoasă: ştia pe cine să ocărască ori să implore, în cine să lovească ori cui să se roage. Dar noi, contra cui să strigăm? Contra celor ca noi? Ni s-ar părea ridicol. Revoltele noastre, de-abia îngăimate, ni se sting pe buze. În ciuda ecourilor pe care le trezeşte în noi, nu suntem în drept să ni-l considerăm strămoş: durerile ne sunt prea şovăielnice. La fel şi spaimele noastre. Fără voinţa şi curajul de a le savura, cum am putea face din ele un stimulent sau o plăcere? Să tremurăm – izbutim şi noi; dar să ştii să-ţi struneşti tremuratul este o artă: toate revoltele pornesc de-aici. Cel care vrea să evite resemnarea trebuie să-şi educe, să-şi cultive spaimele şi să le convertească în gesturi şi cuvinte: va izbuti mai bine dacă-şi va face carte de căpătâi din Vechiul Testament, paradis al fiorului.

Învăţându-ne repulsia pentru limbajul pătimaş, învăţându-ne, în toate, cuviinţa şi ascultarea, creştinismul ne-a anemiat frica. Dac-ar fi vrut să ne câştige pentru vecie, ar fi trebuit să ne zdruncine, să ne făgăduiască o mântuire primejdioasă. Ce poţi spera de la două milenii de stat în genunchi? Acum, când în sfârşit suntem î*n picioare*, ne-apucă ameţeala: sclavi eliberaţi în zadar, răzvrătiţi al căror demon roşeşte sau îşi râde de ei.

Energia lui Iov s-a transmis alor săi; însetaţi de dreptate ca şi el, evreii nu se pleacă în faţa evidenţei unei lumi nedrepte. Revoluţionari din instinct, ideea renunţării nici nu le trece prin cap: dacă Iov, acest Prometeu biblic, l-a înfruntat pe Dumnezeu, să dea ei înapoi din faţa oamenilor?... Cu cât

fatalitatea li se strecoară în suflete, cu atât mai îndârjiţi o resping. *Amor fati*, formulă pentru amatorii de eroism, nu-i pentru cei ce au prea mult destin ca să se mai agate de ideea de destin… Iubind viaţa într-atât, c-ar vrea s-o schimbe din temelii şi să instaureze imposibilul, Binele, ei se aruncă asupra oricărui sistem ce i-ar putea întări în himerele lor. Nu este utopie care să nu-i orbească, să nu le aţâţe fanatismul. Nu numai că au propovăduit ideea de progres – dar au îmbrăţişat-o cu o fervoare senzuală şi aproape impudică. Oare aveau în vedere, adoptând-o fără rezerve, să beneficieze şi ei de mântuirea promisă omenirii întregi, să se bucure de un har şi de-o apoteoză universală? Că toate dezastrele noastre încep din momentul când am întrezărit posibilitatea *mai binelui* – iată un truism pe care, evreii nu vor să-l admită. Trăiesc într-un impas, dar gândirea lor îl refuză. Răzvrătiţi împotriva fatalităţii, a propriei nimicnicii, s-au simţit mai liberi tocmai în clipa când spiritul le era oprimat de tot ce-i mai rău. Ce spera Iov pe mormanul lui de gunoi, ce speră ei toţi? Optimism de ciumaţi..! După un vechi tratat de psihiatrie, în rândul lor s-ar înregistra cel mai mare procent de sinucideri. Informaţia, dacă este corectă, dovedeşte că pentru ei viaţa merită efortul să se rupă de ea, că o iubesc prea mult ca să poată dispera *până la capăt*. Forţa lor: mai curând să-şi ia zilele decât să se obişnuiască ori să se complacă în disperare. Ei se afirmă în chiar actul autonimicirii, într-atât le e groază să cedeze, să se retragă, să-şi recunoască oboseala. O asemenea îndârjire le poate veni doar de la Cel de Sus. Altfel nu mi-o pot explica. Şi, deşi contradicţiile lor mă zăpăcesc şi mă pierd în tainele lor, cel puţin înţeleg pentru ce au trezit curiozitatea spiritelor religioase, de la Pascal la Rozanov.

*

Oare am meditat îndeajuns la motivele pentru care aceşti exilaţi elimină ideea morţii – idee dominantă a oricărui exil – din gândurile lor, ca şi cum între ei şi ea n-ar exista nici un punct de contact? Nu că subiectul le-ar fi indiferent; atâta că, tot alungându-şi sentimentul morţii, au ajuns să-i rezerve o atitudine deliberat superficială. Poate că în vechime i-au acordat prea mult interes că să-i mai obsedeze şi acum; poate

că nu se mai gândesc la ea din cauza cvasinemuririi lor: de obicei, doar civilizaţiile efemere sunt frământate de ideea neantului. Oricum, evreii n-au în faţa lor decât viaţa… Iar această viaţă, care pentru noi se reduce la formula: „Nimic nu-i cu putinţă”, formulă ce se adresează, ca o încurajare, derutelor, slăbiciunii sau sterilităţii noastre, această viaţă trezeşte în ei pasiunea înfruntării obstacolului, repulsia în faţa izbăvirii şi a oricărei alte forme de chietism. Aceşti luptători l-ar fi ucis cu pietre pe Moise dacă le-ar fi vorbit cu vorbele lui Buddha, limbaj al dezgustului metafizic, aducător de neant şi împăcare. Nu există pace, nici beatitudine pentru cel ce nu ştie să cultive renunţarea: absolutul, ca suprimare a oricărui dor, e o răsplată pentru cei ce-şi impun renunţarea la luptă; răsplată care le displace acestor luptători inveteraţi, acestor voluntari ai damnării, acestui popor al Dorinţei… Ce rătăcire a minţii a făcut să se vorbească de gustul lor pentru distrugere? Distrugători, ei? Ar trebui, mai curând, să li se reproşeze că nu-s pe cât ar trebui. Le datorăm atâtea din speranţele noastre! Distrugerea ca scop în sine nici nu le trece prin gând şi, chiar dacă sunt anarhişti, au mereu în vedere o operă viitoare, o construcţie – imposibilă, poate, însă dorită. Şi apoi, am greşi nesocotind pactul, unic în felul lui, pe care l-au încheiat cu dumnezeul lor şi căruia cu toţi, atei sau nu, îi păstrează amintirea şi pecetea în suflet. Acest Dumnezeu, oricât ne-am îndârji contra lui, rămâne totuşi prezent, material şi relativ eficient (cum firesc e să fie orice zeu tribal), în vreme ce al nostru, mai universal, deci mai anemic, este, ca orice duh, îndepărtat şi inoperant. Vechea Alianţă, mult mai solidă decât cea nouă, îngăduie fiilor lui Israel să înainteze împreună cu turbulentul lor Părinte, în schimb îi împiedică să guste frumuseţea intrinsecă a distrugerii.

*

Ideea de „progres” le serveşte pentru a se împotrivi efectelor pustiitoare ale propriei lucidităţi: e subterfugiul lor calculat, mitologia lor *deliberată*. Până şi ei, aceste spirite clarvăzătoare, dau înapoi în faţa ultimelor consecinţe ale îndoielii. Nu suntem sceptici cu adevărat decât dacă ne situăm în afara destinului sau dacă renunţăm să avem vreunul. Evreii

sunt prea angajaţi în al lor ca să i se poată sustrage. Nici un Indiferent de calitate în rândurile lor: n-au introdus ei interjecţia în religie? Chiar şi atunci când îşi îngăduie luxul de a fi sceptici, cultivă un scepticism de fiinţe răpite. Solomon evocă imaginea unui Pyrrhon răvăşit şi liric… Aşa a fost cel mai lucid dintre străbunii lor, aşa sunt toţi. Cu ce plăcere îşi etalează suferinţele şi îşi zgândăresc rănile! Această mascaradă a spovedaniei nu e decât un mod de-a se *ascunde*. Deschişi şi totuşi impenetrabili, de şi-ar dezvălui, până la una, tainele, şi tot nu-i veţi cunoaşte. Degeaba veţi analiza, clasifica şi explica nenorocirile unui om care a suferit: ceea ce este el, suferinţa lui adevărată, vă depăşeşte înţelegerea.Cu cat vă apropiaţi de el, cu atât vă pare mai inaccesibil, în ce priveşte o colectivitate *rănită*, oricât aţi sta să-i studiaţi reacţiile, nu veţi avea în faţă, totuşi, decât o masă de necunoscuţi.

*

Chiar dacă pare limpede precum cristalul, spiritul lor ascunde un element subteran: detaşaţi de lumea aceasta şi totuşi omniprezenţi, îi vezi ţâşnind, năpădind, mereu în alertă, fugind de pericol dar şi căutându-l, aruncându-se asupra fiecărei senzaţii cu disperarea condamnatului, ca şi cum clipele le-ar fi numărate iar năpasta i-ar pândi în chiar pragul bucurie. De fericire se agaţă şi profită fără măsură, nici scrupule: ai spune că se-nfruptă din bunul altuia. Prea pătimaşi ca să fie nişte epicurieni, îşi învenineză plăcerile, le devorează.cu o grabă şi o furie care-i împiedică să le simtă savoarea: nişte dezlănţuiţi în toate sensurile cuvântului, de la cel mai vulgar până la cel mai nobil. Obsesia lui *apoi* nu le dă pace; or, arta de a trăi – apanaj al epocilor neprofetice, al epocii lui Alcibiade, Augustus ori a Regentului – constă în experienţa integrală a prezentului. Nimic goethean în ei, căci nu încearcă să oprească clipa, nici chiar pe cea mai frumoasă. Profeţii lor, care nu contenesc să invoce mânia Domnului, care vor să vadă cetăţile duşmanului transformate în ruine, aceşti profeţi vorbesc un limbaj al *cenuşii*. Din nebunia lor s-a inspirat Sfântul Ioan pentru a scrie cartea cea mai admirabilă, în obscuritatea ei, din toată Antichitatea? Născută dintr-o mitologie de sclavi, Apocalipsa nu-i decât o răfuială perfect camuflată. Totul în ea e

răzbunare, fiere şi viitor morbid. Lezechiel, Isaia, Ieremia pregătiseră bine terenul… Fructificându-şi cu iscusinţă dereglările sau viziunile, băteau câmpii cu o artă nicicând egalată după aceea: spiritul lor puternic şi tulbure îi ajuta. Veşnicia era pentru ei un prilej de convulsii, un spasm; vomitând ocări şi imnuri, se zvârcoleau sub ochiul unui zeu mereu setos de isterie. Iată deci o religie în care raporturile dintre om şi creator se consumă într-un război al epitetelor, într-o tensiune ce-i împiedică să mediteze, să se aplece asupra gâlcevii dintre ei şi s-o aplaneze, o religie pe bază de adjective, de efecte retorice, şi-n care stilul constituie singura punte între cer şi pământ.

*

Aceşti profeţi, fanatici ai pulberii, poeţi ai dezastrului, prooroceau tot timpul catastrofe pentru că nu s-ar fi putut lega de un prezent liniştitor sau de un viitor oarecare. Pe motiv că-şi fereau poporul de idolatrie, îşi slobozeau asupră-i furia, îl chinuiau şi îl vroiau la fel de dezlănţuit, de crunt ca şi ei. Trebuiau aşadar să-l hărţuiască, să-l facă unic prin suferinţă, să-l împiedice să se constituie şi să se structureze într-o naţiune pieritoare… Şi astfel, cu urlete şi cu ameninţări, l-au făcut să capete acea autoritate în materie de suferinţă şi aerul acela de gloată rătăcitoare, neadormită, care-i irită pe autohtoni şi le tulbură sforăitul.

*

Mi s-ar putea obiecta că nu sunt excepţionali prin natură: aş răspunde că sunt_ prin destin – destin absolut, destin în stare pură, care, conferindu-le forţă şi lipsă de măsură, îi ridică deasupra lor înşişi şi nu le îngăduie mediocritatea. Mi s-ar mai putea obiecta că nu sunt singurii care se definesc prin destin, că germanii sunt în aceeaşi situaţie. Desigur; totuşi se uită că destinul germanilor, dacă au vreunul, este recent şi se reduce la un tragic de epocă; în fapt, la două eşecuri apropiate în timp.

Aceste două popoare, atrase tainic unul de altul, nu se puteau înţelege: cum ar fi putut germanii, aceşti arivişti ai fatalităţii, să le ierte evreilor că au un destin superior?

Persecuţiile se nasc din ură, nu din dispreţ; iar ura e reproşul pe care nu îndrăznim să ni-l facem nouă înşine, intoleranţă în faţa idealului propriu întrupat în altul. Cine aspiră să iasă din locul lui de baştină şi să domine lumea le caută pricină celor ce i-au luat-o înainte: le poartă pică pentru uşurinţa dezrădăcinării, pentru ubicuitatea lor. Germanii detestau în poporul evreu propriul lor vis în*făptuit*, universalitatea pe care n-o puteau atinge. Vroiau şi ei să fie *aleşi*: nimic nu-i sortea acestui statut, încercând să forţeze Istoria, cu gândul ascuns de a ieşi din ea şi de a o lăsa în urmă, au sfârşit prin a se îngloda în ea şi mai rău. De atunci, pierzând orice şansă de a se ridica vreodată la un destin metafizic sau religios, aveau să se piardă într-o dramă monumentală şi inutilă, fără mister şi transcendenţă, şi care, lăsându-l indiferent pe teolog şi pe filozof, nu-l interesează decât pe istoric. Ar fi trebuit să fie mai exigenţi în alegerea himerelor; aşa, ne-au oferit doar exemplul celei mai mari, al primeia dintre naţiunile ratate. Cine optează pentru timp se prăbuşeşte în el şi-l face mormântul geniului său. *Eşti* ales; nu devii ales nici prin voinţă, nici prin decret. Şi cu atât mai puţin persecutându-i pe cei care-ţi trezesc invidia pentru pactul lor secret cu veşnicia. Nici aleşi, nici damnaţi, germanii s-au îndârjit contra celor ce pe bună dreptate puteau pretinde că sunt: momentul culminant al expansiunii lor nu va rămâne, cu trecerea timpului, decât un episod din epopeea evreilor… Spun bine: epopee, căci ce altceva e şirul de miracole şi de bravuri, eroismul unui trib care, din mijlocul nenorocirilor sale, nu conteneşte să-şi someze Dumnezeul? Epopee al cărei deznodământ nu se lasă ghicit: se va împlini el *altunde*? Sau va lua forma unui dezastru ce scapă perspicacităţii spaimelor noastre?

*

O patrie este un somnifer de fiece clipă. Evreii nu au una, sau posedă doar patrii provizorii, cu Israel în frunte: să-i invidiem, ori să-i plângem? – oricum, nu am putea s-o facem îndeajuns. Orice ar face şi oriunde s-ar duce, misiunea lor e să vegheze; aşa o vrea imemorialul lor statut de străini. Soluţie pentru soarta lor nu există. Rămân aranjamentele cu Ireparabilul. Nu au găsit, până acum, nimic mai bun. Această

situaţie va dăinui în veci. Iar evreii îi datorează blestemul de a nu pieri…

*

Una peste alta, deşi legaţi de lumea aceasta, ei nu fac parte cu adevărat din ea: este ceva nepământean în trecerea lor pe pământ. Să fi fost, în vechime, martorii unui spectacol al fericirii depline, de care le este dor? Şi ce vor fi *văzut* atunci – ceva ce scapă simţurilor noastre? înclinarea lor spre utopie nu e decât o amintire proiectată în viitor, un vestigiu convertit în ideal. Dar, năzuind la paradis, se tot izbesc de Zidul Plângerii – iată-le soarta…

Melancolici în felul lor, ei se droghează cu regrete, îşi fac din ele o credinţă, un stimulent, un reazem, un mijloc de-a recuceri, ocolind prin Istorie; fericirea lor dintâi, fericirea lor de odinioară. Spre ea se năpustesc, spre. _ea aleargă. Iar această goană le dă un aer în acelaşi timp fantomatic şi triumfal, care ne înspăimântă şi ne fascinează pe noi, cei rămaşi de căruţă, dinainte resemnaţi cu un destin oarecare şi neînstare să credem vreodată în *viitorul* regretelor noastre.

SCRISOARE DESPRE CÂTEVA IMPACTURI

Crezusem tot timpul, dragă prietene, că îndrăgostit de provincia ta cultivi detaşarea, dispreţul, tăcerea. Nu mică mi-a fost surpriza să te aud spunând că lucrezi la o carte! Pe dată am văzut profilându-se-n tine viitoarea dihanie: autorul care vei fi. „Încă unul pierdut”, mă gândeam. Din sfială, n-ai încercat să afli motivele decepţiei mele; e drept că nici n-aş fi fost în stare să ţi le spun răspicat, „Încă unul pierdut, încă unul distrus de talent”, îmi repetam, iarăşi şi iarăşi.

Pătrunzând în infernul literar, îi vei cunoaşte minciuna şi veninul; rupt de realitate, caricatură a propriei tale fiinţe, nu vei putea trăi decât experienţe formale, indirecte; vei fi înghiţit de cuvânt. În afară de cărţi, nici un alt subiect de discuţie. Cât despre oamenii de litere, ei nu-ţi vor fi de nici un folos. De asta însă ai să devii conştient prea târziu, după ce anii tăi cei mai buni se vor fi irosit într-o lume superficială, lipsită de

substanţă. Literatul? Un gură-spartă ce-şi vinde nefericirile pe doi. Bani, le face publice, le repetă întruna: neruşinarea – paradă de gânduri inavuabile – este regula lui de viaţă; el se *prostituează*. Orice formă de talent merge mină în mână cu o anume neobrăzare. Distins e numai insul sterp, cel care piere cu secretul lui, pentru că nu se înjoseşte să-l scoată pe tejghea: sentimentele dezvăluite, sunt o umilire a ironiei, o palmă la adresa umorului.

Să-ţi îngropi secretul în tine e tot ce poate fi mai productiv. El te munceşte, te roade, te *ameninţă*. Chiar şi atunci când se adresează Cerului, spovedania este un atentat contra noastră, contra resorturilor fiinţei noastre. Neliniştile, umilinţele, spaimele de care terapeuticile religioase sau profane vor să ne elibereze constituie un patrimoniu de care nu ar trebui să ne lăsăm deposedaţi cu nici un preţ. Trebuie să ne apărăm de cei care vor să ne vindece şi nici în ruptul capului să nu renunţăm la suferinţele şi păcatele noastre. Spovedania: viol al conştiinţelor făptuit în numele cerului. Ca şi celălalt viol – analiza psihologică! Laicizată, prostituată, spovedania se va practica la colţ de stradă, cât de curând: cu excepţia câtorva criminali, toată lumea tânjeşte să aibă un suflet public, un suflet-afiş.

Secătuit de propria fecunditate, fantomă ce şi-a tocit până şi umbra, omul de litere scade cu fiecare cuvânt pe care-l scrie. Inepuizabil este doar orgoliul lui; dacă ar fi de natură psihologică, ar avea nişte limite: limitele eului. Orgoliul acesta e însă cosmic ori demonic: îl copleşeşte. „Opera” sa îl obsedează: face mereu aluzii la ea, ca şi cum, în afară de ea, nimic n-ar mai fi pe pământ demn de atenţie. Vai de cel ce are îndrăzneala, sau prostul gust să-i vorbească şi despre altceva! Vei înţelege de ce, ieşind într-o zi de la un dejun literar, mi-am spus că se impune, fără amânare, un Sfânt Bartolomeu al oamenilor de litere.

Voltaire a fost primul literat care şi-a ridicat incompetenţa la rang de procedeu, de metodă, înaintea lui, scriitorul, destul de fericit să se ţină alături de evenimente, era mai modest: făcându-şi meseria într-un sector limitat, el îşi vedea de drum, fără să-i iasă din făgaş. Gazetăria fiindu-i cu totul străină, îl interesa cel mult aspectul anecdotic al anumitor singurătăţi: indiscreţia lui era *ineficace*.

Cu fanfaronul nostru, situaţia se schimbă. Nici unul din subiectele de interes ale epocii în care a trăit nu a scăpat sarcasmelor sale, spoielii de cunoaştere, nevoii de scandal, vulgarităţii sale absolute. Totul era impur la el, în afară de stil… Profund superficial, lipsit de orice sensibilitate pentru *intrinsec*, pentru interesul pe care o realitate îl prezintă prin ea însăşi, el a inaugurat flecăreala ideologică în literatură. Mania lui de a sporovăi, de a îndoctrina, înţelepciunea lui de moaşă comunală aveau să facă din el prototipul, modelul literatului. Pentru că a spus despre sine tot ce putea să spună, storcându-şi personajul până la epuizare, nu ne mai mişcă: îl citim şi trecem mai departe, în schimb, simţim foarte bine că Pascal n-a spus totul despre sine: chiar şi atunci când ne irită, el nu e niciodată pentru noi un *autor*.

Scrierea cărţilor nu e lipsită de o anume legătură cu păcatul originar. Căci ce altceva este o carte, dacă nu o pierdere a nevinovăţiei, o agresiune, o repetare a păcatului dintâi? Să-ţi faci publice tarele pentru a amuza ori pentru a scoate din minţi! O barbarie ce ne violează intimitatea, o profanare, o pângărire. Şi o ispitire. Vorbesc în cunoştinţă de cauză. Am, cel puţin, scuza că-mi urăsc faptele, că le săvârşesc fără să cred în ele. Tu eşti mai cinstit: scrii cărţi în care crezi, cum crezi şi în realitatea cuvintelor, în aceste ficţiuni puerile sau indecente. Pe mine tot ce e literatură mă scârbeşte profund, apărându-mi ca o pedeapsă. Am să încerc să-mi uit chiar şi viaţa, de teamă să nu încep a sporovăi despre ea; sau, neputând ajunge la absolutul dezgustului, mă voi condamna la o frivolitate posacă. Rămăşiţe de instinct mă silesc cu toate acestea să mă agăţ de cuvinte. Tăcerea este de neîndurat: ce forţă îţi trebuie ca să te statorniceşti în laconismul Inexprimabilului! Mai uşor se renunţă la pâine decât la cuvânt. Dar, din păcate, vorbirea alunecă în vorbărie, în literatură. Chiar şi gândirea are această tendinţă, e gata mereu să se umfle, să se reverse; zăgăzuind-o prin poantă, concentrând-o în aforism sau butadă, te opui expansiunii, mişcării ei naturale, elanului spre diluare, spre inflaţie. De aici sistemele, de aici – filozofia. Obsesia laconismului paralizează demersul spiritului, care cere grămezi de cuvinte; în lipsa lor, retras în sine, nu-i mai rămâne decât să-şi rumege neputinţa. A gândi: o artă de a bate apa-n piuă, de a discredita esenţialul, iar asta pentru că spiritul este profesor. Şi

inamic al oamenilor… de spirit, ai acestor obsedaţi de paradox, de definiţia arbitrară. Din repulsie pentru banal, pentru „universul valabil”, ei se ocupă de aspectul accidental al lucrurilor, de evidenţele ce nu sar în ochi nimănui. Preferind o formulă aproximativă, dar provocatoare, unui raţionament riguros, dar searbăd, ei nu aspiră să „aibă dreptate” şi se amuză pe socoteala „adevărurilor”. Dacă Realul e atât de şubred, de ce-ar lua în serios teoriile ce vor să-i demonstreze soliditatea? în tot ce fac, îi paralizează teama că vor plictisi ori că alţii or să-i plictisească pe ei. Când teama ţi-a intrat în oase, nimic din câte faci nu are sorţi de izbândă. Încerci să scrii, de pildă; de cum ai luat condeiul în mână, imaginea cititorului e şi ea acolo, în faţa ochilor… Şi vei lăsa condeiul jos. Ideea pe care vroiai s-o dezvolţi are să-ţi pară silnică: la ce bun să te apleci asupra ei, să despici firul în patru? O simplă formulă nu ar putea s-o exprime? Şi apoi, de ce să descrii un lucru pe care-l ştii deja? Dacă te obsedează economia verbală, nu vei putea citi sau reciti o carte fără să-i observi artificiile şi repetările. Recitindu-l pe cutare autor, îl vei vedea în cele din urmă umflându-şi frazele, lungind pelteaua, surpându-se parcă pe câte-o idee ca s-o turtească, s-o subţieze. Poem, roman, eseu, dramă, toate-or să-ţi pară prea lungi. Scriitorul, prin condiţia lui, spune întotdeauna mai mult decât are de spus: îşi dilată gândirea şi o îngroapă sub cuvinte. Dintr-o operă rezistă două, trei *momente*: străfulgerări într-un haos verbal. Să-mi duc gândul până la capăt? Orice cuvânt e un cuvânt de prisos. Şi totuşi, trebuie să scriem: s-o facem aşadar…, să ne-nşelăm unii pe alţii.

Plictisul declasează spiritul, îl face superficial, dezlânat, îl sapă din interior şi-l dezarticulează. Dacă a pus stăpânire pe tine, te însoţeşte peste tot, aşa cum şi de mine se ţine scai de când mă ştiu. N-a fost moment să nu fie aici, alături de mine, fa aer, în vorbele mele şi ale celorlalţi, pe chipul meu şi pe al tuturor. Plictisul este mască şi substanţă, faţadă şi realitate. Nu pot să mă închipui scăpat de el, nici viu, nici mort. A făcut din mine un flecar ruşinat să deschidă gura, un teoretician pentru ramoliţi şi adolescenţi, pentru femei slabe de înger, pentru menopauze metafizice; un deşeu uman, o marionetă lunatică. Plictisul îmi macină bruma de fiinţă ce mi-a fost dată, iar dacă-mi mai lasă nişte fărâmituri e ca să aibă pe ce să-şi continue

lucrarea… Neant în acţiune, el pustieşte creierele şi le reduce la un morman de concepte fracturate. Nu există idee pe care să n-o împiedice să se lege de altă idee, pe care să n-o izoleze şi strivească, astfel încât activitatea spiritului se degradează într-o înşiruire de momente lipsite de continuitate. Noţiuni, sentimente, senzaţii sfâşiate – iată ce lasă-n urma lui. Dintr-un sfânt, el face un diletant, dintr-un Hercule – o zdreanţă. E un rău ce se întinde *dincolo* de univers; să fugi din calea lui, altfel nu vei mai fi în stare decât de proiecte smintite, aşa cum mi se-ntâmplă mie de fiecare dată când mă scoate din minţi. Visez atunci la o gândire corosivă, care să intre-n lucruri destrămându-le, sfredelindu-le, ciuruindu-le, visez la o carte ale cărei silabe, atacând hârtia, să lichideze literatura cu tot cu cititori, o carte – carnaval şi apocalipsă a Literelor, ultimatum dat miasmelor Verbului.

Nu prea văd bine dorinţa ta de a-ţi face un nume într-o epocă în care epigonismul e regula generală. Să facem o comparaţie. Napoleon a avut, în plan filozofic şi literar, rivali care l-au egalat: Hegel prin lipsa de măsură a sistemului său, Byron prin lipsa de ţinută, Goethe printr-o mediocritate *fără precedent*. Degeaba am căuta însă, în zilele noastre, literaţi pe măsura aventurierilor, a tiranilor veacului nostru. Dacă din punct de vedere politic am dat dovadă de o dementă necunoscută până la noi, în domeniul spiritului mişună numai destine mărunte; nici un cuceritor prin forţa condeiului: doar avortoni, isterici, nişte *cazuri*, atât. Nu avem – şi tare mă tem că nici nu vom avea vreodată – capodopera decăderii noastre, un *Don Quijote* în infern. Cu cât timpul se dilată, cu atât literatura se închirceşte. Iar hăul Neştiutului va înghiţi nişte pigmei.

Pentru a ne împrospăta iluziile estetice, e clar că ne vor trebui mai multe veacuri de asceză, un lung exerciţiu de mutism, o eră de nonliteratură. Pentru moment, va trebui să corupem toate genurile, să le împingem spre limite care le neagă, să destrămăm aceea ce a fost atât de. Bine întocmit. Dacă, în încercarea noastră, ne va preocupa cât de cât perfecţiunea, vom fi, probabil, creatorii unui nou tip de vandalism…

Lăsând în urma noastră stilul, incapabili să ne armonizăm derutele, noi nu ne mai definim prin raportare la Grecia: ea a

încetat să ne fie reper, nostalgie ori remuşcare; Grecia s-a stins în noi, ca şi Renaşterea, de altfel.

De la Hölderlin şi Keats la Walter Pater, secolul al XIX-lea a ştiut să lupte împotriva tenebrelor sale şi să le opună imaginea unei Antichităţi mirifice – cură de lumină, paradis. Un paradis inventat, se-nţelege. Important însă era că năzuiam către el, fie şi numai pentru a combate modernitatea şi grimasele ei. Te puteai consacra unei epoci apuse, puteai să te agăţi de ea prin patosul părerilor de rău. Trecutul încă *funcţiona*.

Noi însă nu mai avem trecut; sau, mai. Curând, nimic din trecut nu ne mai aparţine; s-a zis cu ţinutul ales, cu mântuirea mincinoasă, cu refugiul în cele dispărute. Perspectivele noastre? Cu neputinţă să le desluşim: suntem nişte barbari pe care nu-i aşteaptă nici un viitor. Cum exprimarea nu se poate măsura cu evenimentele, fabricarea de cărţi şi împăunarea cu ele constituie un spectacol dintre cele mai jalnice. Ce nevoie îl împinge pe un scriitor care a scris cincizeci de volume să-l scrie şi pe-al cincizeci şi unulea? Pentru ce această proliferare, această teamă de a fi uitat, această cochetărie de prost gust? Nu merită îngăduinţă decât literatul strâmtorat, sclavul, ocnaşul condeiului. Oricum, nu mai este nimic *de construit*, nici în literatură, nici în filozofie. Doar cei care trăiesc din scris – din punct de vedere material, se înţelege – ar trebui să i se consacre. Intrăm într-o epocă a formelor sfărâmate, a operelor pe dos. Oricine va putea să prospere în ea. Abia dacă anticipez. Barbaria e la îndemâna oricui. E suficient să-i dai de gust. Vom demola, cu însufleţire, veacurile.

Ce va fi cartea ta, pot spune că presimt prea bine. Trăieşti în provincie: insuficient de corupt, cu nelinişti neîntinate, nici nu-ţi dai seama cât de demodat e orice „sentiment”. Drama interioară îşi trăieşte ultimele clipe. Cum să te mai încumeţi să creezi o operă pornind de la „suflet”, de la un infinit preistoric?

Mai e, pe urmă, şi tonul. Al tău – mi-e teamă – va fi în genul „nobil”, „liniştitor”, impregnat de bun-simţ, de cumpătare sau de eleganţă. Nu uita că o carte trebuie să se adreseze barbariei din noi, anomaliilor, *înaltelor* noastre mârşăvii, şi că un scriitor „uman” care adoptă idei prea acceptabile îşi semnează singur actul de deces literar.

Uită-te bine la cei ce izbutesc să ne trezească interesul:

departe de a împăca pe toată lumea, ei apără poziţii de nesusţinut. Dacă sunt plini de viaţă, o datorează părţii *mărginite* din ei, pasiunii cu care îşi susţin sofismele: concesiile pe care le-au făcut „raţiunii” ne dezamăgesc şi ne calcă pe nervi, înţelepciunea e nefastă pentru geniu; fatală pentru talent. Vei înţelege, dragă prietene, de ce mă-ngrijorează înclinarea ta pentru genul „nobil”.

Dându-mi să înţeleg că vrei să fii constructiv, atitudine în care ghiceam o nuanţă de superioritate, mi-ai reproşat adesea ceea ce numeşti „setea mea de distrugere”. Află că nu distrug nimic: înregistrez, înregistrez *iminentul*, nerăbdarea unei lumi care se nimiceşte şi care, pe ruina certitudinilor sale, se grăbeşte spre neobişnuit şi nemărginit, către un stil convulsiv. Cunosc o bătrână nebună care, aşteptând în fiece clipă să se năruie casa peste ea, îşi petrece zilele şi nopţile la pândă. Bântuind prin odaie, trăgând cu urechea la trosnituri, o irită nespus că *evenimentul* întârzie. La o scară mai mare, comportamentul bătrânei este al nostru, al tuturor. Trăim cu nădejdea unei prăbuşiri chiar şi atunci când ne gândim la altceva. Dar asta nu va tine mereu; se poate chiar prevedea că teama de noi înşine, rezultat al unei frici mai generale, va deveni o bază a educaţiei, principiul pedagogiilor viitoare. Viitorul în care cred este negru; Tu însă, dragă prietene, eşti atât de puţin pregătit pentru el, încât te pregăteşti să intri în literatură. Nu am, desigur, calitatea să te abat din drum; cel mult mi-ar plăcea să ajungi la capătul lui fără iluzii. Temperează-l pe autorul ce n-are astâmpăr în tine, însuşeşte-ţi, sporind-o, spusa Sfântului Ioan Scărarul: „Nimic nu-l cinsteşte mai mult pe călugăr decât descurajarea.”

Dacă, gândindu-mă bine, mi-a plăcut întrucâtva să distrug, am făcut-o întotdeauna, contrar părerii tale, pe propria-mi piele. Cine distruge se distruge *pe sine*. În tot ce am urât m-am urât pe mine însumi, mi-am visat cu delicii propria nimicire, mi-am spulberat şansele, am experimentat pervertirea intelectului. Scepticismul, mai întâi instrument sau metodă, a sfârşit prin a face parte din mine, devenind fiziologia mea, destinul trupului meu, principiul meu visceral, răul de care nu mă pot lecui, dar care nici nu mă ucide. Mă atrag – e adevărat, chiar prea adevărat – lucrurile care n-au şansa să se-mplinească ori să dăinuie. Vei înţelege acum de ce m-a preocupat întotdeauna

Occidentul. Această preocupare ţi se părea sau ridicolă, sau gratuită. „Dar nici măcar nu aparţii Occidentului”, îmi atrăgeai atenţia. Ei şi?! Sunt eu de vină că setea mea de tristeţe nu şi-a găsit un alt obiect? Unde mai poţi găsi o voinţă de renunţare la fel de îndârjită ca a lui? îl invidiez pentru arta cu care ştie să moară. Când vreau să-mi reîmprospătez decepţiile, îmi propun această temă de o nesfârşită bogăţie negativă. Iar dacă deschid o istorie a Franţei, a Angliei, a Spaniei ori a Germaniei, contrastul dintre ce au fost cândva şi ce au ajuns îmi provoacă nu numai ameţeală, dar şi mândria de-a fi descoperit, în sfârşit, axiomele declinului.

Departe de mine dorinţa de a-ţi umbri speranţele: are, s-o facă viaţa. La fel ca toată lumea, vei cunoaşte căderi după căderi. La vârsta ta, am avut avantajul de a cunoaşte oameni în stare să-mi deschidă ochii, să mă facă să roşesc pentru iluziile mele; cu adevărat, ei mi-au făcut educaţia. Fără sprijinul lor, aş fi avut eu oare curajul să înfrunt şi să îndur trecerea anilor? Silindu-mă să gust din amărăciunile lor, m-au pregătit pentru ale mele. Sub flamura unei ambiţii nemărginite, porniseră să cucerească o glorie nu prea clar definită, îi aştepta eşecul. Delicateţe, luciditate, trândăvie? N-aş putea preciza ce putere s-a pus în calea proiectelor lor. Aparţineau acelei categorii de indivizi pe care-i întâlneşti prin capitale, trăind din expediente, mereu în căutarea unei situaţii pe care o refuză de îndată ce-o găsesc. Am învăţat de la ei mai multe decât de la toţi ceilalţi oameni pe care i-am întâlnit. Aproape toţi purtau în ei o carte, cartea propriilor neîmpliniri; ispitiţi de demonul literaturii, nu-i făceau totuşi jocul, într-atât înfrângerile-i fascinau, le împlineau existenţa. De obicei li se spune „rataţi”. Este un soi de om aparte, pe care-am să încerc să ţi-l descriu, cu riscul de a simplifica, împătimit al eşecului, în tot ce face îşi urmăreşte propriul regres; nu-şi depăşeşte niciodată preliminariile viitorului, nu trece niciodată pragul unei făptuiri. Rivalizând în abulie cu îngerii, meditează la taina faptei, dar ia o singură iniţiativă: a renunţării. Credinţa, dacă are vreuna, îi serveşte de pretext pentru noi capitulări, pentru o degradare presimţită şi dorită: se prăbuşeşte în Dumnezeu… Meditează cumva la „mister”? E ca să vadă şi alţii până la ce se poate înjosi. Sălăşluieşte în convingeri ca viermele în fruct; cade împreună cu ele şi nu se ridică din nou. Decât spre-a asmuţi împotrivă-şi

mâhnirile ce-i mai rămân. Dacă-şi înăbuşă talentele, e pentru că-şi iubeşte, cu toată energia, oboseala, înaintând înspre trecut, face cale întoarsă în *numele talentelor sale.*

Vei fi surprins să afli că procedează astfel doar pentru că a adoptat, în faţa duşmanilor săi, o atitudine destul de ciudată. Să mă explic. Atunci când suntem puşi pe treabă, duşmanii nu pot să ne uite: mai mult chiar decât propria lor persoană, *noi* le acaparăm atenţia şi interesul. Treburile noastre îi preocupă în cel mai înalt grad. Atunci e rândul nostru să stăm cu ochii pe ei, să ne preocupăm de sănătatea, ca şi de ura lor – singura ce ne îngăduie să întreţinem iluzia că e ceva de capul nostru. Duşmanii ne salvează, ne aparţin, sunt ai noştri. Faţă de-ai săi, ratatul reacţionează în mod diferit. Neştiind să-i păstreze, sfârşeşte prin a-şi pierde interesul pentru ei, prin a-i minimaliza, prin a nu-i mai lua în serios. Detaşare cu grele urmări. Degeaba va încerca mai târziu să-i reactiveze, să le trezească un cât de mic interes, să le stârnească indiscreţia sau furia; şi tot degeaba va mai încerca să-i înduioşeze, să le întreţină ori să le învioreze ranchiuna. Nemaiavând împotriva cui să se afirme, se va închide în singurătatea şi sterilitatea lui. Singurătate şi sterilitate care-mi plăceau atât de mult la cei învinşi, cărora, ţi-o repet, le datorez educaţia mea. Între altele, mi-au deschis ochii asupra neroziilor inseparabil legate de cultul Adevărului… N-am să uit niciodată uşurarea pe care am simţit-o atunci când m-am eliberat de el. Stăpân al tuturor erorilor, puteam în sfârşit să explorez o lume a aparenţelor, a tainelor de suprafaţă. Nu mai avem nimic de căutat – decât, poate, căutarea nimicului. Adevărul? O idee fixă a adolescenţei sau un simptom de senilitate. Cu toate astea, un rest de nostalgie ori poate gustul robiei mă fac să-l mai caut şi-acum, inconştient, prosteşte. O clipă de neatenţie e suficientă ca să cad din nou în mrejele celei mai vechi, celei mai derizorii dintre prejudecăţi.

Mă nimicesc, este ceea ce Vreau; aşteptându-mi sorocul, în acest aer clocit pe care-l creează convingerile, într-o lume ce se sufocă, respir; respir în felul meu. Într-o zi, cine ştie, poate c-ai să cunoşti şi tu această plăcere de-a ochi o idee, de-a trage în ea, de-a o vedea doborâtă la picioarele tale, ca apoi să reiei exerciţiul cu alta, cu toate celelalte; această poftă de-a te apleca asupra unei fiinţe, de-a o abate de la vechile-i dorinţe şi

vicii spre a-i impune unele noi, mai nocive şi care s-o ucidă; de a te îndârji împotriva unei epoci ori a unei civilizaţii, de a te năpusti asupra timpului, torturându-i clipele; de a te întoarce apoi împotriva ta însuţi, de a-ţi pune la cazne amintirile şi ambiţiile şi, vlăguindu-ţi suflarea, de-a umple aerul cu miasme ca să te-năbuşi mai bine…; poate c-ai să cunoşti într-o zi această formă de libertate, această formă de respiraţie care este eliberare de sine şi de orice. Vei putea îmbrăţişa atunci orice cauză, fără să crezi în ea.

*

Intenţia mea era să te pun în gardă împotriva Gravităţii, împotriva acestui păcat pe care nimic nu-l poate răscumpăra. Vroiam, în locul ei, să-ţi propun frivolitatea. Or – de ce am ascunde-o? –, frivolitatea e cel mai trudnic lucru din lume, vreau să spun frivolitatea conştientă, dobândită, voită, în trufia mea, speram să ajung |ş la ea practicând scepticismul. Acesta, totuşi, se adaptează caracterului nostru, se dă după metehnele, patimile, ba chiar nebuniile noastre; se personalizează. (Câte temperamente, atâtea scepticisme.) îndoiala sporeşte cu tot ce o infirmă ori o combate. E o boală înăuntrul altei boli, o obsesie în obsesie. Dacă te rogi; îndoiala se înalţă o dată cu rugile tale; îţi veghează delirul şi totodată îl imită; în plină beţie a căderii, ameţitoare va fi şi îndoiala. Aşa incit nici scepticismul nu poate nimic împotriva Gravităţii. ªi, vai, nici poezia! Cu cât îmbătrânesc, cu atât pricep că mi-am pus prea multe speranţe în ea. Am iubit-o, şi această iubire mi-a distrus sănătatea. I-am închinat un cult ce speram să-mi fie fatal. Poezie! Acest cuvânt, ce-mi deschidea odinioară mii de universuri, nu-mi mai aduce azi în minte decât viziunea unei fornăieli adormitoare, a golului, a unor taine fetide şi a afectării. E cazul să adaug că am făcut greşeala de a frecventa o mulţime de poeţi. Cu câteva excepţii, mai toţi erau de-o gravitate inutilă, înfumuraţi sau odioşi, nişte monştri şi ei, nişte specialişti, in egală măsură torţionari şi martiri ai adjectivului, cărora le pusesem la preţ prea mare diletantismul, luciditatea, sensibilitatea la jocul intelectual. Să fie frivolitatea doar un „ideal”? Deşi mă tem că da, n-am să mă-mpac cu asta niciodată. De fiecare dată când mă trezesc dând importanţă lucrurilor, îmi învinovăţesc judecata, îmi pierd

încrederea în ea şi-o bănuiesc de slăbiciune, o suspectez că a luat-o razna, încerc să mă rup de orice, să mă înalţ smulgându-mă din rădăcini; pentru a deveni frivoli, va trebui să renunţăm la ele, să devenim, metafizic, *străini*.

Justificându-ţi lanţurile şi parcă dornic să le porţi povara, susţineai cândva că mie îmi este uşor să plutesc, să evoluez în vag, deoarece, venind dintr-o ţară fără istorie, nimic nu mă *apasă*. Recunosc avantajul de a face parte dintr-o ţară mică, de a trăi fără fundal, cu nonşalanţa unui saltimbanc, a unui idiot ori a unui sfânt, sau cu detaşarea acelui şarpe care, încolăcit în juru-şi, trăieşte fără hrană ani de zile, de parcă ar fi un zeu al foamei sau ar ascunde, sub tihna toropelii sale, un soare monstruos.

Scutit de povara oricărei tradiţii, cultiv bizareria acestei înstrăinări care în curând va fi a tuturor. De voie, de nevoie, vom trăi experienţa unei eclipse istorice, imperativ al confuziei. De pe acum am început să ne anulăm în mulţimea divergenţelor cu noi înşine. Negându-se şi renegându-se neîncetat, spiritul nostru şi-a pierdut centrul, risipindu-se în *atitudini*, în metamorfoze pe cât de inutile, pe atât de inevitabile. De unde, în comportamentul nostru, neruşinarea şi nestatornicia. Necredinţa şi chiar credinţa noastră le poartă stigmatul.

Contestarea lui Dumnezeu, dorinţa de a-l detrona, de a-l pune în umbră, e o ispravă de prost gust, expresie a pizmei, a vanităţii de a sfida un adversar nepereche şi nebulos. Sub orice formă s-ar prezenta, ateismul presupune o lipsă de maniere, la fel ca şi – pentru motive opuse – apologia; căci nu e oare o necuviinţă, cât şi o milostenie făţarnică, o impietate, să năduşeşti ca să-l susţii pe Dumnezeu, să-i asiguri cu orice preţ dăinuirea? Iubirea sau ura pe care i-o purtăm dezvăluie mai puţin nobleţea neliniştilor ce ne sfâşie, cât grosolănia cinismului nostru.

Nu suntem însă responsabili decât în parte pentru această stare de lucruri. De la Tertulian la Kierkegaard, accentuarea absurdităţii credinţei a creat în creştinism un întreg subcurent, care, ieşind la lumină, a depăşit cadrul Bisericii. Ce credincios, în crizele lui de luciditate, nu se consideră un slujitor al Absurdului? Dumnezeu avea să tragă ponoasele. Până acum, îl dăruiam cu virtuţile noastre; nu cutezam să-i atribuim şi viciile. Umanizat, acum el ne seamănă. Nici unul din defectele noastre

nu-i e străin. Lărgirea sferei teologiei şi tendinţa spre antropomorfism n-au fost niciodată împinse atât de departe. Această modernizare a Cerului înseamnă şi sfârşitul lui. Cum am putea să venerăm un Dumnezeu evoluat, după ultima modă? Spre ghinionul lui, nu-şi va recâştiga prea curând „transcendenţa infinită".

„Fii atent – îmi vei spune, probabil – la «lipsa de maniere»! Denunţi ateismul doar ca să i te consacri mai bine."

Ce pot să fac? Prea simt, pe pielea mea, stigmatele timpului în care trăiesc: nu-l pot lăsa pe Dumnezeu în pace. Mă amuz repetând cu snobii că El a murit, ca şi cum asta ar avea vreun sens. Ne închipuim că am putea scăpa, prin impertinenţă, de singurătăţile noastre şi de fantoma supremă care le bântuie. În realitate, amplificându-se, ele nu fac decât să ne apropie de ceea ce le obsedează.

Când nimicul mă copleşeşte şi când, conform unei formule orientale, ating „vacuitatea vidului", mi se întâmplă, năucit de un asemenea abis, să mă mulţumesc şi cu Dumnezeu, măcar din dorinţa de a-mi călca în picioare îndoielile, de a mă contrazice şi, sporindu-mi fiorii, de-a căuta în ei un stimulent. Experienţa vidului e ispitirea mistică a necredinciosului, şansa lui de a se ruga, momentul lui de plenitudine. La hotarele fiinţei noastre, un zeu – sau ceva ce-i ţine locul – îşi face apariţia.

*

Suntem departe de literatură: departe doar în aparenţă. Toate acestea nu sunt decât cuvinte, păcate ale Verbului. Ţi-am recomandat demnitatea scepticismului, şi iată-mă că dau târcoale Absolutului. Tehnică a contradicţiei? Aminteşte-ţi mai curând cuvintele lui Flaubert; „sunt un mistic şi nu cred în nimic." în ele văd deviza timpului nostru, un timp infinit de intens şi fără substanţă. Există o voluptate numai a noastră: aceea a conflictului î*n sine*. Conştiinţe convulsive, fanatici ai improbabilului, sfâşiaţi între dogmă şi aporie, suntem gata să ne avântăm în Dumnezeu *din exasperare*, ştiind prea bine că n-o să zăbovim într-ânsul.

Nu este om al prezentului decât profesionistul ereziei, exclusul din vocaţie – vomă şi panică a ortodoxiilor. Odinioară ne defineam prin valorile la care aderam; astăzi, prin cele pe

care le respingem. Fără luxul negaţiei, omul e doar un biet, un jalnic „creator”, incapabil să-şi împlinească destinul – de-a tezauriza dezastre, de-a colecţiona falimente, înţelepciunea? N-a existat epocă mai goală de ea, vreau să spun că omul n-a fost niciodată mai el însuşi: o fiinţă refractară la înţelepciune. Trădător al zoologiei, animal rătăcit, el se revoltă contra naturii ca ereticul împotriva tradiţiei. Acesta din urmă e aşadar de două ori om. Orice înnoire i se datorează. Pasiunea lui: să se găsească la originea, în punctul de pornire a orice. Chiar dacă e un paria, vrea să-i facă pe ceilalţi să simtă efectele condiţiei sale şi crede că un sistem religios, filozofic sau politic merită osteneala să fie sfărâmat ori reformat: tot ce vrea e să fie în centrul unei rupturi. Urând echilibrul şi înţepeneala instituţiilor, le zdruncină ca să le grăbească sfârşitul.

Înţeleptul, în schimb, priveşte noul cu ostilitate. Lucid, el abdică: este forma lui de protest. Orgolios care se izolează în *normă*, el se afirmă *dând înapoi*. Care e ţelul lui? Să-şi depăşească ori să-şi neutralizeze contradicţiile. Dacă reuşeşte, avem dovada că aceste contradicţii erau lipsite de vigoare, că le depăşise mai înainte chiar de a le înfrunta. Cum îi lipseşte instinctul, nici nu-i este prea greu să-şi domine firea, să ne dăscălească din anemia serenităţii sale.

Cum ne lăsăm, oricât de puţin, în voia pornirilor, observăm că ni-e peste puteri să ne înfrânăm, să ne îmblânzim ori să ne-ascundem contradicţiile. Ele ne călăuzesc, ne aţâţă şi ne ucid. Înălţându-se deasupra lor, înţeleptul se deprinde cu ele, nu suferă din cauza lor, n-ar *câştiga* nimic murind: el este, încă din viaţă, pe jumătate mort. În alte vremi, era un model; acum, pentru noi, e doar un deşeu al biologiei, o anomalie ce nu mai ispiteşte pe nimeni.

„Vorbeşti de rău înţelepciunea pentru că nu poţi ajunge la ea, pentru că-ţi este «interzisă»” – aşa gândeşti, pesemne. Ba e chiar sigur că aşa gândeşti. La asta-ţi voi răspunde că-i prea *târziu* să mai fim înţelepţi, că oricum n-ar servi la nimic, ca să nu mai vorbim că un acelaşi hău o să ne-nghită pe toţi, înţelepţi ori nebuni. Recunosc de altfel că sunt înţeleptul ce nu voi fi niciodată… Orice formulă de mântuire mă arde ca o otravă: mă vlăguieşte de puteri, îmi sporeşte necazurile, mă învrăjbeşte cu ceilalţi, îmi pune sare pe răni şi, în loc să aibă un efect salutar în rânduiala vieţii mele, joacă, din contră, un rol nefast. Da,

orice înţelepciune acţionează asupra mea ca un toxic. Te mai gândeşti, probabil, că prea „mă dau” cu epoca aceasta, că-i fac prea multe concesii. La drept vorbind, o accept şi o refuz cu toată patima şi incoerenţa de care sunt capabil. Ea îmi dă senzaţia unui ultim act ipostaziat. Să înţelegem de aici că nu se va mai încheia şi că, interminabilă, îşi va perpetua neîmplinirea? Nimic din toate astea. Ghicesc ce se va întâmpla şi, ca s-o ştiu mai bine, mi-e suficient să citesc şi să recitesc scrisoarea Sfântului Ieronim după prădarea Romei de către Alaric. Ea exprimă uimirea şi tulburarea aceluia care, de la periferia unui imperiu, îi contemplă destrămarea şi nevolnicia. Judecă şi tu: ai zice că-i epitaful nostru anticipat. Nu ştiu dacă am dreptul să vorbesc despre sfârşitul omului; dar sunt convins de prăbuşirea tuturor ficţiunilor în care am trăit până acum. Istoria îşi dezvăluie în sfârşit faţa nocturnă şi, ca să nu spun mai mult, o lume se năruie. Ei bine, în ipoteza că ar depinde numai de mine ca ea să nu se năruie, n-aş face nici un gest, nu aş mişca un deget. Omul mă fascinează şi mă înfricoşează, îl iubesc şi-l urăsc, cu o patimă ce mă condamnă la pasivitate. Nu cred că se cuvine să faci vreun efort pentru a-l smulge fatalităţii. E o naivitate să-l loveşti ori să-l aperi! Ferice de cei ce au faţă de om un simţământ definit: vor muri *mântuiţi*.

Spre ruşinea mea, mărturisesc că a fost o vreme când am aparţinut şi eu acestei categorii de fericiţi. Destinul omului mă pasiona, deşi nu în acelaşi fel ca pe ceilalţi. Să fi avut vreo douăzeci de ani, vârsta ta. „Umanist” de-a-ndoaselea, îmi închipuiam – în semeţia-mi încă neştirbită – că a deveni duşmanul speciei umane e cea mai înaltă onoare la care poţi aspira. Dornic să mă acopăr de ruşine, îi pizmuiam pe toţi cei care se expuneau sarcasmelor, veninului gloatei, şi care, acumulând umilinţă după umilinţă, nu pierdeau nici un prilej să se însingureze. Aşa am ajuns să-l idealizez pe Iuda, cel care, refuzând să mai suporte anonimatul devotamentului, a preferat să se singularizeze prin trădare. Nu din venalitate, îmi plăcea să cred, ci din ambiţie *l-a vândut* pe Iisus. A vrut să nu se lase mai prejos, să-l egaleze în rău; căci în bine, cu asemenea concurent, nu avea nici o şansă. Cum onoarea de a fi crucificat îi era interzisă, a ştiut să facă din arborele Hakeldama o replică a Crucii. Toate gândurile mele îl urmau pe drumul spânzurătorii, în vreme ce mă pregăteam, şi eu, să-i vând pe

idolii mei. Îl invidiam pentru mişeliile lui, pentru curajul de a-şi atrage ura celorlalţi. Ce umilinţă să fii un oarecare, un om printre atâţia alţii! întorcându-mi gândurile înspre călugări, meditând zi şi noapte la izolarea lor, mi-i închipuiam rumegând nelegiuiri şi crime mai mult sau mai puţin eşuate. Orice singuratic, îmi spuneam, e suspect: o fiinţă *pură* nu se izolează. Ca să tânjeşti după singurătatea unei chilii, trebuie să ai conştiinţa încărcată; trebuie să-ţi fie teamă de ea. Mă întrista nespus că istoria monahismului fusese scrisă de oameni curaţi, incapabili să simtă nevoia de-a se urî pe sine ori să încerce acea tristeţe îţi stare să ridice munţii… Hienă în delir, speram să-mi atrag ura tuturor fiinţelor, să le constrâng să se unească împotriva mea, să le zdrobesc ori să mă nimicească, într-un cuvânt, eram ambiţios… După aceea, nuanţându-se, iluziile mele aveau să-şi piardă din virulenţă şi să se îndrepte, cu modestie, înspre dezgust, echivoc şi perplexitate.

*

La capătul acestor divagaţii, mă văd silit să-ţi repet că nu prea desluşesc locul pe care vrei să-l ocupi în epoca noastră; vei avea oare, ca să te integrezi în ea, destulă supleţe ori suficientă dorinţă de superficialitate? Simţul echilibrului (pe care ţi-l cunosc) nu prevesteşte nimic bun. Aşa cum eşti, îţi mai rămâne de parcurs o cale lungă. Ca să te descotoroseşti de trecut, de naivităţile tale, îţi. Trebuie o iniţiere în delir. Lucru lesnicios pentru cine înţelege că frica, altoindu-se pe materie, a silit-o să facă saltul a cărui ultimă tresărire suntem noi. Nu există timp, există doar această teamă ce curge deghizându-se în clipe…, care-i aici, în noi şi în afara noastră, omniprezentă şi invizibilă, taină a tăcerilor şi strigătelor noastre, a rugilor şi-a hulei noastre. Or, tocmai în veacul al XX-lea, înfloritoare, mândră de cuceririle şi izbânzile ei, frica se apropie de apogeu. Nici freneziile şi nici cinismul nostru nu sperau chiar atât. Să nu ne mirăm aşadar că suntem atât de departe de Goethe, ultimul cetăţean al cosmosului, ultimul mare naiv. „Mediocritatea" lui o egalează pe a naturii. Cel mai puţin dezrădăcinat dintre oameni: un amic al elementelor. Ostili la tot ce-a însemnat el, e pentru noi o necesitate şi aproape o datorie să fim nedrepţi cu el, să-l sfărâmăm în noi şi *să ne*

sfărâmăm…

Dacă nu ai tăria de a te demoraliza împreună cu epoca ta, de a merge tot atât de jos şi de departe ca ea – să nu te plângi că nu eşti înţeles. Şi, mai ales, să nu te crezi un precursor: lumină nu va fi în veacul acesta. Iar dacă ţii să aduci ceva nou, scotoceşte-ţi tenebrele ori ia-ţi nădejdea de la cariera literară.

În orice caz nu-mi reproşa c-am folosit, faţă de tine, un ton categoric. Convingerile mele fiind nişte pretexte, nu am căderea să ti le impun. Altfel stau lucrurile cu şovăielile mele; pe acestea nu le născocesc şi cred în ele cu adevărat, cred chiar fără să vreau. Aşa se face că a trebuit, cu bună-credinţă şi cu păreri de rău, să te supun acestei lecţii de perplexitate.

STILUL CA AVENTURĂ

Experţi într-o gândire pur verbală, sofiştii au fost cei dintâi care au reflectat asupra cuvintelor, asupra valorii şi proprietăţii lor, asupra funcţiei ce le revine ta mecanismul raţionamentului: pasul hotărâtor către descoperirea stilului, conceput ca scop ta sine, ca ţel intrinsec, era făcut". Mai rămânea doar ca această căutare verbală să fie transpusă ta alt domeniu, să i se dea ca sarcină armonia frazei, iar jocului abstracţiunii să i se substituie jocul expresiei. Artistul care reflectează asupra mijloacelor sale îi este aşadar îndatorat sofistului, e organic înrudit cu acesta. Şi unul, şi celălalt urmăresc, în direcţii diferite, un acelaşi gen de activitate, încetând să mai fie natură, ei trăiesc ta funcţie de cuvânt. Nimic nu-i mai leagă de origini, de izvoarele experienţei; nici urmă de naivitate, de „sentiment" ta ei. Gândind, sofistul îşi controlează într-atât gândirea, încât face din ea ce doreşte; nu gândirea îl trage după ea, ci el o conduce după capriciile şi planurile sale; faţă de propriu-i spirit, se comportă ca un strateg; nu meditează, ci concepe – după un plan pe cât de abstract, pe-atât (de artificial – operaţii intelectuale, şubrezeşte conceptele, mândru să le dezvăluie fragilitatea ori să le acorde ta chip arbitrar trăinicie sau sens. De „realitate", prea puţin îi pasă: ştie că ea depinde de semnele care-o exprimă, că important e să le stăpânească pe acestea.

Artistul porneşte şi el de la cuvânt, ca să ajungă la trăit:

expresia constituie singura experienţă originară de care este capabil. Simetria, înlănţuirea, perfecţiunea operaţiilor formale reprezintă mediul său natural, căminul său, aerul pe care-l respiră. Iar pentru că ţinteşte să stoarcă din cuvinte tot ce pot ele da, el tinde, mai mult decât la expresie, la expresivitate, în universul închis în care trăieşte, nu scapă de sterilitate decât prin continua reînnoire presupusă de jocul în care nuanţa dobândeşte dimensiuni de idol şi-n care chimia verbală realizează dozaje de neconceput într-o artă naivă. O activitate ce stă în asemenea măsură sub controlul raţiunii se situează la antipodul experienţei, apropiindu-se, în schimb, de limitele intelectului. Din artistul ce i se consacră, ea face un sofist al literaturii.

În viaţa spiritului vine o vreme când stilul, înălţându-se la rangul de principiu autonom, devine destin. E clipa în care Verbul, în speculaţiile filozofice ca şi în producţiile literare, îşi dezvăluie şi forţa, şi nimicnicia.

*

Stilul scriitorului este condiţionat fiziologic; el posedă un ritm numai al lui, imperativ şi ireductibil. Nu-ţi poţi imagina un Saint-Simon care să-şi schimbe, sub efectul unei metamorfoze voite, structura frazelor, după cum nu ţi-l poţi imagina restrângându-se, practicând laconismul, întreaga lui fiinţă îi cerea cu necesitate să se reverse în fraze încâlcite, stufoase, mobile. Imperativele sintaxei îl vor fi urmărit ca o tortură, ca o obsesie. Suflul, cadenţa. Respiraţiei, precipitarea îi impuneau această mişcare fluidă şi amplă, care forţează trăinicia şi împotrivirea cuvintelor. Era în el ceva de *orgă*, cu totul diferit de inflexiunile de flaut ce caracterizează franceza. Aici îşi au originea acele perioade care, temându-se de *punct*, se calcă unele pe altele, ocolesc iar şi iar, nu vor să se sfârşească.

La polul opus, gândiţi-vă la La Bruyère, la felul său de a tăia fraza, de a o comprima, de a o stăvili, foarte atent să-i circumscrie limitele: e obsedat de punct şi virgulă; are punctuaţia în sânge. Opiniile, chiar şi sentimentele îi sunt *cumpănite*. Se teme să le stârnească, să le aţâţe, să le exacerbeze. Cum inspiraţia nu-l prea ajută, contururile gândirii îi sunt clare; ar rămâne mai curând dincoace de limitele naturii

sale decât să treacă dincolo de ele. Astfel, adoptă, geniul unei limbi specializate în suspinele intelectului, pentru care ceea ce nu-i cerebral este suspect sau fără valoare. Condamnată la ariditate prin însăşi perfecţiunea sa, improprie să asimileze şi să traducă *Iliada* şi Biblia, pe Shakespeare şi *Don Quijote*, golită de orice încărcătură afectivă şi parcă lipsită de origini, această limbă este insensibilă la primordial şi cosmic, la tot ce-l precede pe om sau trece dincolo de el. Dar *Iliada*, Biblia, Shakespeare sau *Don Quijote* au ceva dintr-o omniscienţă naivă, situată în acelaşi timp mai jos dar şi mai sus de fenomenul uman. Sublimul, monstruosul, blasfemia sau ţipătul – pe acestea franceza nu le abordează decât spre a le denatura prin retorică. Şi e la fel de improprie pentru a exprima delirul sau umorul brut: Ahile şi Priam, David, Lear sau Don Quijote se-năbuşă sub rigorile unei limbi ce-i face să pară neghiobi, jalnici sau monstruoşi. Oricât de diferiţi ar fi, ei trăiesc încă – şi aceasta e trăsătura lor comună – la nivelul *sufletului*, care, pentru a se exprima, are nevoie de o limbă credincioasă reflexelor, legată de instinct, şi nu de una descărnată.

*

După ce s-a slujit de idiomuri a căror plasticitate, îi dădea iluzia puterii nelimitate, străinul neînfrânat, iubitor de improvizaţie şi dezordine, înclinat spre necumpătare sau echivoc din lipsa vocaţiei pentru limpezime, vede în limba franceză – chiar dacă se apropie de ea cu timiditate – un instrument de mântuire, o asceză şi o terapeutică. Folosind-o, se vindecă de trecutul său, învaţă să sacrifice întregul fond de obscuritate de care era legat, se simplifică, devine *altul*, se leapădă de extravaganţele sale, îşi depăşeşte vechile nelinişti, se împacă tot mai mult cu bunul-simţ şi raţiunea; de altfel, cum să te îndepărtezi de raţiune când foloseşti un instrument care îi cere exercitarea permanentă, şi chiar în exces? Cum să fii nebun – sau poet – într-o asemenea limbă? Toate cuvintele ei par, în ce priveşte înţelesul pe care-l exprimă, cuvinte lucide. A te sluji de ele în scopuri poetice echivalează cu o aventură sau un martiriu.

„Frumos ca proza” – butadă mai franţuzească nici că se poate. Universul redus la articulările frazei, *proza ca unică*

realitate, vocabula retrasă în ea însăşi, eliberată de obiect şi de lume: sonoritate în sine, tăiată de exterior, tragică ipseitate a unei limbi constrânse la propria-i desăvârşire.

*

Analizând stilul epocii noastre, nu poţi să nu te-ntrebi: care sunt motivele coruperii sale? Artistul modern este un solitar care scrie pentru el însuşi sau pentru un public despre care nu are nici o idee precisă. Legat de o epocă, el se străduieşte să-i exprime trăsăturile; această epocă e însă, prin forţa împrejurărilor, *fără chip*. Autorul nu ştie cui se adresează, nu şi-l imaginează pe cititorul său. În secolul al XVII-lea şi în următorul, scriitorul avea în vedere un cerc restrâns de cititori, ale căror exigenţe, grad de subtilitate-şi pătrundere le cunoştea. Având posibilităţi limitate, nu se putea îndepărta de regulile – reale, deşi neformulate – ale gustului. Cenzura saloanelor, mai aspră decât aceea a criticilor de azi, a permis înflorirea unor genii desăvârşite şi minore, constrânse la eleganţă, la miniatură şi perfecţiune.

Gustul se formează prin presiunea pe care cei lipsiţi de grija existenţei o exercită asupra Literelor, şi se formează mai ales în epocile-n care societatea este destul de rafinată ca să dea tonul literaturii. Când te gândeşti că-n alte vremuri o metaforă stângace discredita un scriitor, că un academician îşi pierdea prestigiul pentru o improprietate sau că o vorbă de duh spusă în faţa unei curtezane putea răsplăti pe cineva cu un post important, chiar şi cu o abaţie (e cazul lui Talleyrand) – poţi măsura distanţa parcursă de atunci. Teroarea gustului a încetat şi, o dată cu ea, superstiţia stilului. Să ne plângem de asta ar fi pe cât de ridicol, pe atât de ineficace. Avem în urma noastră o destul de solidă tradiţie de vulgaritate; arta trebuie s-o accepte, să se resemneze cu această situaţie sau să se izoleze într-un limbaj absolut subiectiv. Să scrie pentru toată lumea sau pentru nimeni – asta o hotărăşte fiecare, după temperamentul său. Oricare ne-ar fi însă alegerea, putem fi siguri că nu vom mai întâlni în cale acea sperietoare care era odinioară greşeala de gust.

*

Virus al prozei, stilul poetic o dezarticulează şi distruge: o proză poetică este o proză bolnavă, în plus, e mereu demodată: metaforele pe care le gustă o generaţie par ridicole următoarei, îi citim pe Saint-Évremond, pe Montesquieu, Voltaire sau Stendhal ca pe contemporanii noştri tocmai pentru că n-au păcătuit nici prin lirism, nici prin exces de imagini. Cum proza ţine de procesul-verbal, prozatorul trebuie să-şi învingă primele porniri, să se apere de ispita sincerităţii: orice greşeală de gust se trage de la „inimă”. *Plebeul* din noi poartă vina pentru lipsa de măsură, pentru excesele noastre: ce poate fi mai plebeian decât un sentiment?

*

Sumă de constrângeri imperceptibile, simţ al dozajului şi al proporţiilor, vigilenţă impusă facultăţilor noastre, reţinere, decenţă faţă de cuvinte – gustul este apanajul autorilor care, neatinşi de mania de-a fi „profunzi”, îşi sacrifică o parte din forţă în favoarea unei anume anemii. E clar că în secolul nostru n-am mai putea găsi aşa ceva. S-a dus pentru totdeauna vremea când puteai fi perfect superficial. Decăderea rafinamentului avea s-o antreneze pe aceea a stilului, care, pitoresc, complex, se năruie sub greutatea propriei bogăţii. A cui e greşeala, dacă greşeală este? Poate ar trebui imputată romantismului; dar el însuşi n-a fost decât consecinţa unei degradări generale, un efort de eliberare î*n detrimentul rafinamentului.* La drept vorbind, subtilitatea secolului al XVIII-lea n-ar fi putut să se perpetueze fără să cadă în clişeu, dulcegărie sau scleroză.

*

O naţiune care începe să apună regresează în toate planurile. „Orice degradare individuală sau naţională, observa Joseph de Maistre, este prompt anunţată de o degradare, riguros proporţională, limbajului.” Scăderile ni se răsfrâng asupra scrisului; cât priveşte o naţiune, instinctul ei, din ce în ce mai şovăielnic, o târăşte într-o incertitudine la fel de evidentă în toate domeniile. Franţa, de mai bine de-un secol, îşi abandonează vechiul ideal de perfecţiune. La fel s-a întâmplat

şi cu Roma: dispariţia puterii sale se petrecea concomitent cu stricarea latinei, care, docilă, intra în serviciul unor doctrine şi himere opuse geniului ei, devenind un instrument uzurpat de concilii. Limba lui Tacit – deformată, trivializată, silită să suporte divagaţiile asupra Trinităţii! Cuvintele împărtăşesc destinul imperiilor.

În epoca saloanelor, franceza a dobândit o austeritate şi o limpezime ce i-au permis să devină universală. Când însă a început să se complice, să devină mai îndrăzneaţă, soliditatea ei a avut de suferit, în cele din urmă, se eliberează în detrimentul universalităţii sale şi, întocmai ca Franţa, evoluează spre antipodul gloriei trecute şi-al geniului ei. Dublă, inevitabilă dezagregare. Pe vremea lui Voltaire, fiecare încerca să scrie ca toată lumea; fapt e că toată lumea scria excelent. Astăzi, scriitorul vrea să aibă stilul lui, să se individualizeze prin exprimare; şi nu ajunge s-o facă decât dezintegrând limba, nesocotindu-i regulile, subminându-i structura, magnifica monotonie. Să vrei să te ţii deoparte ar fi o inepţie: chiar fără voie contribui la acest proces, şi trebuie s-o faci, căci altfel te pândeşte moartea literară. De vreme ce franceza îşi trăieşte apusul, să ne declarăm solidari cu destinul ei, să profităm de adâncimile pe care le deschide, ca şi de îndârjirea cu care îşi învinge pudoarea limitelor. Nimic mai zadarnic decât s-o învinovăţeşti pentru splendidul ei asfinţit, pentru cele din urmă raze ale sale. Să încercăm mai curând să ne bucurăm că trăim într-o epocă în care cuvintele, folosite în orice sens, se eliberează de toate constrângerile, iar semnificaţia nu mai constituie o exigenţă şi nici o obsesie. Asistăm, fără îndoială, la somptuoasa dezintegrare a unei limbi. Viitorul ei? Va mai cunoaşte, poate, câteva tresăriri de rafinament sau, şi mai probabil, va sfârşi în slujba unor concilii moderne, mai rele decât acelea ale Antichităţii. Sau destinul i-ar putea hărăzi o agonie rapidă. Oricum, că e sau nu pe cale să devină un vestigiu, cert e că asistăm la devitalizarea a tot mai multe din vocabulele sale. Se va refugia oare geniul prozei în alte idiomuri?

*

Ţară a cuvintelor, Franţa s-a afirmat prin grija scrupuloasă

cu care le-a tratat. Din această grijă mai dăinuie urme. O revistă făcea în 1950 bilanţul jumătăţii de secol trecute, punctând evenimentul cel mai important al fiecărui an: sfârşitul afacerii Dreyfus, vizita Kaiserului la Tanger ş.a.m.d. Pentru 1911, înregistrează simplu: „Faguet admite locuţiunea *malgré que*.” Cine a mai văzut pe alte meleaguri o asemenea grijă pentru Verb, pentru viaţa sa zilnică, pentru mărunţişurile existenţei sale? Franţa l-a iubit până la patimă, în detrimentul lucrurilor. Sceptică în privinţa posibilităţilor noastre de cunoaştere, nu însă şi faţă de capacitatea de a ne *formula* îndoielile, ea identifică adevărul cu felul de a ne exprima neîncrederea în privinţa lui. În orice civilizaţie rafinată, se produce o disjuncţie radicală între realitate şi cuvânt.

Să vorbeşti de decadenţă aşa, în general, nu înseamnă nimic. Decadenţa unei literaturi şi a unei limbi înseamnă ceva doar pentru cel care se simte legat de ele. Se strică franceza? – Se nelinişteşte doar cel care vede în ea un instrument fără seamăn şi de neînlocuit. Nu-l interesează că mâine se va găsi altul, mai uşor de mânuit, mai puţin pretenţios. Când iubeşti o limbă, e o dezonoare să-i supravieţuieşti.

*

De două secole, orice originalitate s-a manifestat prin opoziţie faţă de clasicism. N-a existat formă sau formulă nouă care să nu se fi răzvrătit împotriva lui. Nimicirea moştenirii culturale mi se pare tendinţa esenţială a spiritului modern, în orice domeniu al artei, orice stil se afirmă împotriva *stilului*. Numai subminând ideea de raţiune, de ordine, de armonie devenim conştienţi de noi înşine. Romantismul, ca să-l amintim din nou, nu a fost altceva decât un avânt spre o prăbuşire dintre cele mai fecunde. Universul clasic nemaifiind viabil, trebuie să-l zdruncinăm, să introducem în el ceva ce sugerează neterminatul. „Perfecţiunea” nu ne mai tulbură: ritmul vieţii noastre ne face insensibili la ea. Pentru a produce o operă „perfectă”, trebuie să ştii să *aştepţi*, să trăieşti înăuntrul acestei opere până când ea ajunge să se substituie universului. Departe de a fi rezultatul unei tensiuni, ea este fructul pasivităţii, al energiilor îndelung acumulate. Dar noi ne risipim, nu avem nimic pus deoparte; şi astfel, incapabili de a fi sterili,

iată-ne cuprinşi în automatismul creaţiei, copţi pentru orice operă banală, pentru toate semireuşitele.

*

„Raţiunea” nu moare doar în filozofie, ci şi în artă. Prea desăvârşite, personajele lui Racine par să aparţină unei lumi aproape de neînţeles. Toate, Fedra inclusiv, au aerul că insinuează: „Priviţi ce frumos ştiu să sufăr! Cine dintre voi e-n stare de ceva asemănător?!” Noi nu mai suferim în felul acesta; logica noastră nu mai arată la fel; am învăţat să ne lipsim de certitudini. De aici ni se trage pasiunea pentru neclar, imprecizia atitudinilor şi a scepticismului: nu ne mai definim îndoielile în raport cu certitudinile noastre, ci prin raportare la alte îndoieli, mai *consistente*, pe care ar urma să le facem ceva mai mlădioase, ceva mai fragile, ca şi cum, nepăsându-ne de stabilirea unui adevăr, ţelul nostru ar fi instituirea unei ierarhii a ficţiunilor, a unei scări a erorilor. Urâm limitele „adevărului” şi tot ceea ce el reprezintă ca frână în căutarea noului sau în satisfacerea toanelor noastre. Or, clasicul, urmându-şi efortul de aprofundare într-o singură direcţie, n-avea încredere în nou, în originalitate ca scop în sine.

Vrem cu orice preţ să ne desfăşurăm, chiar dacă spiritul şi-ar sacrifica pentru asta legile, vechile sale exigenţe, în cele câteva certitudini pe care totuşi trebuie să le avem, nu mai credem cu adevărat: sunt simple puncte de reper. Sarcasmul e cel care dă viaţă şi teoriilor, şi atitudinilor noastre. Iar acest sarcasm, aflat la rădăcina vitalităţii noastre, explică de ce înaintăm străini de paşii noştri. Clasicismul îşi găseşte legile în el însuşi şi li se conformează: trăieşte un prezent fără istorie, în timp ce noi trăim într-o istorie ce ne împiedică să avem un prezent. Astfel, nu numai stilul, ci însuşi timpul ni se dezintegrează. Nu l-am fi putut dezintegra fără să ne dezintegrăm, în paralel, gândirea: în permanentă dispută cu ele însele, gata să se anihileze reciproc, să se facă ţăndări, ideile – ca şi timpul – ni se fărâmiţează.

*

Dacă există un raport între ritmul fiziologic şi maniera de a

scrie a unui scriitor, cu atât mai mult există unul între universul temporal şi stilul acestuia. Cum ar fi putut scriitorul clasic, cetăţean al unui timp linear, delimitat, din al cărui făgaş nu ieşea, să practice un scris sacadat, abrupt? El menaja cuvintele, care-i erau, statornic, cămin. Iar aceste cuvinte traduceau pentru el prezentul veşnic, timp al perfecţiunii, care-i aparţinea. Ci scriitorul modern, nemaigăsindu-şi locul în timp, preţuieşte stilul convulsiv, epileptic. Nu putem decât s-o regretăm, măsurând cu amărăciune ravagiile provocate de prăbuşirea vechilor idoli. Oricum, ne-ar fi imposibil să mai aderăm la o scriitură „ideală". Neîncrederea noastră faţă de „frază" atinge o parte însemnată a literaturii, aceea, mai exact, care miza pe „farmec", care uza de procedeele seducţiei. Scriitorii care mai recurg la ele ne descumpănesc, ca şi cum ar vrea să perpetueze o lume revolută.

Orice fetişizare a stilului porneşte de la credinţa că realitatea e şi mai găunoasă decât reprezentarea ei verbală, că tonalitatea unei idei este mai importantă decât ideea însăşi, că un pretext bine adus din condei preţuieşte mai mult decât o convingere, că o construcţie savantă e preferabilă unei izbucniri necenzurate de gândire. Ea exprimă o pasiune de sofist, de sofist al Literelor, în spatele unei fraze armonioase, satisfăcute de echilibrul ei sau îmbătate de propria-i sonoritate, se ascundea, se ascunde prea adesea neliniştea celui incapabil să pătrundă prin mijlocirea *senzaţiei* într-un univers originar. Ce-i de mirare că stilul e, deopotrivă, mască şi mărturisire?

DINCOLO DE ROMAN

Pe vremea când artistul îşi mobiliza toate metehnele ca să producă o operă *ce-l ascundea,* ideea de a-şi pune viaţa în vitrină nici nu putea să-i treacă prin minte. Nu ni-i imaginăm pe Dante sau pe Shakespeare notându-şi mărunţişurile existenţei cu gândul să le aducă la cunoştinţa celorlalţi. Ba poate chiar erau înclinaţi să ofere o imagine înşelătoare despre ei înşişi. Aveau acea pudoare a forţei, pe care nevolnicul din ziua de azi n-o mai are. Jurnalele intime şi romanele ţin de aceeaşi aberaţie: ce interes ar putea să prezinte o viaţă? Dar nişte cărţi ce se hrănesc din alte cărţi sau nişte spirite care se sprijină pe

alte spirite? N-am încercat senzaţia adevărului, fiorul fiinţei, decât în faţa omului fără carte: unii ciobani de prin Carpaţi mi-au lăsat o impresie mult mai puternică decât profesorii din Germania sau şmecherii de la Paris, iar în Spania am văzut vagabonzi cărora mi-ar fi plăcut să le fiu hagiograf. Nici o nevoie, la ei, să-şi inventeze o viaţă: ei *existau*; ceea ce nu i se întâmplă defel civilizatului. Hotărât lucru, nu vom şti niciodată de ce strămoşii noştri nu s-au închis în cavernele lor.

Tot omul îşi atribuie un destin, deci oricine şi-l poate descrie pe-al său. Credinţa că psihologia ne permite să ne descifrăm esenţa avea să ne lege de actele noastre, de gândul că ele au o valoare intrinsecă sau simbolică. A apărut apoi snobismul „complexelor" ca să ne-nveţe să dăm amploare nimicurilor noastre, să ne lăsăm orbiţi de ele, să ne înzorzonăm eul cu facultăţi şi profunzimi pe care, evident, nu le are. Cu toate astea, perceperea lăuntrică a mediocrităţii noastre nu e decât în parte zdruncinată. Romancierul care insistă să-şi prezinte viaţa doar se preface că şi crede-n ea, simţim prea bine asta, la fel şi faptul că dispreţuieşte secretele pe care ni le dezvăluie: nu se îmbată cu apă rece, iar noi, cititorii, nici pe atât. Personajele sale aparţin unei umanităţi de mâna a doua, şireată şi nevolnică, pe care aplecarea spre şmecherii şi intrigi o face suspectă. Nu ne-am putea închipui un rege Lear *viclean*... Trăsăturile definitorii ale romanului sunt date de vulgaritatea şi de parvenitismul lui: înjosire a fatalităţii, Destin ce şi-a pierdut majuscula, improbabilitate a nenorocirii, tragedie declasată.

Pe lângă eroul tragic, copleşit de soarta potrivnică – comoara sa dintotdeauna, patrimoniul său –, personajul romanesc pare un aspirant la ruină, un trepăduş al groazei, înverşunându-se să se piardă şi tremurând că nu va izbuti. Nu are certitudinea dezastrului, şi asta îl face să sufere. Moartea sa nu răspunde nici unui imperativ. Avem impresia că autorul ar putea să-l salveze, ceea ce ne indispune şi ne strică plăcerea lecturii. Tragedia, în schimb, se desfăşoară într-un plan, aş îndrăzni să spun, absolut: autorul nu are nici o putere asupra eroilor săi, nu le e decât slujitorul, unealta; ei sunt cei care comandă şi-i poruncesc să redacteze procesul-verbal al faptelor şi gesturilor lor. Ei *stăpânesc* până şi-n operele cărora le servesc ca pretext. Iar aceste opere ne par realităţi

independente şi de scriitor, şi de trucurile psihologiei, în cu totul alt fel citim romanele. Romancierul e mereu prezent; tot timpul ne gândim la el; îl vedem luptând cu personajele sale; la urma urmei, e singurul care ne interesează. „Ce va face cu eroii săi? Cum o să se descotorosească de ei?”, ne întrebăm cu o jenă amestecată cu îngrijorare. Dacă s-a putut spune că Balzac a „shakespearizat” *cu rataţi*, ce să mai zicem de romancierii noştri, constrânşi să se aplece asupra unui tip de umanitate şi mai degradată? Lipsit de suflu cosmic, personajul se subţiază şi nu mai reuşeşte să contrabalanseze efectul dizolvant al lucidităţii sale, al voinţei de clarviziune, al lipsei sale de „caracter”.

Un fenomen modern prin excelenţă e apariţia *artistului inteligent*. Nu că aceia de odinioară ar fi fost incapabili de abstractizare sau de subtilitate; dar, instalaţi dintru început în miezul operei, o produceau fără să reflecteze prea mult la ea şi fără să se înconjoare de doctrine şi consideraţii metodice. Arta, tânără încă, îi *conţinea*. Acum situaţia e diferită. Oricât de reduse i-ar fi mijloacele intelectuale, artistul e, înainte de toate, un estet: situat în afara inspiraţiei sale, şi-o pregăteşte, i se supune în mod deliberat. Dacă-i poet, îşi comentează operele, ni le explică fără să convingă şi, ca să inventeze şi să se înnoiască, mimează un instinct pe care l-a pierdut de mult; ideea de poezie a devenit substanţa sa poetică, izvorul inspiraţiei sale. El cântă poemul *său*; slăbiciune gravă, nonsens poetic: nu se fac poeme cu poezie. Doar artistul îndoielnic porneşte de la artă; artistul adevărat îşi caută substanţa altundeva: în sine însuşi… în comparaţie cu „creatorul” actual, cu sterilitatea şi chinurile sale, cei din trecut păreau să plesnească de sănătate: nu erau anemiaţi de filozofie, ca ai noştri. N-aveţi decât să staţi de vorbă cu oricare pictor, romancier sau muzician: veţi constata că *problemele îl* macină şi îi conferă nesiguranţă, trăsătura lui esenţială. Bâjbâie ca şi cum ar fi blestemat să se oprească în pragul creaţiei sau al propriului destin… Nimeni nu scapă azi acestei exacerbări a intelectului, care e însoţită de diminuarea corespunzătoare a instinctului. Monumentalul, grandiosul necenzurat de gândire nu mai sunt posibile; la rang de categorie se ridică, în schimb, *interesantul*. Astăzi, individul face arta, şi nu arta pe individ, după cum ceea ce contează nu mai e opera, ci comentariul care

o precede sau îi urmează. Iar ceea ce produce mai bun un artist sunt ideile despre ceea ce ar fi putut el să realizeze. A devenit propriul său critic, la fel cum omul de pe stradă a ajuns propriul său psiholog. Nici o epocă n-a cunoscut o asemenea conştiinţă de sine. Văzute din această perspectivă, Renaşterea pare barbară, Evul Mediu de-a dreptul preistoric, şi nu e secol – până la cel precedent – care să nu pară mai mult sau mai puţin pueril. ªtim foarte multe despre noi înşine; pe de altă parte, nu *suntem* nimic. Răzbunare a lacunelor noastre în materie de naivitate, prospeţime, speranţă şi prostie, „simţul psihologic", achiziţia noastră cea mai de preţ, ne-a metamorfozat în proprii noştri spectatori. Achiziţia cea mai de preţ? Dată fiind incapacitatea noastră metafizică, vom spune că aşa este, fără îndoială, că e, totodată, singurul soi de profunzime de care suntem în stare. Dar dacă transcendem psihologia, întreaga noastră „viaţă interioară" începe să semene cu o meteorologie afectivă ale cărei variaţii nu înseamnă nimic. De ce ne-ar păsa de tot acest manej de năluci din arenele aparenţei? ªi cum am mai putea, după *Timpul regăsit*, să invocăm eul, ce bază să mai punem pe tainele noastre? Nu Eliot, ci Proust e profetul acelor *hollow men*, al oamenilor găunoşi. Daţi deoparte funcţiile memoriei prin care Proust încearcă să ne facă stăpânii devenirii şi veţi vedea că nu mai rămâne nimic în noi, în afară, A poate, de ritmul ce ne punctează etapele descompunerii, începând din acea clipă, ar fi o necuviinţă faţă de noi înşine să ne împotrivim dispariţiei. Starea de creatură nu satisface pe nimeni. O ştim la fel de bine şi de la Proust, şi de la Meister Eckhart; cu primul, ajungem la voluptatea vidului prin timp, cu cel de-al doilea – prin eternitate. Vid psihologic; vid metafizic. Unul – încununare a introspecţiei; celălalt – a meditaţiei. „Eul" constituie privilegiul acelora, doar, care nu merg până la capătul propriei fiinţe. Dar dacă mergi până acolo, atingi o culme fecundă pentru mistic, nefastă însă pentru scriitor. Nu ni l-am putea imagina pe Proust supravieţuind operei sale, viziunii ei finale. Pe de altă parte, datorită lui orice altă cercetare în direcţia mărunţişurilor psihologice e inutilă şi supărătoare. Cu vremea, hipertrofia analizei devine stânjenitoare şi pentru romancier, şi pentru personajele sale. N-am putea complica la nesfârşit un caracter şi nici situaţiile în care este implicat. Le cunoaştem pe toate – sau măcar le bănuim.

Un singur lucru e mai rău decât plictisul: teama de plictis. E teama pe care o încerc de fiecare dată când deschid un roman. N-am ce să fac cu viaţa eroului, refuz să-i fiu complice, nu cred în ea nicicum. Genul şi-a irosit substanţa, nu mai are obiect. Personajul trage să moară, intriga de asemenea. Aşa încât nu e lipsit de semnificaţie faptul că singurele romane demne de interes sunt tocmai acelea în care, universul odată eliminat, nu se întâmplă nimic. Până şi autorul pare absent din ele. Savuros de ilizibile, fără cap şi coadă, ar putea la fel de bine să se oprească după prima frază ori să umple zeci de mii de pagini, în legătură cu ele, te poţi întreba: e posibil să continui la nesfârşit aceeaşi experienţă? Să scrii un roman lipsit de substanţă, iată un lucru bun, dar la ce bun să scrii zece sau douăzeci la fel? Necesitatea absenţei odată admisă, de ce-am multiplica acesta absenţă, de ce ne-am complăcea în ea? Concepţia implicită a acestui gen de opere pune faţă în faţă măcinarea fiinţei şi realitatea nesecătuită a neantului. Logic lipsită de valoare, o asemenea concepţie nu e mai puţin adevărată afectiv. (Să vorbeşti despre neant altfel decât în termeni de afectivitate înseamnă să-ţi pierzi vremea.) Ea postulează o cercetare fără referinţe, o experienţă trăită în interiorul unei inepuizabile vacuităţi, vacuitate simţită şi gândită prin senzaţie, precum şi o dialectică în chip paradoxal încremenită, lipsită de mişcare, un dinamism al monotoniei şi al absenţei. Dar asta nu înseamnă să te învârţi în cerc? *Voluptate a nonsemnificaţiei* – suprem impas. Să te foloseşti de anxietate nu ca să converteşti absenţa în mister, ci misterul în absenţă. Mister nul, suspendat de el însuşi, fără fundal, neînstare să-l poarte pe cel care-l concepe dincolo de revelaţiile nonsensului.

Naraţiunii care suprimă povestirea, obiectul, îi corespunde o asceză a intelectului, o meditaţie *fără conţinut*… Spiritul se vede redus la faptul că e spirit şi nimic mai mult. Toate activităţile sale îl readuc la sine, la acea desfăşurare staţionară care-l împiedică să se lege de lucruri. Nici o cunoaştere, nici o acţiune: meditaţia fără conţinut reprezintă apoteoza sterilităţii şi a refuzului.

Romanul care se smulge din timp îşi abandonează dimensiunea specifică, renunţă la funcţiile sale: gest eroic, pe care e ridicol să-l faci de două ori. Avem oare dreptul să ne secătuim obsesiile, să le exploatăm, să le repetăm la nesfârşit,

fără milă? Nu puţini romancieri din ziua de azi mă duc cu gândul la misticul ce a trecut, în elanul său, *dincolo* de Dumnezeu. Ajuns acolo – adică nicăieri – el n-ar mai putea să se roage, căci obiectul rugilor sale va fi rămas în urmă-i. Cum se explică însă că romancierii care au trecut dincolo de roman sunt atât de perseverenţi? Puterea lui de a fascina e-atât de mare, încât îi subjugă până şi pe acei ce se silesc să-l demoleze. Cine-ar putea exprima, mai bine ca el, obsesia modernă a istoriei şi a psihologiei? Omul care se consumă în realitatea sa temporală nu e decât un personaj, un subiect de roman şi nimic mai mult. Într-un cuvânt, semenul nostru. De altfel, romanul ar fi fost de neconceput într-o epocă de înflorire metafizică: nu ni-l putem imagina prosperând în Evul Mediu şi nici în epocile clasice ale Greciei, Indiei sau Chinei. Căci experienţa metafizică, abandonând cronologia şi modalităţile de manifestare ale fiinţei noastre, trăieşte în miezul absolutului, absolut la care personajul trebuie să năzuiască, fără să-l atingă însă: numai aşa va avea parte de un destin, care, pentru a fi eficace din punct de vedere literar, presupune o experienţă metafizică neîncheiată, şi aş adăuga: voit neîncheiată. Această condiţie îi are în vedere chiar şi pe eroii dostoievskieni: inapţi pentru mântuire, nerăbdători să decadă, ei ne stârnesc interesul în măsura în care întreţin o *falsă* relaţie cu Dumnezeu. Sfinţenia nu-i pentru ei decât un pretext de sfâşiere, un supliment de haos, o stratagemă care să le asigure o prăbuşire mai eficientă. Dacă ar ajunge cu adevărat la sfinţenie, ar înceta să mai fie personaje; o caută doar ca s-o poată respinge, ca să guste fiorul recăderii în sine. Tocmai în calitatea lui de sfânt ratat se situează epilepticul prinţ în centrul unei intrigi – sfinţenia *devenită realitate* fiind incompatibilă cu arta romanului. Cât despre Alioşa, mai aproape de înger decât de sfânt, puritatea lui nu evocă ideea unui destin şi e greu de imaginat cum ar fi izbutit Dostoievski să facă din el figura centrală a unei urmări la *Fraţii Karamazov*. Proiecţie a repulsiei noastre pentru istorie, îngerul reprezintă primejdia, dacă nu chiar moartea naraţiunii. Să deducem de aici că naratorul n-are ce căuta în epoca de dinaintea Căderii? Nimic mai adevărat în ce-l priveşte pe romancier, a cărui funcţie, merit şi unică raţiune de a fi constau în pastişarea infernului.

*

Nu revendic gloria de a nu putea citi un roman până la capăt; mă revolt, pur şi simplu, împotriva insolenţei sale, a deprinderii pe care ne-a impus-o şi a locului pe care l-a acaparat în preocupările noastre. Nimic mai insuportabil decât să asişti ore în şir la discuţii privind cutare sau cutare personaj fictiv. Să fiu bine înţeles: cele mai răscolitoare – dacă nu şi cele mai mari – cărţi din câte am citit au fost romane. Ceea ce nu mă împiedică să urăsc concepţia ce stă la originea lor. Ură lipsită de speranţă. Căci, deşi tânjesc după o altă lume, oricare alta decât a noastră, ştiu totuşi că n-am să ajung la ea niciodată. De fiecare dată caid am încercat să mă înalţ la un principiu superior „experienţelor" mele, am fost silit să constat că le puneam mai presus de orice principiu, că toate veleităţile mele metafizice se izbeau de propria-mi frivolitate. Pe drept sau pe nedrept, am sfârşit prin a învinovăţi pentru acesta situaţie un întreg gen literar, pe care mi-am vărsat toată furia, văzând în el obstacolul ce mă împiedica s-ajung la mine însumi, agentul dezagregării mele şi a celorlalţi, un tertip al Timpului ca să se infiltreze în substanţa noastră, dovada, în fine obţinută, că nicicând veşnicia nu va fi pentru noi mai mult decât o vorbă şi o părere de rău. „Şi tu, ca toţi ceilalţi, eşti un fiu al romanului", iată refrenul meu, înfrângerea mea.

Orice atac traduce voinţa de-a te elibera de sub o vrajă ori de-a te autopedepsi pentru că i-ai cedat. N-am să-mi iert niciodată că sunt, în sinea mea, mai aproape de primul romancier ieşit în cale decât de ultimul dintre înţelepţii de odinioară. Nimeni nu poate – nepedepsit – să se înflăcăreze pentru balivernele civilizaţiei occidentale, civilizaţie a romanului. Obnubilată de literatură, ea îi acordă scriitorului aproape tot atâta credit cât lumea antică înţeleptului, însă patricianul care-şi cumpăra un stoic sau un epicurian trebuia, alături de sclavul său, să se ridice la un nivel pe care nici nu-l visează burghezul modern care-şi citeşte romancierul preferat. Dacă mi s-ar obiecta că acel înţelept, când nu era un impostor, bătea apa-n piuă pe teme uzate – destinul, plăcerea sau durerea –, aş răspunde că acest gen de mediocritate mi se pare preferabil celui de-acum, că până şi-n şarlatania înţelepciunii se

află mai mult adevăr decât în aceea a activităţii romaneşti. Şi apoi, în materie de şarlatanie, să n-o uităm pe aceea, mai demnă, mai reală, a poeziei.

E limpede că nu se poate face poezie din orice. Nici nu se pretează la orice. Are scrupule şi… rang. Să furi din ce-i al ei e riscant: nimic mai inconsistent decât poezia transpusă în discurs. Cunoaştem caracterul hibrid al romanului de inspiraţie romantică, simbolistă sau suprarealistă, în adevăr, uzurpator prin vocaţie, romanul n-a şovăit să-şi însuşească procedeele specifice unor mişcări esenţialmente poetice. Impur prin chiar adaptabilitatea sa, el a trăit şi trăieşte din fraudă şi jaf şi s-a vândut tuturor cauzelor. A făcut trotuarul literaturii. Fără nici un scrupul de decenţă, nu e intimitate pe care să n-o violeze. Cu aceeaşi dezinvoltură, scormoneşte în lăzile de gunoi şi-n conştiinţe. Romancierul, a cărui artă constă în trasul cu urechea şi-n cleveteală, ne transformă tăcerile în bârfă. Chiar mizantrop, are pasiunea omenescului, în care se afundă nesăţios. Cât e de jalnic faţă de mistici, de nebunia şi „neomenescul” din ei! Şi apoi, orişicât, Dumnezeu are altă clasă. Este de înţeles că ne preocupă. Dar nu pricep cum de ne pot interesa fiinţele. Visez la profunzimile *Ungrund*-ului, substrat anterior stricării timpurilor, şi a cărui singurătate, superioară celei a lui Dumnezeu, m-ar putea despărţi pe vecie de mine, de semenii mei, de limbajul iubirii, de prolixitatea provocată de curiozitatea pentru celălalt. Dacă îi caut pricină romancierului e pentru că, lucrând cu o materie fără valoare, respectiv cu noi toţi, el este şi trebuie să fie mai prolix decât noi. Să fim totuşi drepţi cu el, măcar într-o privinţă: nu dă înapoi în faţa inflaţiei verbale. Fecunditatea, puterea lui există cu preţul acesta. E de neconceput talentul epic fără o ştiinţă a banalităţii, fără simţul neesenţialului, al accesoriului şi infimului. Pagini peste pagini: acumulare de nimicuri. Dacă poemul-fluviu e o aberaţie, în schimb romanul-fluviu era înscris în chiar legile genului. *Vorbe, vorbe, vorbe*… Hamlet citea cu siguranţă un roman.

Să oglindească viaţa în detaliile sale, să ne pervertească stupefacţiile în anecdote, ce chin pentru spirit! Acest chin, romancierul nu-l simte, aşa cum nu simte nici inconsistenţa şi banalitatea „extraordinarului”. Există vreun eveniment care să merite osteneala de-a fi relatat? întrebare nesăbuită, căci am

citit la fel de multe romane ca orişicine, întrebare totuşi rezonabilă, în măsura în care timpul zboară din conştiinţele noastre şi-n noi nu mai rămâne decât o linişte ce ne înstrăinează de fiinţe şi de acea extensiune a inimaginabilului în sfera fiecărei clipe, prin care se defineşte existenţa.

*

Sensul începe să se demodeze. Tabloul cu mesaj limpede nu stăm să-l contemplăm prea mult; bucata muzicală cu caracter inteligibil, cu contururi limpezi ne plictiseşte; poemul prea clar, prea explicit ni se pare… de neînţeles. Domnia certitudinii e pe sfârşite: ce adevăr care sare în ochi merită osteneala să fie enunţat? Nu merită să ne oprim la ceea ce e lesne de comunicat. Să înţelegem prin asta că numai „misterul" trebuie să ne reţină? Nu-i mai puţin plicticos decât evidenţa. Am în vedere misterul *deplin*, aşa cum a fost conceput până la noi. Al nostru, pur formal, e numai un refugiu al spiritelor dezamăgite de claritate, o profunzime găunoasă, pe măsura actualei etape a artei, când nimeni nu se mai lasă îmbrobodit, când, în literatură, în muzică, în pictură, suntem contemporani cu toate stilurile. Eclectismul, deşi dăunează inspiraţiei, ne lărgeşte în schimb orizontul şi ne permite să profităm de toate tradiţiile, îl eliberează pe teoretician, dar îl paralizează pe creator, în faţa căruia deschide perspective prea vaste; or, o operă se făureşte alături de cunoaştere sau în afara ei. Dacă artistul de azi se refugiază în obscur, e pentru că nu mai poate să inoveze cu ceea ce ştie. Mulţimea cunoştinţelor a făcut din el un glosator, un Aristarh blazat. Ca să-şi salveze originalitatea, nu-i mai rămâne decât aventura în ininteligibil. Va renunţa aşadar la evidenţele pe care i le impune o epocă savantă şi sterilă. Poet, iată-l în faţa unor cuvinte din care nici unul, în înţelesul său consacrat, nu are viitor; dacă le vrea viabile, trebuie să le sfărâme sensul, să caute în ele *improprietatea*, în general, în ce priveşte Literele, asistăm la capitularea Verbului, care, oricât de ciudat ar părea, e şi mai uzat decât noi. Să urmăm aşadar curba descendentă a vitalităţii sale, să ne înălţăm la gradul său de oboseală şi decrepitudine, să-l însoţim pe drumul agoniei. Situaţie paradoxală; nicicând n-a fost mai liber; abdicarea îi este izbândă: descătuşat de real şi trăit, îşi

permite în fine luxul de a nu mai exprima nimic, decât poate echivocul propriului joc. Această agonie, această izbândă nu puteau rămâne fără ecou în genul în care ne preocupă.

Apariţia romanului fără substanţă a dat romanului o lovitură de moarte. Gata cu afabulaţia, cu personajele, cu intrigile, cu cauzalitatea. Obiectul odată excomunicat, evenimentul abolit, tot ce rămâne este un eu ce-şi supravieţuieşte, ce-şi aminteşte că a existat, un eu *fără viitor,* care, cramponându-se de Indefinit, îl întoarce pe toate părţile, pe toate feţele, îl converteşte în tensiune, iar acesta tensiune duce tot la ea însăşi: extaz la hotarele Literelor, murmur incapabil să explodeze-n ţipăt, litanie şi monolog al Vidului, apel schizofrenic ce refuză ecoul, metamorfoză într-un extrem care ne scapă, căruia nu-i urmează nici lirismul invectivei şi nici al rugăciunii. Aventurându-se până la rădăcinile Nedesluşitului, romancierul devine un arheolog al absenţei, care explorează straturile a ceva ce nu există şi nici nu ar putea să fie, face săpături în insesizabil şi-l desfăşoară în faţa privirilor noastre complice şi descumpănite. E un mistic fără s-o ştie? Cu siguranţă că nu. Căci misticul, descriindu-ne transele aşteptării sale, o vede sublimându-se într-un obiect de care el ajunge să se fixeze. Tensiunea i se proiectează dincolo de ea însăşi sau se menţine ca atare întru Dumnezeu, în care-şi află sprijin şi justificare. Redusă la ea însăşi, lipsită de temelia unei realităţi, ea ar fi dubioasă sau i-ar interesa cel mult pe psihologi. Să admitem totuşi că realitatea care o susţine şi-o transfigurează ar fi iluzorie: în accesele sale de actorie, chiar misticul o recunoaşte. Resursele-i interioare, automatismul tensiunii sale sunt însă atât de puternice, încât, în loc să se abandoneze Indefinitului şi să se topească în el, misticul fi substanţializează, îi dă consistenţă şi chip. După ce şi-a abjurat prăbuşirile şi şi-a convertit nopţile în traiectorie, şi nu în ipostază, pătrunde într-o zonă în care nu mai cunoaşte senzaţia – cea mai chinuitoare dintre toate – că *fiinţa* ţi se refuză, că lin pact cu ea nu va mai fi cu putinţă vreodată. Acestei fiinţe nu-i vei cunoaşte decât periferia, frontierele: pentru asta eşti scriitor. N*o man's land*-ul care se întinde între aceste frontiere şi acelea ale literaturii e străbătut de romancier în momentele sale cele mai bune. Ajunsă aici, în lipsa unui conţinut şi a unui obiect în care să-şi găsească aplicaţie, psihologia, intrată într-o

zonă incompatibilă cu activitatea ei, se anulează, închipuiţi-vă un roman în care personajele n-ar mai trăi unele în funcţie de altele – şi nici în funcţie de ele însele –, un Adolphe, un Ivan Karamazov sau un Swann fără parteneri: veţi înţelege că zilele romanului sunt numărate şi că, dacă se încăpăţânează să dăinuie, va trebui să se mulţumească doar cu un destin de cadavru.

Ar trebui, desigur, să mergem şi mai departe şi să dorim, dincolo de sfârşitul unui gen, sfârşitul tuturor celorlalte, al artei. Lipsit de toate subterfugiile sale, omul ar avea bunul-gust – proclamându-şi mizeria – să-şi suspende goana, măcar pe durata câtorva generaţii, înainte de-a o lua de la capăt, ar trebui să se regenereze prin stupoare: exact pentru asta îl pregăteşte întreaga artă contemporană, în măsura în care ea subscrie la propria-i distrugere.

Nu spun c-ar trebui să credem în viitorul metafizicii sau în oricare soi de viitor. Departe de mine asemenea sminteală. Nu-i totuşi mai puţin adevărat că orice sfârşit conţine o făgăduinţă şi liberează orizontul. Când în vitrinele librăriilor nu vom mai vedea nici un roman, un pas va fi fost făcut – poate înainte, poate înapoi… în orice caz, o întreagă civilizaţie întemeiată pe prospectarea zădărniciei se va nărui. Utopie? Divagaţie? Sau barbarie? Nu ştiu. Dar nu mă pot opri să nu visez la ultimul romancier.

Când, spre sfârşitul Evului Mediu, epopeea a început să se ofilească, pierind apoi, contemporanii acestui declin trebuie să fi încercat un sentiment de uşurare: cu siguranţă că au respirat mai liber. Mitologia creştină şi cavalerească secătuiseră; conceput la nivel cosmic şi divin, eroismul a cedat locul tragediei; în Renaştere, omul îşi află propriile limite, îşi ia în mâini propriul destin, devenind atât de mult el însuşi încât este pe. Punctul de-a se dezintegra. Neputând îndura prea mult povara sublimului, bate umil la poarta romanului, epopee a erei burgheze, epopee-surogat.

În faţa noastră se deschide un gol pe care-l vor umple succedanee filozofice, cosmogonii cu simbolism ceţos, felurite viziuni dubioase. Ele vor lărgi domeniul spiritului, care va îngloba mai mult decât e-n stare să conţină. Să ne gândim la epoca elenistică şi la efervescenţa sectelor gnostice: Imperiul, în nesfârşita-i curiozitate, îmbrăţişa sisteme ireconciliabile şi

recunoştea ca adevărate – dând drept de cetate unor zei orientali – o mulţime de doctrine şi mitologii. La fel cum o artă obosită devine permeabilă la forme de expresie care îi sunt străine, tot aşa un cult secătuit se lasă năpădit de toate celelalte. Acesta a fost sensul sincretismului antic, acesta este sensul sincretismului contemporan. Vidul nostru, în care se îngrămădesc arte şi religii disparate, îşi cheamă idolii de-aiurea, ai noştri fiind prea bătrâni ca să ne mai vegheze. Reprofilaţi pe alte ceruri, nu vom trage totuşi nici un folos: născută din lacune şi din lipsa unui principiu de viaţă, cunoaşterea noastră e universalitate de suprafaţă, fărâmiţare ce prevesteşte venirea unei lumi unificate întru vulgaritate şi grozăvie. Ştim cum a pus capăt dogma – în Antichitate – fanteziilor gnosticismului; putem bănui certitudinea în care vor eşua rătăcirile noastre enciclopedice. Faliment al unei epoci în care istoria artei s-a substituit artei, cea a religiilor – religiei.

*

Să nu ne amărâm degeaba: există uneori şi falimente fecunde. Precum acela al romanului. Să-l salutăm aşadar, ba chiar să-l celebrăm: el ne va întări, ne va consolida singurătatea, închizându-ni-se această perspectivă, constrânşi în fine să fim noi înşine, vom putea să medităm mai pe-ndelete la rosturile şi limitele noastre, la inutilitatea de a ne croi o viaţă, de-a deveni un personaj ori de a crea unul. Romanul? Un veto opus spulberării aparenţelor noastre, îndepărtare maximă de rădăcinile ce ne hrănesc, artificiu menit să escamoteze problemele noastre adevărate, ecran care se interpune între realităţile noastre primordiale şi ficţiunile noastre psihologice. Nu-i vom admira niciodată îndeajuns pe toţi cei care, impunându-i tehnici care îl neagă, o atmosferă care îl infirmă, exigenţe care-l depăşesc, contribuie la măcinarea lui şi a timpului nostru, căruia romanul îi este simbol, chintesenţă şi grimasă. Romanul redă toate faţetele acestui timp şi-i acaparează toate posibilităţile de exprimare. E şi motivul pentru care-l adoptă atâţia care prin firea lor îi erau cu totul străini, în ziua de azi, Descartes ar fi fost, probabil, romancier; Pascal – cu. Siguranţă. Un gen devine universal când ademeneşte spirite ce nu au pentru el nici o predispoziţie. Dar

ironia vrea ca tocmai aceştia să fie cei care-l sapă, introducând probleme străine naturii sale, diversificându-l, pervertindu-l şi încărcându-l până ce structura de rezistenţă începe să-i pârâie. Dacă nu ţii la viitorul romanului, trebuie să jubilezi când îi vezi pe filozofi scriind romane. De fiecare dată când se strecoară în viaţa Literelor, o fac pentru a-i exploata confuzia sau ca să-i grăbească ruina.

*

Ca literatura să fie sortită pieirii – este posibil şi chiar de dorit. La ce bun farsa întrebărilor, a problemelor şi spaimelor noastre? N-ar fi, la urma urmei, preferabil să ne-ndreptăm spre o condiţie de roboţi? Tristeţilor individuale, prea apăsătoare, le-ar succeda tristeţi de serie, uniforme şi uşor de suportat; s-ar termina cu operele profunde sau originale, cu intimitatea şi deci cu visele şi tainele noastre. Fericire, nefericire – şi-ar pierde orice sens, pentru că n-ar avea *de unde* izvorî; fiecare din noi ar fi, în sfârşit, ideal de perfect şi de nul: un *nimeni*. Ajunşi la crepuscul, în ultimele zile ale Destinului… să ne contemplăm zeii în derivă: erau pe măsura noastră, sărmanii. Poate le vom supravieţui, sau poate se vor întoarce pe furiş, împuţinaţi, sub alte măşti. Ca să fim drepţi, să recunoaştem că, deşi s-au aşezat între noi şi adevăr, acum, că se duc, nu suntem mai aproape de adevăr decât eram pe vremea când ne interziceau să-l privim şi să-l înfruntăm. La fel de jalnici ca şi ei, continuăm să meşterim ficţiuni şi să înlocuim, aşa cum se cuvine, o iluzie cu alta: supremele noastre convingeri nu sunt decât minciuni *active*…

Oricum, substanţa literaturii se subţiază, iar a romanului, şi mai restrânsă, dispare sub ochii noştri. Să fi murit el cu adevărat – sau numai trage să moară? Lipsa de competenţă mă opreşte s-o spun cu hotărâre. După ce-am susţinut că-i terminat, mă asaltează remuşcările; dar dacă-i totuşi viu? îi las în cazul ăsta pe alţii, mai ştiutori, să stabilească gradul exact al agoniei sale.

ÎN PREAJMA MISTICILOR

Nimic mai supărător decât lucrările ce pun ordine în hăţişul de idei al unui spirit care a urmărit orice, numai sistemul nu. La ce bun să atribui o coerenţă iluzorie ideilor lui Nietzsche, sub pretextul că ele gravitează în jurul unui motiv central? Nietzsche este o sumă de atitudini, şi ar însemna să-l coborâm căutând la el voinţă de ordine, preocupare pentru unitate. Prizonier al umorilor sale, el le-a înregistrat fluctuaţiile. Filozofia lui, meditaţie asupra capriciilor sale, refuză constantele pe care eruditii vor – împotriva evidenţei – să le descopere-n ea.

Obsesia sistemului e la fel de suspectă atunci când are ca obiect studiul misticilor. Că Meister Eckhart s-a îngrijit să-şi disciplineze gândirea, asta încă mai merge: nu era el predicator de meserie? O predică, oricât de inspirată, are în ea ceva de *oră de curs,* expune o teză şi se sileşte să-i demonstreze justeţea. Dar ce să faci cu un Angelus Silesius, ale cărui distihuri se contrazic copios şi n-au decât o temă care le uneşte: Dumnezeu – prezentat sub atâtea înfăţişări, că-ţi vine greu s-o recunoşti pe cea adevărată? *Călătorul heruvimic** , înşiruire de afirmaţii ce se exclud reciproc, într-o confuzie luxuriantă, nu exprimă decât stările, strict subiective, ale autorului; să încerci să găseşti în ele unitatea, sistemul, înseamnă să le distrugi puterea de seducţie. Nu atât Dumnezeu îl preocupă pe Angelus

Silesius, cât dumnezeul lui personal. Rezultatul? – Un puhoi de deliruri poetice, foi faţa cărora eruditul ar trebui să dea îndărăt, iar teologul să se îngrozească. Dar nu, nici vorbă de aşa ceva. Şi unul, şi celălalt se străduiesc să-i pună spusele în ordine, să le simplifice, să scoată din ele o idee precisă. Maniaci ai rigorii, ei vor să ştie ce gândea autorul despre veşnicie şi despre moarte. Ce gândea? Orice. Erau experienţele lui, personale şi absolute. Cât despre Dumnezeul său, niciodată *definitiv*, mereu imperfect şi schimbător, misticul îi consemnează momentele şi-i tălmăceşte devenirea într-o gândire la fel de imperfectă şi schimbătoare. Să nu ne încredem în ceea ce e dat pentru totdeauna, să nu-i urmăm pe cei care pretind că deţin o imagine exactă asupra oricărui lucru. Cine se miră că Angelus Silesius identifică într-un distih moartea cu răul, iar în altul – cu binele, acela nu dă dovadă de

* Der cherubitiische Wandermenti. (N. t.)

probitate şi nici de umor. Cum moartea însăşi e *devenire* în noi, să-i examinăm etapele, metamorfozele; încătuşând-o într-o formulă, o îngheţăm, o sărăcim, o sabotăm.

Misticul nu-şi trăieşte extazele şi nici dezgustul în limitele unei definiţii; el vrea să-şi astâmpere nu foamea gândirii, ci pe aceea a simţirii. Iar spre simţire tinde mai mult decât poetul, căci numai ea îl poartă în preajma lui Dumnezeu.

Nu există fiori identici şi pe care să-i poţi retrăi după plac: aceeaşi vocabulă acoperă, în fapt, o sumedenie de experienţe divergente. Există mii de percepţii ale neantului şi un singur cuvânt ca să le exprime: sărăcia limbajului face universul inteligibil… La Angelus Silesius, distanţa ce separă un distih de altul e atenuată, dacă nu chiar anulată, de imaginea familiară a aceloraşi cuvinte ce revin, de acea sărăcie a limbajului din cauza căreia îşi pierd individualitatea şi suspinele, şi spaimele, şi extazele. De aceea, misticul îşi denaturează experienţa, exprimând-o, cam în aceeaşi măsură în care eruditul îl denaturează – comentându-l – pe mistic.

*

Se înşală cel care crede că mistica derivă dintr-o moleşire a instinctelor, dintr-o sevă compromisă. Un Luis de Léon, un Sfânt Ioan al Crucii au încununat o epocă de mari înfăptuiri şi au fost cu necesitate contemporanii Conquistei.

N-au fost nişte bicisnici; din contră, au luptat pentru credinţa lor, l-au atacat frontal pe Dumnezeu, au pus stăpânire pe cer. Cultul renunţării, al blândeţii şi al pasivităţii îi apăra împotriva unei tensiuni aproape insuportabile, împotriva acelei isterii în exces din care li se trăgea intoleranţa, prozelitismul, puterea asupra acestei lumi ca şi asupra celeilalte. Pentru a-i intui, închipuiţi-vă un Fernando Cortés în mijlocul unei geografii invizibile.

Misticii germani au fost şi ei, nu în mai mică măsură, nişte cuceritori, înclinarea lor către erezie, către afirmarea personală, către protest traducea, în plan spiritual, voinţa de individualizare a unei întregi naţiuni. Aceasta a fost semnificaţia Reformei, care i-a dat Germaniei simţul istoric, în plin Ev Mediu, Eckhart lasă în urmă tradiţia şi o apucă pe o cale proprie: vitalitatea lui o anunţă pe cea a lui Luther. El

indică de asemenea direcţia pe care o va lua gândirea germană. Dar ceea ce-i asigură o poziţie unică este faptul că, părinte al paradoxului în materie de religie, el a fost primul care a dat relaţiilor dintre om şi Dumnezeu aspectul unei drame intelectuale. Această tensiune era exact ce-i trebuia unei epoci în care un întreg popor era în fierbere şi în căutare de sine.

Aveau, aceşti mistici, ceva din firea cavalerilor. Purtând o armură secretă, neîmblânziţi până şi în pasiunea lor de a se tortura, aveau mândria geamătului, cunoşteau o dementă molipsitoare, incendiară. Suso nu-i cu nimic mai prejos decât cei mai excentrici sihaştri, într-atât a ştiut să-şi diversifice chinurile. Spiritul cavaleresc, deviat înspre atemporal, menţine şi aici pasiunea pentru aventură. Căci mistica e aventură, o aventură verticală; ea se încumetă înspre înalt şi cucereşte o altă formă de spaţiu. Prin asta se şi deosebeşte de doctrinele decadenţei, a căror trăsătură e de-a nu decurge firesc, de a veni *din altă parte*, precum acelea care, din Orient, au fost transplantate la Roma. De aceea, ele nu răspundeau decât setei de marasm a unei civilizaţii incapabile să zămislească o religie nouă ori să mai creadă în amăgirile mitologiei. La fel se întâmplă cu misticii de astăzi, cu absolutul lor *de import*, pentru uzul nevolnicilor şi al dezamăgiţilor.

Suspin orgolios al creaturii, evlavia nu poate fi despărţită de energie şi de vigoare. Port-Royal-ul, în ciuda aparenţei sale idilice, a fost expresia unei spiritualităţi tumultuoase. Atunci a cunoscut Franţa ultimul ei moment de interioritate. N-a mai putut, după aceea, să-şi regăsească forţa şi lipsa de măsură decât în laicitate: a făcut Revoluţia; după instaurarea unui catolicism edulcorat, e tot ce mai putea să întreprindă. Lepădându-se de ispita ereziei, ea devenise stearpă în materie de inspiraţie religioasă.

Nesupuşi prin vocaţie, neînfrânaţi în rugăciunile lor, misticii se joacă, *tremurând*, cu cerul. Biserica i-a coborât la condiţia de milogi ai supranaturalului, astfel încât, după o jalnică civilizare, să poată servi de „modele”. Ştim însă bine că misticii au fost, în vieţile ca şi în scrierile lor, adevărate fenomene ale naturii şi că nu li se putea întâmplă nenorocire mai mare decât să cadă în mâinile preoţilor. Datoria noastră este să-i smulgem din mâinile lor: doar cu preţul acesta va putea creştinismul să mai spere la o fărâmă de supravieţuire.

Când îi numesc „fenomene ale naturii”, nu pretind nicidecum că s-ar fi bucurat de o „sănătate” perfectă. Se ştie că erau bolnavi. Dar boala îi îmboldea ca un pinten, ca un stimulent al excesului. Tindeau, prin ea, către un alt gen de vitalitate decât a noastră. Pedro de Alcántara izbutea să nu doarmă mai mult de o oră pe noapte: nu-i asta o dovadă a forţei? Şi erau cu toţii puternici, pentru că-şi nimiceau trupul doar pentru a stoarce din el un plus de putere, îi credem blânzi; nu există fiinţe mai dure. Ce ne propun? *Virtuţile* dezechilibrului. Avizi de răni de tot soiul, hipnotizaţi de insolit, au purces la cucerirea singurei ficţiuni ce merită efortul căutării; Dumnezeu le datorează totul: slavă, mister şi veşnicie. Ei dau viaţă inimaginabilului, torturează Nimicul pentru a-l însufleţi: ar putea fi blândeţea în stare de aşa ceva?

De semn contrar neantului, abstract şi fals, al filozofilor, al lor plesneşte de plinătate: bucurie extatică dincolo de lume, înnobilare a duratei, anihilare luminoasă dincolo de limitele gândirii. Ca să te îndumnezeieşti, ca să te nimiceşti spre a te regăsi, ca să te-afunzi în propria-ţi lumină – îţi trebuie mai multă forţă lăuntrică şi cutezanţă decât toate făptuirile noastre la un loc. Extazul – stare-limită a senzaţiei, împlinire *prin surparea conştiinţei* – este la îndemâna acelora, doar, ce se aventurează în afara fiinţei lor, care înlocuiesc iluzia banală pe care îşi sprijineau existenţa cu alta, supremă, în care totul e rezolvat, în care totul a rămas în urmă. Acolo, spiritul e suspendat, reflecţia abolită şi împreună cu ea, logica haosului. O, de-am putea, asemeni misticilor, să trecem dincolo de certitudini şi de impasurile ce decurg din ele, să devenim eroare străfulgerată, divină, dacă am putea, ca ei, să ajungem la neantul *adevărat*! Cu câtă artă îl plagiază pe Dumnezeu, îl jefuiesc, îi fură atributele, pe care şi le însuşesc spre al… reface! Nimic nu rezistă nebuniei lor clocotitoare, acelei dezmărginiri a sufletului lor, mereu pe cale să creeze un nou cer, un nou pământ. Tot ce ating ei începe să capete fiinţă, înţelegând neajunsul de a vedea şi lăsa lucrurile aşa cum sunt, şi-au dat silinţa să le denatureze. Viciu de perspectivă, de care se ocupă cu toată seriozitatea. Ei ştiu că după trecerea pustiitoare a luciditătii nu mai rămâne nici urmă de real. N*imic nu este*, iată punctul lor de plecare, evidenţa pe care au reuşit s-o învingă, s-o facă să dea înapoi, ca să ajungă la afirmaţia:

totul este. Atâta timp cât nu vom parcurge şi noi drumul ce i-a condus la o atât de surprinzătoare concluzie, nu le vom fi nicicând pe potrivă.

*

Încă din Evul Mediu, unele spirite, sătule să tot repete aceleaşi teme, aceleaşi expresii, aveau să recurgă, spre a-şi împrospăta pietatea şi a o elibera de terminologia oficială, la paradox, la formula seducătoare, când directă, când nuanţată. Meister Eckhart, de pildă. Oricât de riguros, oricât de preocupat de coerenţă ar fi fost, era prea scriitor pentru ca Teologia să nu-l suspecteze: stilul, mai mult decât ideile, l-a onorat cu acuzaţia de erezie. Când cercetăm în tratatele şi predicile sale propoziţiile incriminate, suntem surprinşi de preocuparea pentru o exprimare aleasă; ele dezvăluie latura genială a credinţei lui. Ca orice eretic, a păcătuit prin formă. Duşman al limbajului, dogmatismul – religios sau politic – postulează exprimarea în clişee. Dacă aproape toţi misticii s-au gâlcevit cu Biserica, e pentru că aveau prea mult talent; Biserica nu pretinde aşa ceva, ci numai ascultare, supunere la *stilul* ei. În numele unui verb sclerozat, a poruncit să se înalţe ruguri. Ca să le evite, ereticul nu avea altă soluţie decât să schimbe formulele, să-şi exprime părerile în alţi termeni, în termenii *consacraţi*. Poate că Inchiziţia n-ar fi existat niciodată dacă, mărinimos, catolicismul ar fi arătat mai multă toleranţă şi înţelegere pentru viaţa limbajului, pentru abaterile, varietatea şi inventivitatea lui. Când paradoxul e proscris, nu putem evita martiriul decât prin tăcere sau banalitate.

Mai sunt şi alte motive ce fac din mistic un eretic, în raporturile lui cu Dumnezeu, el respinge imixtiunea oricărei autorităţi exterioare, oricât de înalt i-ar fi rangul: abia de-l tolerează pe Iisus. Deloc înclinat către compromisuri, sunt unele pe care totuşi e nevoit să le accepte – să mormăie rugăciunile recomandate, prescrise, căci nu izbuteşte întotdeauna să născocească unele noi. Să-i iertăm această slăbiciune. Poate cedează doar pentru a demonstra că e capabil să se coboare la nivelul insului de rând şi să-i folosească limbajul, sau pentru a ne dovedi că nu-i străin de ispita umilinţei. Dar ştim că această ispită nu-l încearcă prea des, că-i

place să inoveze rugându-se, că izvodeşte în genunchi şi că acesta-i felul lui de a se rupe de dumnezeul gloatei.

Misticul reînsufleţeşte şi reabilitează credinţa, o ameninţă şi-o subminează ca un duşman intim, providenţial. Fără el, credinţa s-ar ofili, înţelegem acum motivul pentru care creştinismul trage să moară şi de ce Biserica, lipsită şi de apologeţi şi de detractori, nu mai are pe cine să laude şi nici să persecute. Rămasă fără eretici, ar renunţa bucuroasă să mai pretindă ascultare dacă, în schimb, ar găsi printre ai săi un exaltat care, catadicsind s-o atace, s-o ia în serios, i-ar reda o brumă de speranţă, vreun motiv de nelinişte. Atâţia idoli sub acoperişul ei, şi nici un iconoclast la orizont! Nici o emulaţie printre credincioşi; printre necredincioşi, la fel: nimeni nu mai tânjeşte după lauri în cursa pentru mântuire ori damnare…

Un aspect remarcabil: cei mai mari poeţi moderni, Shakespeare şi Hölderlin, au trecut amândoi pe lângă creştinism. Dacă ar fi cedat la farmecele lui, l-ar fi transformat într-o mitologie a lor, personală, iar Biserica ar fi avut fericirea să numere în raidurile ei doi eretici mai mult. Nu şi-au dat osteneala să combată Crucea, şi încă mai puţin s-o urce la înălţimea lor; unul nu i-a luat în seamă pe zei, celălalt i-a reînsufleţit pe-ai vechii Elade. Primul s-a ridicat deasupra rugăciunii, al doilea invoca un cer pe care îl ştia neputincios şi pe care-l iubea aşa, revolut; unul este precursorul nepăsării noastre, celălalt al părerilor noastre de rău.

*

Solitarul, în felul lui – un luptător, simte nevoia să-şi populeze singurătatea cu vrăjmaşi reali sau imaginari. Dacă e credincios, o va umple cu demoni, fără să-şi facă, de cele mai multe ori, nici o iluzie asupra realităţii lor. În lipsa lor, existenţa i-ar fi searbădă: viaţa lui spirituală ar avea de suferit Pe drept cuvânt l-a numit Jakob Böhme pe Diavol „bucătarul naturii”, fără a cărui artă toate ar fi lipsite de gust Dumnezeu însuşi, acceptând dintru început necesitatea Vrăjmaşului, recunoştea că nu poate renunţa să lupte, să atace, să fie – la rându-i – atacat.

Cum, cel mai adesea, misticul îşi inventează adversarii, rezultă că gândirea lui afirmă existenţa celorlalţi din interes, că

trişează: o strategie, nimic mai mult. Gândirea i se reduce, în ultimă instanţă, la. O polemică în care-şi este interlocutor: se vrea mulţime, devine mulţime, dacă nu altfel, măcar fabricându-şi mereu alte chipuri, multiplicându-şi feţele: se înrudeşte prin aceasta cu creatorul său, căruia îi continuă cabotinismul.

*

Fenomenul mistic nu cunoaşte permanenţa: înfloreşte, atinge apogeul, apoi degenerează, sfârşind în caricatură. Stă mărturie înflorirea religioasă din Spania, Flandra sau Germania. Dacă în artă epigonul izbuteşte să facă impresie, nimic, în schimb, nu e mai jalnic decât un mistic de mâna a doua, parazit al sublimului, plagiator de extaze. Poţi să te joci de-a poezia, poţi chiar crea iluzia originalităţii: e suficient să fi deprins secretele meseriei. Aceste secrete nu înseamnă nimic pentru mitic, a cărui artă nu-i decât *un mijloc*. Nu ţine să-l admire oamenii; vrea să fie citit *sub alte zări,* şi, de aceea se adresează unui public destul de restrâns, destul de greu de mulţumit, care cere de la el mult mai mult decât talent sau geniu. Ce face misticul? Caută ceea ce scapă ori supravieţuieşte erodării experienţelor sale: cenuşa veşniciei sub freamătul eului. Îşi uzează simţurile în îmbrăţişarea cu nepieritorul – contrar poetului, care şi le uzează pe ale sale în contactul cu provizoriul; unul se cufundă aproape trupeşte în absolut (mistica: *fiziologie a esenţelor*), celălalt se delectează la suprafaţa propriei fiinţe. Doi sibariţi pe trepte diferite. După ce a gustat din aparenţe, poetul nu le poate uita savoarea; e un mistic care, neputând să se înalţe la voluptatea tăcerii, se mărgineşte la aceea a cuvântului. Un palavragiu de calitate, un palavragiu *superior*.

*

Citind *Revelaţiile* Margaretei Ebner şi urmărindu-i crizele, admirabilul infern, suntem cuprinşi de invidie. Zile întregi, nu reuşea să-şi descleştеze dinţii; când deschidea în fine gura, era ca să scoată strigăte ce exaltau şi făceau să se cutremure mânăstirea. Sau ce să spui de Angela de Foligno? Mai bine s-o

ascultăm: „Îmi privesc, în hăul în care mă văd prăbuşită, potopul de nelegiuiri şi-ncerc zadarnic să le dezvălui, să le aduc în faţa lumii; aş vrea să străbat oraşe şi pieţe goală, cu cărnuri putrede atârnate de gât, şi să strig: uitaţi-vă ce creatură ticăloasă!”

Temperamente sanguine, simţindu-se la fel de bine la limitele decăderii şi ale purităţii, ui delirul abjecţiei şi al sublimului, sfinţii nu ne acceptă nici felul de a gândi, nici laşităţile. Să vezi în ei nişte reflexivi înseamnă să te înşeli întru totul. Prea neînfrânaţi, prea sălbatici ca să se poată opri la meditaţie (care presupune autocontrol şi deci un sânge căldicel), dacă aspiră să coboare până la temeiul lucrurilor, pornirea ce-i mână într-acolo numai „reflexivă” nu este. Fără nici o cumpătare, fără nici o urmă de stoicism în gesturi şi cuvinte, ei cred că totul le e îngăduit; îşi plimbă indiscreţia prin sufletele pe care le răscolesc, căci tihna îi îngrozeşte şi nu pot să suporte sufletele *ajunse*. Ei înşişi mai curând s-ar osândi decât să-şi arate îngăduinţă. S-o ascultăm din nou pe Angela de Foligno: „Chiar dacă toţi înţelepţii lumii şi toţi sfinţii din rai m-ar copleşi cu mângâierile şi făgăduielile lor, şi Dumnezeu însuşi cu darurile sale, dacă El nu m-ar preschimba pe mine însămi, dacă n-ar săvârşi în adâncul fiinţei mele un nou miracol, departe de a mă ferici, înţelepţii, sfinţii şi Dumnezeu mi-ar înteţi peste poate disperarea, furia, tristeţea şi orbirea.” Oare n-ar trebui, în faţa acestor mărturisiri şi exigenţe, să lichidăm în noi ultimele rămăşiţe de bun-simţ şi să ne aruncăm ca o hoardă barbară înspre „tenebrele luminii”? Ci cum să ne încumetăm, priponiţi cum suntem de beteşugul modestiei? Sângele nostru e prea căldicel, poftele – prea îmblânzite. Ne lipseşte puterea să trecem dincolo de noi înşine. Totul în noi e prea cumpătat, până şi nebunia noastră. Să dărâmi zăgazurile spiritului, să-l zdruncini din temelii, să-i doreşti năruirea – izvor al noului! Aşa cum este, sufletul nostru dă înapoi în faţa nevăzutului şi vede numai ce ştie deja. Ca să se închidă adevăratei cunoaşteri, ar trebui să se dezintegreze, să-şi treacă de margini, să cunoască beţia nimicirii. Nu am mai fi sortiţi ignoranţei, dacă am cuteza să ne-nălţăm deasupra certitudinilor noastre, deasupra acestei sfieli care, împiedicându-ne să săvârşim minuni, ne înglodează în noi înşine. De ce nu ne e dată semeţia sfinţilor!…

Dacă veghează nopţile şi îi înalţă rugi lui Dumnezeu, o fac ca să-i afle taina puterii. Viclene-s rugile acestor rebeli, cărora diavolul le dă adesea târcoale! Chiar şi acestuia ştiu să-i dibuie taina, silindu-l să lucreze pentru ei. Ştiu să fructifice principiul negativ ce sălăşuieşte într-înşii ca să se-nalţe prin el. Aceia dintre ei care se prăbuşesc o fac cu o anume complezenţă: cad nu ca victime, ci ca asociaţi ai Diavolului. Izbăviţi ori damnaţi, toţi poartă pecetea neomenescului şi toţi refuză să ştie de limite în faptele lor. Renunţă cumva? Renunţarea lor e deplină. Dar asta nu-i scade şi nici nu-i slăbeşte: din contră, îi face mai puternici decât noi, care păstrăm comorile abandonate de ei. Aceşti uriaşi, cu sufletul şi trupul fulgerate, ne fac să ne cutremurăm. Privindu-i, ne ruşinăm că suntem oameni şi numai atât. Iar dacă, la rându-le, ne-aruncă vreo privire, le citim în ochi mila ce le-o inspiră mediocritatea noastră: „Sărmane creaturi ce nu aveţi curajul să deveniţi unici, să deveniţi monştri!” – iată ce par să ne spună. Hotărât lucru, Diavolul îi slujeşte şi nu-i străin de strălucirea aureolei lor. Ce umilinţă pentru noi, ceilalţi, care ne-am vândut sufletele fără să ne alegem cu nimic!

*

Distrugător în slujba vieţii, demon aplecat înspre bine, sfântul este marele dascăl al luptei cu noi înşine. Ca să-şi învingă pornirile, cât şi din teamă de el însuşi, se forţează să fie bun şi, crezând că are semeni pe măsură şi datorii faţă de ei, îşi impune corvoada care e mila. Suferă şi-i place să sufere, dar la capătul suferinţelor sale fiinţele devin în mâinile lui jucării, prezice viitorul, citeşte gândurile, îi lecuieşte pe bolnavii incurabili, încalcă nepedepsit legile firii. Rugile şi neclintirea în faţa ispitirilor sunt preţul cu care a plătit această libertate şi-această putere. E conştient că plăcerea moleşeşte, toceşte: de i-ar ceda, n-ar mai putea ajunge – şi nici măcar năzui – să stăpânească supranaturalul, puterea şi darurile i s-ar împuţina: dorinţe fără aripi, ambiţii fără vlagă. Vrea satisfacţii de altă natură, o voluptate, am spune, absolută: aceea de a-l egala pe Dumnezeu. Repulsia lui faţă de simţuri e calculată, interesată. Le hărţuieşte şi le respinge, ştiind prea bine că le va regăsi, transfigurate, în altă parte.

Şi cum aspiră să se substituie divinităţii, ştie că nu trebuie să se tocmească la preţ: asemenea scop justifică toate mijloacele. Convins că veşnicia e apanajul unui trup şubrezit, va căuta tot felul de beteşuguri şi va unelti împotriva propriei sănătăţi; de la ruina ei îşi aşteaptă mântuirea şi triumful. Dacă s-ar lăsa în seama naturii sale, n-ar supravieţui; nu cade însă niciodată, pentru că ştie să-şi folosească vitalitatea brutalizată. Prea îndelung înăbuşită, aceasta explodează. Iar el devine un infirm de temut, ce asaltează cerul pentru a-l expulza pe uzurpator. Un asemenea privilegiu, rezervat acelora care prin suferinţă au ajuns să pătrundă taina Creaţiei, îl cunosc doar epocile în care sănătatea e socotită o năpastă.

*

Orice stare de har izvorăşte dintr-o foame cultivată, voită. Sfinţenia – har necurmat – e arta de a te lăsa să mori de foame fără… să mori, o sfidare la adresa viscerelor şi, am putea spune, o demonstraţie a incompatibilităţii dintre extaz şi digestie. O omenire ghiftuită produce sceptici, niciodată sfinţi. Absolutul? O chestiune de dietă. Nici „foc interior”, nici „flacără” – fără suprimarea cvasitotală a hranei. Ia să ne şicanăm pofta de mâncare: organele iau foc, materia noastră devine jăratic. Oricine mănâncă pe săturate e spiritualiceşte condamnat.

Mânaţi de instincte sălbatice, sfinţii izbutiseră să şi le domine, adică să şi le păstreze în ascuns. Ştiau că mila îşi extrage forţa din dramele fiziologice şi că, pentru a se consacra fiinţelor, trebuiau să între în luptă cu trupul, să-l corupă, să-l tortureze şi să-l supună. Oricare din ei aminteşte de un agresor care, convertit pe neaşteptate la iubire, s-ar strădui mai apoi să se urască. Şi au ştiut să se urască până la capăt; când însă această ură de sine se epuiza, îşi găseau libertatea, descătuşaţi de orice constrângere: asceza le dezvăluise sensul, utilitatea nimicirii, preludiu al purităţii şi al izbăvirii. La rândul lor, ne vor dezvălui ce chinuri avem de îndurat dacă dorim, şi noi, să ne eliberăm.

La orice nivel ni s-ar desfăşura viaţa, ea ne va aparţine cu adevărat doar în măsura în care ne străduim să-i sfărâmăm aparenţele. Plictisul, disperarea, chiar apatia ne vor veni în

ajutor, cu condiţia totuşi să le trăim integral, până în clipa când, pe punctul de-a fi îngenuncheaţi de ele, ne redresăm şi le prefacem în unelte ale vitalităţii noastre. Ce poate fi mai fertil decât dezastrul – pentru cel care ştie să-l dorească? Nu suferinţa izbăveşte, ci *dorinţa* de a suferi.

*

Isteria Evului Mediu! Cum am putea să râdem de ea? în chilia ta suspinai sau urlai: ceilalţi te venerau… Crizele tale nu te făceau să mergi la psihiatru. De frica lecuirii, le-ntărâtai, iar sănătatea ţi-o ascundea! ca pe-o ruşine, ca pe un viciu. Boala era refugiul tuturor, remediul suprem. De atunci, discreditată, boicotată, ea îşi continuă domnia, dar nimeni n-o mai iubeşte şi nici n-o mai caută. Suntem bolnavi, dar nu mai ştim ce să facem cu bolile noastre. Câte din nebuniile noastre nu vor rămâne pe veci inutile!

Există şi alte isterii, nu mai putin admirabile, cele din care se năşteau imnurile către Soare, către Fiinţă, către Necunoscut. Aurora a Egiptului, a Greciei, frenezie a mitologiilor, sonorităţi la întâlnirea dimii cu elementele! Crepusculari, noi nu mai suntem în stare să vibrăm la spectacolul originilor: întrebările noastre, în loc să ţâşnească în ritmuri, se târâie în noroiul conceptelor ori se schimonosesc în rânjetul sistemelor. Unde ne este sensibilitatea imnică, beţia începuturilor, unde sunt zorii uimirilor noastre? Să ne aruncăm la picioarele Pythiei, să revenim la vechile transe: filozofie a *momentelor irepetabile* – unica filozofie.

*

Când vom înceta să ne reducem viaţa secretă la Dumnezeu, vom fi capabili de extaze la fel de eficiente ca ale misticilor şi vom putea să biruim ţarina fără a mai recurge la cer. Iar dacă totuşi ne-ar urmări obsesia unei Alte lumi, am fi în drept să construim, să proiectăm o asemenea lume, una de circumstanţă, măcar spre a ne satisface nevoia de invizibil. Ceea ce contează sunt senzaţiile noastre, intensitatea şi virtuţile lor, ca şi capacitatea noastră de a ne arunca într-o nebunie profană. În necunoscut, vom putea înainta la fel de

departe ca sfinţii, fără să ne slujim de mijloacele lor. Va fi destul să constrângem raţiunea la o lungă muţenie. Redaţi nouă înşine, nimic nu ne va mai împiedica să ajungem la voluptuoasa suprimare a tuturor facultăţilor noastre. Cel care a întrezărit această stare ştie că mişcările noastre îşi pierd acolo sensul obişnuit: ne înălţăm înspre hăuri, coborâm către cer. Unde suntem? – întrebare fără obiect: nu mai există loc pentru noi…

FURII ŞI RESEMNĂRI

Destinul cuvintelor

Ca să ne convingem că istoria ideilor nu e decât o perindare de vocabule convertite în tot atâtea absoluturi, e suficient să ne gândim la momentele importante ale filozofiei ultimului veac.

Cunoaştem triumful „ştiinţei” în epoca pozitivismului. Cine se prevala de autoritatea ei putea să bată câmpii în voie: i se îngăduia orice, de cum punea la bătaie „rigoarea” sau „experienţa”. Materia şi Energia nu au întârziat să-şi facă apariţia: prestigiul acestor majuscule n-a durat însă prea mult. Indiscreta, insinuanta Evoluţie a început să câştige teren în dauna lor. Sinonim savant al „progresului”, contrafacere optimistă a destinului, ea pretindea să elimine orice mister şi să călăuzească minţile: un cult i s-a consacrat de îndată, comparabil cu acela închinat „poporului”. Cu toate c-a avut norocul să supravieţuiască epocii sale de glorie, ea nu mai trezeşte elanuri lirice: cine-o ridică-n slăvi se compromite sau pare demodat.

Spre începutul veacului, încrederea în concepte a fost zdruncinată. Intuiţia, cu tot alaiul ei – durată, elan, viaţă –, avea să profite şi să domine câtăva vreme. Apoi a fost nevoie de ceva mai nou: fu rândul Existenţei. Cuvânt magic, care i-a aţâţat pe specialişti ca şi pe diletanţi. Se găsise, în sfârşit, cheia. Nu mai erai un individ: deveniseşi un Existent.

Se va găsi cineva să facă un dicţionar al cuvintelor pe epoci, un recensământ al modelor filozofice? Am avea astfel dovada că un sistem se demodează prin terminologie, că totdeauna se uzează prin formă. Cutare gânditor ne-ar mai

putea interesa, dar refuzăm să-l recitim pentru că aparatul verbal ce-i exprimă ideile ne-a devenit insuportabil, împrumuturile din filozofie sunt nefaste literaturii. (Să ne gândim la anumite fragmente din Novalis compromise de limbajul fichtean.) Doctrinele mor prin ceea ce le asigurase succesul: prin stil. Ca să revină la viaţă, ar trebui să le gândim din nou, în propriul nostru jargon, ori să ni le imaginăm înaintea elaborării, în realitatea lor originară şi informă.

Printre vocabulele importante, există una a cărei carieră, deosebit de lungă, provoacă reflecţii melancolice. E vorba de Suflet. Rămâi uluit când te gândeşti la starea lui actuală, la jalnicu-i sfârşit. *Pornise* bine, totuşi. Amintiţi-vă ce loc îi conferise neoplatonismul: principiu cosmic, provenit din lumea inteligibilă. Toate doctrinele antice impregnate de misticism se sprijineau pe el. Preocupat nu atât să-i definească natura, cât să-i hotărască rolul în viaţa credincioşilor, creştinismul l-a redus la dimensiuni omeneşti, făcându-l să regrete nespus vremurile când îmbrăţişa întreaga fire, când se bucura de privilegiul de-a fi şi realitate copleşitoare, şi principiu explicativ, în lumea modernă, a reuşit, puţin câte puţin, să recâştige teren şi să-şi consolideze poziţiile. Credincioşi şi necredincioşi trebuiau să ţină seama de el, să-l cruţe şi să-l exploateze în folosul lor; măcar pentru a fi combătut, era citat chiar şi în plină vogă a materialismului; iar filozofii, atât de reticenţi în ce-l priveşte, îi rezervau totuşi un locşor în sistemele lor.

Cui îi mai pasă astăzi de el? E pomenit doar din greşeală; locul lui e în romanţe: doar melodia îl mai face suportabil, îi mai ascunde bătrâneţea. Vorbirea nu-l mai acceptă: căpătând prea multe sensuri şi slujind la prea multe, s-a ponosit, s-a hârbuit, s-a degradat. Stăpânul său, psihologul, tot întorcându-l pe-o faţă şi pe alta, avea să-l dea gata. De aceea, singurul ecou pe care-l mai stârneşte în conştiinţe este regretul asociat cu amintirea izbânzilor din vremuri pentru vecie-apuse. Şi când te gândeşti că odinioară înţelepţii îl venerau, îl puneau mai presus chiar de zei, îi aşterneau universul la picioare!

Viclenia lui Socrate

Dacă ne-ar fi desluşit natura daimonului său, Socrate şi-ar fi compromis o bună parte din glorie, înţeleapta-i precauţie a stârnit o anume curiozitate în privinţa sa, atât printre cei vechi, cât şi printre cei moderni; în plus, a oferit istoricilor filozofiei prilejul să insiste asupra unui caz cu totul străin de preocupările lor. Cazul acesta evocă un altul: pe al lui Pascal. *Daimon*, *abis* – pentru filozofie, două infirmităţi incitante sau două piruete… Abisul pomenit, s-o recunoaştem, surprinde mai puţin. Din partea unui spirit în conflict declarat cu raţiunea, nimic mai firesc decât să-l perceapă şi să-l revendice; dar era oare la fel de firesc ca inventatorul conceptului, promotorul raţionalismului, să-şi îngăduie „voci interioare”?

Pentru gânditorul ce râvneşte la gloria posterităţii, acest gen de echivoc nu încetează să dea roade. Puţin ne pasă de raţionalistul consecvent: bănuim ce-i cu el şi, ştiind unde vrea să ajungă, îl lăsăm să-şi vadă de sistemul lui. Calculat şi inspirat deopotrivă, Socrate a ştiut să dea contradicţiilor sale exact întorsătura care să ne surprindă şi să ne deruteze. Să fi fost daimonul lui un fenomen pur psihologic sau, dimpotrivă, manifestarea unei realităţi profunde? Să fi fost de origine divină sau nu corespundea decât unei cerinţe morale? îl auzea de-adevăratelea sau nu era decât o nălucire? Hegel îl consideră un oracol absolut subiectiv, fără nimic exterior; Nietzsche – doar un tertip de comediant.

Cum să crezi că ar putea cineva, o viaţă întreagă, s-o facă pe omul-care-aude-voci? Susţinerea unui asemenea rol ar fi fost, chiar şi pentru Socrate, o ispravă dificilă, dacă nu imposibilă, în fond, ce importanţă are dacă a fost stăpânit de daimonul său ori dacă s-a servit de el doar ca să-şi sprijine afirmaţiile? Dacă l-a născocit pe de-a-ntregul, cu siguranţă că a fost silit s-o facă, măcar ca să se apere de indiscreţia celorlalţi. Solitar asaltat din toate părţile, prima lui grijă era să scape de cei din jurul lui, baricadându-se în spatele unui mister real sau fictiv. Cum să deosebeşti un daimon veritabil de unul trucat? O taină – de un simulacru de taină? Cum să ştii dacă Socrate bătea câmpii ori trişa?

Oricum, dacă învăţătura lui ne lasă indiferenţi, controversa pe care a provocat-o în privinţa propriei sale persoane continuă să ne tulbure: n-a fost el primul gânditor care-a făcut din sine un caz? Şi nu cu el începe insolubila problemă a sincerităţii?

Faţa ascunsă a unei grădini

Când problema fericirii o pune în umbră pe aceea a cunoaşterii, filozofia îşi neglijează domeniul ca să se consacre unei activităţi suspecte: se interesează de om… întrebări pe care n-ar fi găsit de cuviinţă să şi le pună înainte, acum o reţin şi ea încearcă să le răspundă cu aerul cel mai serios din lume. „Cum să eviţi suferinţa?” e una din cele ce-o preocupă cu prioritate. Ajunsă într-o fază de oboseală, tot mai străină de neliniştea impersonală, de setea de cunoaştere, filozofia abandonează speculaţia şi, adevărurilor tulburătoare, ea le opune pe cele care consolează.

Iată ce fel de adevăruri aştepta de la Epicur o Grecie şubrezită şi înrobită, gata să adopte prima formulă în stare să-i aducă tihna şi-un leac împotriva neliniştii. Epicur a fost pentru epoca sa ceea ce psihanalistul e pentru a noastră: nu denunţa şi el, în felul lui, „angoasa în civilizaţie”? (În toate epocile tulburi şi rafinate, câte un Freud încearcă să ne uşureze sufletele.) Cu Epicur, mai mult decât cu Socrate, filozofia s-a angajat pe calea terapeuticii. Să vindece, dar mai ales să se vindece pe sine – iată ambiţia lui; deşi a vrut să-i elibereze pe oameni de spaima morţii şi de-a zeilor, el însuşi le resimţea pe amândouă. Ataraxia din care-şi făcea un titlu de glorie nu era defel starea lui obişnuită: „sensibilitatea” sa era notorie. Cât despre dispreţul faţă de ştiinţe, care i-a fost reproşat mai târziu, ştim că adesea e o reacţie a „sufletelor rănite”. Acest teoretician al fericirii era un bolnav: vomita, se pare, de două ori pe zi. Ce mizerii trebuie să fi îndurat, ca să urască într-atâta „tulburările sufleteşti”! Puţina seninătate pe care-a izbutit s-o afle, o rezerva, desigur, discipolilor săi; recunoscători şi naivi, aceştia i-au creat renumele de înţelept. Cum iluziile noastre sunt mult mai puţin eficiente decât ale contemporanilor lui, întrezărim cu uşurinţă faţa ascunsă a Grădinii sale…

Sfântul Pavel

Nicicând nu vom putea să-i reproşăm îndeajuns că a făcut din creştinism o religie lipsită de eleganţă, împănând-o cu cele

mai detestabile tradiţii ale Vechiului Testament: intoleranţa, brutalitatea, provincialismul. Cu câtă indiscreţie se bagă-n treburi care nu-l privesc, la care nu se pricepe deloc! Consideraţiile lui asupra virginităţii, abstinenţei şi căsătoriei sunt pur şi simplu dezgustătoare! Vinovat de prejudecăţile noastre în religie şi morală, el a fixat canoanele stupidităţii şi a înmulţit restricţiile ce încă ne paralizează instinctele.

Nu are nici lirismul, nici accentul elegiac şi cosmic al vechilor profeţi, ci numai spiritul sectar şi tot ce era la ei prost gust, vorbărie, trăncăneală pentru uzul vulgului. Moravurile îl interesează în cel mai înalt grad. De cum începe să vorbească despre ele, îl vezi fremătând de răutate. Obsedat de cetate, de cea pe care vrea s-o distrugă, ca şi de cea pe care vrea s-o zidească, mai puţin îl interesează raporturile dintre om şi Dumnezeu şi mai mult acelea dintre oameni. Cercetaţi cu atenţie faimoasele Epistole: nu veţi găsi în ele nici un moment de oboseală şi delicateţe, de reculegere şi nobleţe; totul e furie, pripeală, isterie de joasă speţă, lipsă de înţelegere pentru cunoaştere, pentru singurătatea cunoaşterii. Intermediari peste tot, legături de rudenie, un spirit de familie: Tatăl, Mama, Fiul, îngerii, sfinţii; nici urmă de intelectualitate, nici un concept definit, nimeni care să vrea *să-nţeleagă*. Păcate, recompense, contabilitate a viciilor şi a virtuţilor. O religie fără întrebări: desfrâu de antropomorfism. Dumnezeul pe care ni-l propune mă face să roşesc; a-l discredita constituie o datorie: oricum, acolo unde-a ajuns, e pierdut.

Nici Lao-zi, nici Buddha nu invocă o Fiinţă identificabilă; dispreţuind manevrele credinţei, ei ne invită să medităm, iar pentru ca această meditaţie să nu se învârtă-n gol, îi fixează un capăt: Tao sau Nirvana. Aveau o altă idee despre om.

Dar cum să medităm când suntem siliţi să raportăm totul la un individ… suprem? Cu psalmi, cu rugăciuni, nu căutăm şi nu descoperim nimic. Personificăm divinitatea şi o implorăm numai din lene. Grecii s-au ridicat la filozofie când zeii li s-au părut insuficienţi; conceptul începe acolo unde sfârşeşte Olimpul. A gândi înseamnă a înceta să venerezi, înseamnă să te răzvrăteşti împotriva misterului şi să-i proclami falimentul.

*

Adoptând o doctrină ce-i este străină, convertitul îşi închipuie că a făcut un pas spre el însuşi, când de fapt nu face decât să-şi escamoteze problemele. Pentru a scăpa de nesiguranţă – sentimentul său dominant –, el se oferă primei cauze pe care întâmplarea i-o scoate în cale. De cum a intrat în posesia „adevărului", se va răzbuna pe ceilalţi pentru fostele lui îndoieli, pentru fostele-i spaime. Aşa s-a întâmplat şi în cazul convertitului-tip, al Sfântului Pavel. Aerele lui grandilocvente ascundeau cu greu o anxietate pe care nu a biruit-o oricât s-a străduit.

Ca orice neofit, şi el credea că prin credinţa cea nouă avea să-şi schimbe firea şi să-şi învingă şovăielile, despre care se ferea să-şi informeze corespondenţii şi auditoriul. Jocul lui nu ne mai înşală. Dar multe minţi s-au lăsat amăgite, într-o epocă în care, ce-i drept, se căuta „adevărul", iar *cazurile* nu interesau pe nimeni. Dacă Atena l-a primit cu răceală pe apostolul nostru, respingându-i elucubraţiile, e pentru că acolo încă se *discuta*, iar scepticismul, departe de a depune armele, nu încetase să-şi apere poziţiile. Balivernele creştine nu puteau prinde acolo; în schimb, aveau să farmece Corintul, oraş al drojdiei umane, refractar la dialectică.

Gloatei îi place să fie copleşită cu ocări şi ameninţări, cu revelaţii, cu discursuri zgomotoase: îi plac zurbagii. Unul dintre ei a fost Sfântul Pavel, cel mai inspirat, cel mai înzestrat, cel mai viclean din toată Antichitatea. A făcut o hărmălaie ale cărei ecouri se mai aud şi astăzi, Ştia să se cocoaţe pe scenele de bâlci şi să-şi verse de-acolo veninul. Nu el a introdus un ton de iarmaroc în lumea greco-romană? înţelepţii vremii recomandau tăcerea, resemnarea, renunţarea – toate irealizabile; mai dibaci, el a momit cu reţetele lui, izbăvitoare pentru canalii şi demoralizante pentru cei delicaţi. Revanşa lui asupra Atenei a fost absolută. De-ar fi cunoscut succesul acolo, poate că ura lui s-ar mai fi îmblânzit. N-a existat eşec cu urmări mai cumplite. Iar dacă suntem nişte păgâni mutilaţi, cu privirile goale, crucificaţi, păgâni trecuţi printr-o vulgaritate deplină, de neşters, veche de două mii de ani, o datorăm acestui eşec.

*

Un evreu neevreu, un evreu pervertit, un trădător. De aici

impresia de nesinceritate din chemările, îndemnurile, dezlănţuirile lui. E un tip dubios: se-arată prea *convins*. Nu ştii de unde să-l apuci, cum să-l defineşti; aşezat la o răscruce a istoriei, a trebuit să suporte tot felul de influenţe. După ce-a şovăit neştiind pe ce cale s-o apuce, a sfârşit prin a alege una, cea *bună*. Cei din soiul lui merg la: sigur: obsedaţi de gloria postumă, de ecoul pe care-l vor naşte faptele lor, dacă se jertfesc pentru o cauză, o fac în chip de victime *eficace*.

Când nu mai ştiu cui să-i caut pricină, deschid Epistolele şi am răspunsul pe dată. Iacătă-l, omul meu. Mă fascinează, mă face să mă cutremur. Ca să-l pot uri *de aproape*, ca pe un contemporan, dau la o parte douăzeci de veacuri şi-l urmez în turneele sale; succesele lui mă deprimă, caznele la care e pus îmi bucură inima. Frenezia pe care mi-o transmite o întorc contra lui; Imperiul, vai, n-a procedat la fel.

O civilizaţie putredă pactizează cu boala sa, iubeşte virusul care o roade, nu se mai respectă, îl lasă pe un Sfânt Pavel să umble în voie… Şi chiar prin asta se recunoaşte învinsă, măcinată dinăuntru, terminată. Duhoarea de hoit îi atrage şi-i întăritã pe apostoli, gropari hrăpăreţi şi limbuţi.

O lume de splendoare şi lumină a cedat în faţa agresivităţii acestor „duşmani ai Muzelor”, a acestor turbaţi care, şi astăzi, ne inspiră o panică amestecată cu silă. Lumea păgână i-a tratat cu ironie, armă inofensivă, prea nobilă ca să supună o hoardă refractară la nuanţe. Rafinatul care raţionează nu se poate măsura cu necioplitul care se roagă, încremenit în înălţimea dispreţului şi-a surâsului, el se va prăbuşi la primul asalt, căci dinamismul, privilegiu al drojdiei, vine întotdeauna de jos.

Grozăviile antice erau de o mie de ori preferabile grozăviilor creştine. Acele creiere înfierbântate, acele suflete muncite de remuşcări absurde, acei barbari ridicaţi împotriva visului de blândeţe al unei societăţi târzii aveau să tortureze conştiinţele pentru a le preface în „suflete”. Cel mai competent dintre ei a făcut-o cu o perversitate care la început a scârbit spiritele, dar care, mai apoi, avea să le marcheze, să le zdruncine, să şi le asocieze la o lucrare monstruoasă.

Crepusculul greco-roman merita totuşi un alt adversar, o altă speranţă, o altă religie. Cum să mai crezi fie şi-n cel mai neînsemnat pas înainte, când te gândeşti că istorioarele creştine au putut sufoca atât de lesne stoicismul! Dacă acesta

reuşea să se răspândească, să cucerească lumea, omul ar fi *izbândit* – sau aproape. Resemnarea, devenită obligatorie, ne-ar fi învăţat să ne suportăm nenorocirile cu demnitate, să ne înăbuşim glasurile, să ne privim, impasibili, neantul. Ar fi dispărut cumva poezia din obiceiurile noastre? La naiba cu poezia! Am fi dobândit, în schimb, puterea de a primi fără murmur loviturile sorţii. Să nu acuzi pe nimeni, să nu plăteşti tribut nici tristeţii, nici bucuriei şi nici regretului, să-ţi reduci raporturile cu universul la un joc armonios de înfrângeri, să trăieşti ca un osândit împăcat, să nu implori divinitatea, ci să-i dai mai curând un avertisment… N-a fost să fie. Împresurat din toate părţile, stoicismul, fidel principiilor sale, a avut eleganţa să moară fără zvârcoliri. O religie se instalează pe ruinele unei înţelepciuni: tertipurile primeia nu se potrivesc defel celeilalte, întotdeauna omul va prefera să deznădăjduiască în genunchi decât în picioare. Mântuirea? Tânjim la ea din laşitate şi oboseală, din neputinţa de-a ne înălţa la disperare şi de-a ne face din ea o mândrie. Se dezonorează oricine moare privegheat de speranţele ce l-au ţinut în viaţă. N-au decât să se târască spre „ideal” şi să se-mpotmolească acolo mulţimile şi cei ce le-mbată cu vorbe! Singurătatea, mai mult decât un dat, e o misiune: să te înalţi la ea şi s-o asumi înseamnă să renunţi la sprijinul josniciei care asigură izbânda oricărei făptuiri, religioasă sau de altă natură. Recapitulaţi istoria ideilor, faptelor, atitudinilor: veţi vedea că *viitorul* a fost mereu complicele gloatei. Nu poţi să predici în numele lui Marc Aureliu: cum nu se adresa decât sieşi, n-a avut nici discipoli, nici sectanţi; în schimb, nu conteneşte zidirea de temple în care se citează până la saturaţie anumite Epistole. Câtă vreme va fi astfel, n-am să încetez să-l hărţuiesc pe cel care-a ştiut cu-atâta viclenie să ne trezească interesul pentru frământările lui.

Luther

Să ai credinţă nu înseamnă totul; la fel de important e s-o înduri ca pe-un blestem, să vezi în Dumnezeu un duşman, un călău, un monstru, şi totuşi să-l iubeşti cu o dragoste în care să pui întreaga cruzime de care eşti în stare, la care visezi… Biserica a făcut din El o fiinţă insignifiantă, degenerată, binevoitoare; Luther protestează: Dumnezeu, susţine el, nu e

nici „nătărăul”, nici „Spiritul blajin” şi nici „consortul înşelat” ce ni se propune spre venerare, ci un „foc mistuitor”, un pătimaş „mai înspăimântător decât diavolul” şi care se desfată chinuindu-ne. Nu c-ar nutri pentru El un respect sfiicios. La nevoie, îl ia la rost şi-l tratează de la egal la egal: „Dacă Dumnezeu nu mă ocroteşte şi nu-mi salvează onoarea, a lui va fi ruşinea.” Ştie să îngenuncheze, să se smerească, la fel cum ştie să fie şi semeţ, să implore pe un ton de provocare, să treacă de la suspin la mustrare, să se roage *polemizând*. În ochii lui, ca să adori sau să blestemi e bun orice cuvânt, chiar şi cel mai vulgar. Chemându-l la ordine pe Dumnezeu, a dat un nou sens umilinţei, din care a făcut monedă de schimb între mizeriile creatorului şi ale creaturii. Gata cu evlavia, gata cu neliniştile lipsite de bărbăţie! Un minimum de agresivitate întăreşte credinţa: Dumnezeu nu-şi apleacă urechea la rugile duioase; vrea să fie somat, hărţuit, îi plac – între el şi ai lui – acele gâlcevi pe care Biserica se străduieşte să le aplaneze. Atentă la *ţinuta* credincioşilor, ea îi rupe de Cer, care reacţionează doar la blesteme, la înjurături, la strigătele pornite din rărunchi, la expresiile ce sfidează cenzura teologiei şi a bunului-simţ, ba chiar pe aceea a… raţiunii.

Cât preţuieşte această raţiune – nu-i întrebaţi pe filozofi, a căror meserie este s-o cruţe, s-o apere. Ca să-i pătrundeţi taina, adresaţi-vă acelora care au cunoscut-o pe socoteala şi în carnea lor. Luther nu a numit-o târfă din simplă întâmplare. Raţiunea e târfă atât prin natura, cât şi prin purtările ei. Din ce trăieşte, dacă nu din înşelăciune, nestatornicie şi neruşinare? Cum nu se leagă de nimic, cum *nu este* nimic, ea se dă tuturor şi toţi pot s-o invoce în sprijinul lor: cei drepţi şi cei nedrepţi, martirii şi tiranii. Nu e cauză pe care s-o refuze: pune totul pe acelaşi plan, fără reţineri, fără slăbiciuni şi fără nici o preferinţă; primul venit îi obţine favorurile. Numai naivii o proclamă bunul nostru cel mai de preţ. Luther a demascat-o. E drept că nu oricui îi este dat să fie vizitat de Diavol.

*

Există spirite ce se aruncă în ispită, care trăiesc la sânul Celui Viclean şi fug de el doar ca să-l regăsească mai aproape… „Îl purtam, spune Luther, atârnat de gât”, „s-a culcat în patul

meu, alături de mine, mai des decât femeia mea”. Şi a sfârşit prin a se întreba „dacă diavolul nu e cumva Dumnezeu”.

Departe de-a fi un liman liniştit, credinţa lui era un naufragiu voit, căutat, o primejdie ce-l măgulea şi-l ridica în propriii săi ochi. Neprihănită, o religie ar rămâne sterilă: profund şi puternic în ea nu e divinul, ci demonicul. S-o lipseşti de societatea Diavolului înseamnă s-o faci anemică şi searbădă, s-o degradezi. Ca să crezi în realitatea mântuirii, trebuie să crezi mai întâi în aceea a căderii în păcat: la temelia oricărei religii stă perceperea iadului – materie primă a credinţei; cerul vine doar *pe urmă*, ca antidot şi consolare: un lux, un prisos, un accident impus de gustul nostru pentru echilibru şi simetrie. Doar Diavolul e *necesar*. Religia ce se lipseşte de el îşi pierde vigoarea, se şubrezeşte, devine cucernicie prolixă, în care toţi îşi dau cu părerea. Cine caută cu orice preţ mântuirea nu va face nicicând o mare carieră religioasă.

E meritul Reformei de a fi tulburat somnul conştiinţelor, de a fi refuzat narcoticele Romei şi de a fi opus imaginii unui Dumnezeu cumsecade şi a unui Satan oarecare pe aceea a unei divinităţi echivoce şi-a unui diavol atotputernic. Ideea Predestinării – Luther o ştia – e o idee imorală. Motiv în plus, pentru el, ca s-o susţină şi s-o promoveze. Misiunea lui era să rănească şi să scandalizeze conştiinţele, să le adâncească suferinţele, să le pună în faţa unor speranţe irealizabile; într-un cuvânt, *să micşoreze numărul celor aleşi.* A fost cinstit şi a recunoscut că, pe alocuri, a cedat sugestiilor Vrăjmaşului. Aşa se explică curajul lui de a osândi majoritatea credincioşilor. Voia să deruteze? Cu siguranţă. Cinismul profeţilor ne reconciliază cu doctrinele şi chiar cu victimele lor…

*

N-a prea avut darul speranţei; cu toate astea, Luther apare ca un eliberator: e strămoşul direct a numeroase mişcări de emancipare. Proclamând suveranitatea absolută a lui Dumnezeu, n-a urmărit decât să umilească mai eficient oricare altă formă de autoritate. „Să fii cârmuitor – spune el – fără să fii tâlhar e un lucru aproape imposibil.” Preceptele răzvrătirii suit frumoase; şi mai frumoase sunt cele ale ereziei. Lui Luther i se datorează faptul că Europa se defineşte printr-o succesiune de

schisme, că gloria ei se reduce la o înşiruire de heterodoxii. Străbun al multor înnoitori, a avut totuşi faţă de ei avantajul de a nu cădea în optimism, viciu care dezonorează revoluţiile. Mai apropiat decât noi de izvoarele Păcatului, el nu putea să nu ştie că a-l elibera pe om nu înseamnă numaidecât a-l mântui.

Indecis între Evul Mediu şi Renaştere, sfâşiat între convingeri şi porniri contradictorii, acest Rabelais al angoasei era mai nimerit decât oricine să învioreze un creştinism pe cale să se vestejească, să se decoloreze. Doar el ştia ce trebuie făcut ca să-l întunece. Evlavia lui era *neagră*. Chiar şi aceea a lui Pascal ori Kierkegaard păleşte pe lângă a lui: primul este prea scriitor, al doilea, prea filozof. El însă, întărit de nevroza lui ţărănească, posedă instinctul necesar ca să se-nfrunte cu forţele Binelui şi ale Răului deopotrivă. Familiară, savuroasă, grosolănia lui nu ne şochează niciodată. Nimica fals la el, nimic din apostolul clasic: nici ură erudită, nici vehemenţă studiată. Naturaleţea spaimelor sale e străbătută de-o notă de umor: e ceea ce le lipsea cu deosebire promotorilor Crucii. Luther? – Un Sfânt Pavel umanizat.

Origini

După ce ne-am asumat nesomnul sevei şi al sângelui, spaima ce străbate însufleţitul, oare n-ar trebui să revenim la toropeala şi la necunoaşterea celei mai vechi dintre singurătăţile noastre? Şi în timp ce ne cheamă o lume anterioară vegherilor, să pizmuim nepăsarea, apoplexia perfectă a mineralului, ferit de încercările care-i pândesc pe cei vii, cu toţii osândiţi să aibă un suflet. Sigură de ea, piatra nu cere nimic, pe când arborele, implorare mută, şi animalul, chemare sfâşietoare, se chinuie dincoace de cuvânt. Ere de tăcere şi strigăt aşteaptă zadarnic să le eliberăm, să le fim interpreţi; dezertori ai verbului, noi nu mai aspirăm decât la domnia nediferenţiatului, la întunericul şi la beţia de dinaintea dezlănţuirii luminii, la extazul neîntrerupt in sânul tenebrelor originare, ale căror urme ni-e dat să le regăsim, din când în când, în străfundul ascuns al fiinţei noastre ori la periferia lui Dumnezeu.

Dincolo de self-pity

Să nu-l luaţi drept un învins pe cel ce se înduioşează de sine: mai are-n el destulă energie ca să se apere de primejdiile ce-l pasc. Văicărească-se, dar! E felul lui de a-şi masca vitalitatea. Se manifestă cum poate: sub lacrimi, cloceşte adesea intenţii agresive.

Şi, tot aşa, să nu-i luaţi cinismul sau lirismul drept semne ale slăbiciunii; sunt amândouă emanaţia unei forţe latente, a unei capacităţi de expansiune sau de refuz. După împrejurări, se foloseşte de cea care-i convine: e bine înarmat. La urma urmelor, nu-i sunt străine mângâierile unei existenţe fără orizont, satisfăcută de eşecurile ei, mândră să le încununeze cu o înfrângere. Lăsaţi-l deci cu fericirea lui. Aplecaţi-vă-n schimb asupra celui ce nu mai poate să se înduioşeze de sine, care-şi refuză mizeriile, le exilează departe de natura sa, îşi. Interzice să vorbească de ele. Renunţând la avantajele tânguirii şi grimasei, el încetează să mai comunice cu propria-i viaţă, pe care o transformă în obiect. Chiar şi durerile survin departe de eul său, iar dacă totuşi le înregistrează e pentru a le declasa, pentru a le transforma în obiecte, pentru a le abandona materiei. Nimeni, nici chiar el însuşi, nu ştie ce i-ar mai putea trezi o reacţie, înţelepţii, descumpăniţi, îşi întorc faţa de la el; poate doar nebunii l-ar compătimi sau pizmui, dacă ar putea pricepe că, fără să-şi piardă minţile, a mers cu mult mai departe decât ei.

Voluptatea abisului

Refuzând orice soluţie, orice încercare de a închide cercul cunoaşterii, înverşunându-se împotriva definitivului, credinciosul nu vrea, de fapt, decât să se pedepsească pentru a fi cedat ispitei mântuirii. Şi atunci inventează păcatul ori se apleacă asupra „tenebrelor” sale, care, prea eficiente ca să fie doar o născocire, pun stăpânire pe credinţa lui, o zdruncină şi fac din ea un eşec întru Lumină.

Nu rezist tentaţiei de a citi gânditori religioşi: mă tăvălesc în spaimele lor, mă hrănesc cu ele. Ale lui Pascal mă desfată – şi mă minunez să constat cât de contemporan ne este. Romantismul n-a făcut decât să-i dilueze temele: Senancourt e un Pascal dezlânat, Chateaubriand – un Pascal sforăitor.

Printre motivele psihologiei recente, puţine sunt pe care să nu le fi atins, măcar în treacăt, sau presimţit. Dar a făcut mai mult decât atât: înţesând religia cu îndoieli, făcând din ea o formă de stupoare deliberată, a reabilitat-o în ochii necredinciosului. Ambiţios, cu porniri contradictorii, indiscret în felul lui, acest bârfitor al cerului şi iadului îi pizmuia desigur pe sfinţi, umilit să se ştie mai prejos decât ei şi să nu poată pune în balanţă, de partea sa, decât o credinţă sfâşiată: sfâşiere fertilă, în lipsa căreia n-ar fi lăsat decât câteva serbede *Fioretti* sau o adormitoare *Introduction à la vie dévote.*

Plictisul, care-l interesa ceva mai mult decât harul, îl obsedează; din el va face însăşi substanţa noastră, „veninul" spiritului nostru, principiul ce sălăşluieşte „În toate epocile tulburi şi rafinate, câte un Freud încearcă să ne uşureze sufletele.) Cu Epicur adâncul sufletului". Se va pretinde că doar simula plictiseala? Nimic mai fals; putem să simulăm milostenia sau credinţa, să practicăm rugăciunea dintr-o convingere intelectuală (e cazul lui Pascal), să ne împreunăm mâinile şi să luăm o atitudine de circumstanţă (cum recomandă şi el); dar nici o practică, nici o tradiţie, nici un procedeu nu ne pregăteşte pentru plictis; nici o doctrină nu-l recomandă, nici o credinţă nu-l iartă. E un sentiment osândit. Pascal răspundea la chemările lui pentru că îl găsea în sine, şi poate că-i iubea „veninul". Plictisul îl obsedează, la fel ca şi „gloria", despre care ne vorbeşte cu atâta pătrundere, încât e greu să crezi că era pentru el doar un pretext ca să ne înfiereze vanitatea. Descrie nevoia noastră de glorie şi o analizează în amănunţime; minuţie suspectă şi grăitoare: obsesia gloriei ascunde adesea lucrarea plictisului…

Impur ca orice moralist, preocupat să ne ţintuiască de caznele şi, parcă, de plăgile noastre, Pascal ne-a învăţat să ne urâm, să savurăm chinul repulsiei faţă de propria persoană; dacă puroiul ne otrăveşte conştiinţele, dacă nu suntem decât nişte ciumaţi în extaz, zeloşi ai propriei putreziciuni, de vină este el.

Eliberat de tirania cărnii şi senzual totodată, când se interesează de nimicnicia noastră îl simţim fremătând de plăcere; neantul nostru îl îmbată; vibrând la tot ce ne nimiceşte, jubilând la contrastul dintre infinit şi infim, participă ca expert la spectacolul corupţiei omeneşti: oare nu el a

deschis cale artei de a ne decanta, din nenorocirile noastre, substanţa bucuriilor?

Voluptate a urii de sine: voluptate a abisului! Să nu-l mai plângem pe cel ce desluşea în preajmă-i un abis: era pentru el un izvor de desfătare, măcar că, de ochii lumii, făcea pe înspăimântatul. Chiar şi marile spirite mint când e vorba să-şi mărturisească plăcerile: iscodirea genunii e una din ele. Ca s-o recunoaştem fără a roşi, a trebuit să aşteptăm neruşinarea timpurilor din urmă şi curiozitatea pe care-o încercăm cu toţii faţă de propriile noastre secrete. Astfel, sondajele în „străfundul sufletului" aveau să ne conducă la descoperirea Inconştientului, ultimă versiune a „tenebrelor" pascaliene.

Întâiul pas spre izbăvire

Ca să trăieşti o experienţă fundamentală, ca să te eliberezi de aparenţe, nu trebuie să-ţi baţi capul prea mult; oricine poate să vorbească despre Dumnezeu, oricine poate căpăta un lustru metafizic. Lecturile, discuţiile, trândăvia – la asta te duc. Pe toate drumurile – falşi neliniştiţi, căci totul se învaţă, chiar şi neliniştea.

Există însă şi neliniştiţi adevăraţi, neliniştiţi din fire. Pe cel din această categorie îl veţi recunoaşte după reacţia pe care-o are în faţa cuvintelor. Le simte neputinţa? Falimentul cuvintelor îl face să sufere mai întâi, apoi să jubileze? Vă găsiţi, fără nici o îndoială, în prezenţa unui spirit izbăvit sau pe cale să fie. Suntem legaţi de lucruri prin cuvinte, deci nu ne putem rupe de lucruri fără să ne rupem mai întâi de cuvinte. Cel care se bizuie pe ele, chiar de-ar stăpâni înţelepciunea lumii, tot rob rămâne şi neştiutor. Face, în schimb, un pas spre izbăvire cel care le înfruntă sau le întoarce spatele cu silă. Această aversiune nu se învaţă şi nici nu se transmite: se plămădeşte în străfundul nostru. Mai aproape de adevărata cunoaştere, mai „izbăvit" va fi un biet nebun care, prin jocul dereglărilor lui, ajunge s-o simtă, decât un filozof inapt s-o intuiască. Asta pentru că filozofia, departe de a elimina esenţialul, îl asumă şi se complace în el: nu încearcă oare, prin toate eforturile ei, să ne împiedice să observăm dubla nulitate a cuvântului şi-a lumii?

Limbajul ironiei

Chiar dac-am fi la un pas de paradis, ironia izbuteşte să ne îndepărteze de el. „Ce prostii, ideile voastre despre o fericire imemorială sau viitoare, ne spune ea. Lecuiţi-vă de dorurile voastre, de obsesia puerilă a începutului şi sfârşitului veacurilor. Veşnicia, durată moartă, îi preocupă doar pe nevolnici. Lăsaţi-vă în seama clipei, lăsaţi-o să vă soarbă visurile."

Ne îndreptăm privirile înspre cunoaştere? Ironia îi dezvăluie zădărnicia şi ridicolul: „La ce bun să degradezi lucrurile transformându-le în probleme? Cunoştinţele voastre se anulează între ele, aşa încât ultima dobândită nu valorează mai mult decât prima. Prinşi în iluzia lui *déjà su*, singura voastră materie este aceea a vorbelor: gândirea este incompatibilă cu fiinţa."

Iar când, fascinaţi, ne gândim la călugărul hindus, vreme de nouă ani împietrit în meditaţie cu faţa la zid, ea intervine iarăşi, ca să ne spună că, după atâta chin, acela a descoperit neantul de la care pornise! „Vedeţi, ne zice ea, cât sunt de comice păţaniile spiritului. Mai curând întoarceţi-i spatele şi ocupaţi-vă de aparenţe. Numai feriţi-vă să căutaţi în spatele lor nu ştiu ce miez, nu ştiu ce taină: nimic nu are nici miez şi nici taină. Feriţi-vă să scormoniţi iluzia, să atentaţi la unica realitate ce există.

Vorbindu-ne astfel, ironia ne deprinde cu acest limbaj, nu fără a compromite şi experienţele noastre metafizice, şi modelele ce ne îndemnau să le-ncercăm. Iar dacă vine s-o susţină şi umorul, ea ne exclude pe veci din acel viitor în*afara timpului* care e absolutul.

Cruzimea – un lux

În doze normale, frica, indispensabilă acţiunii şi gândirii, ne stimulează simţurile şi spiritul; în lipsa ei, nu există act de curaj şi nici măcar de laşitate… în lipsa ei, pur şi simplu, nu există act. Când însă, nemăsurată, ne împresoară şi ne cotropeşte, ea se metamorfozează în principiu nociv, îţi cruzime. Cel care tremură visează să-i facă şi pe ceilalţi să tremure, cine trăieşte în spaimă sfârşeşte în ferocitate. Aşa s-a

întâmplat cu împăraţii romani. Cum presimţeau, cum simţeau că vor muri asasinaţi, se consolau măcelărind… Descoperirea unui prim complot trezea şi dezlănţuia monstrul din ei. Iar ca să-şi uite frica se închideau în reduta cruzimii.

Noi însă, muritorii de rând, nu ne permitem luxul să fim cruzi cu alţii, astfel încât ne exercităm şi ne alinăm spaimele pe noi înşine, pe carnea şi pe spiritul nostru. Tiranul din noi freamătă; simte nevoia să facă ceva, să se descarce de furia lui, să se răzbune; şi se răzbună pe noi. Aşa o cere modestia condiţiei noastre. Asaltaţi de spaime, nu puţini dintre noi amintesc de un Nero care, în lipsa unui imperiu, dispune doar de propria-i conştiinţă – ca s-o hărţuiască şi s-o tortureze.

Analiza surâsului

Ca să ştii dacă pe cineva îl paşte sau nu nebunia, ajunge să-i observi *surâsul*. Îţi lasă o impresie neplăcută, te nelinişteşte? Poţi atunci, fără teamă, să faci pe psihiatrul.

Este suspect surâsul ce pare să nu aparţină celui care surâde, ce parcă ar veni de-aiurea, de la altcineva; şi chiar vine de la altcineva, de la dementul care aşteaptă, se pregăteşte şi se organizează înainte de-a se manifesta.

Lumină fugară izvorâtă dinlăuntru! nostru, surâsul firesc durează cât e firesc să dureze, fără să se prelungească dincolo de prilejul sau pretextul ce l-a iscat. Nu întârzie pe chipurile noastre, de-abia îl observăm: e strict legat de o situaţie dată, se topeşte instantaneu. Celălalt, surâsul suspect, supravieţuieşte evenimentului ce i-a dat naştere, întârzie, se perpetuează, nu ştie să se risipească. La început ne atrage atenţia, ne face curioşi, apoi ne stinghereşte, ne tulbură şi ne obsedează. Zadarnic încercăm să nu-l luăm în seamă ori să-l respingem: ne priveşte şi îl privim. Să-l ocoleşti, să te aperi de forţa lui de insinuare? Nu-i chip. Senzaţia de rău nedefinit ia proporţii, se adânceşte, se preschimbă în teamă. Iar el, neputând să se isprăvească, se revarsă parcă desprins şi independent de interlocutorul nostru: surâs în sine, surâs înfricoşător, mască ce ar putea ascunde oricare chip: al nostru, de pildă.

Gogol

Anumite mărturii, rare, ce-i drept, ni-l înfăţişează ca pe un sfânt; altele, mai frecvente, ca pe-o fantomă, „Îmi dădea atât de puţin impresia unei fiinţe vii, scria Aksakov la o zi după moartea lui Gogol, încât eu, care mă tem de cadavre şi nu le pot privi, în faţa trupului său n-am avut nicidecum acest simţământ.”

Chinuit de un frig de care nu poate scăpa, Gogol repetă întruna: „Tremur, tremur, tremur.” Aleargă dintr-o ţară într-alta, consultă doctori, trece din clinică-n clinică: de frigul lăuntric nu te lecuieşte nici un climat Nu i se cunoaşte nici o relaţie amoroasă. Biografii săi vorbesc deschis de impotenţă. Nu e cusur care să izoleze mai mult. Impotentul dispune de o forţă lăuntrică ce-l singularizează, îl face inaccesibil şi, în chip paradoxal, primejdios: provoacă frică. Animal desprins de animalitate, bărbat fără neam, viaţă abandonată de instinct, el se înalţă prin tot ce a pierdut: e victima preferată a spiritului. Ne-am putea imagina un şobolan impotent? Rozătoarele realizează de minune actul cu pricina. Nu acelaşi lucru se poate afirma despre oameni: cu cât sunt mai excepţionali, cu atât se agravează la ei această slăbiciune majoră ce-i smulge din lanţul fiinţelor. Orice activitate le este îngăduită, mai puţin aceea ce ne înrudeşte cu ansamblul zoologiei. Sexualitatea ne egalizează; mai mult: ne răpeşte misterul… Ea este aceea care, în mai mare măsură decât orice altă nevoie şi activitate, ne pune pe picior de egalitate cu semenii noştri: cu cât o practicăm mai asiduu, cu atât devenim mai asemănători: în cursul unui act recunoscut ca bestial ne arătăm, de fapt, calitatea de cetăţeni: nimic mai obştesc decât actul sexual.

Abstinenţa voluntară sau forţată, proiectând individul – în acelaşi timp – mai sus şi mai jos de Specie, face din el un amestec de sfânt şi imbecil care ne pune pe gânduri şi ne consternează. De aici – ura echivocă pe care o simţim faţă de călugări, ca de altfel faţă de orice bărbat care a renunţat la femeie, care a renunţat să fie *ca noi*. Nu-i vom ierta niciodată singurătatea: ea ne umileşte şi ne dezgustă, ne sfidează. Ciudată superioritate a beteşugurilor! Gogol a mărturisit cândva că dacă ar fi cedat iubirii, aceasta l-ar fi „făcut praf şi pulbere pe dată”. O asemenea mărturisire, care ne răscoleşte şi ne fascinează, ne duce cu gândul la „taina” lui Kierkegaard, la „ghimpele din carnea sa”. Totuşi, filozoful danez era o natură

erotică: ruperea logodnei, eşecul în iubire l-au chinuit întreaga viaţă şi i-au marcat până şi scrierile teologice. Ar trebui atunci să-l comparăm pe Gogol cu Swift, celălalt „osândit”? Ar însemna să uităm că acesta a avut şansa, dacă nu să iubească, cel puţin să facă, victime. Pentru a fixa locul lui Gogol, trebuie să ne imaginăm un Swift fără Stella şi fără Vanessa.

*

Fiinţele care trăiesc sub ochii noştri în *Revizorul* sau în *Suflete moarte*, observă un biograf, nu sunt „nimic”. Şi fiind „nimic”, sunt „totul”.

Într-adevăr, „substanţa” le lipseşte; de unde, universalitatea lor. Ce sunt Cicikov, Pliuşkin, Sobakevici, Nozdriov, Malinov, eroul din *Mantaua* ori acela din *Nasul*, dacă nu noi înşine reduşi la adevărata noastră esenţă? „Suflete goale”, spune Gogol; şi totuşi, ele au o anume măreţie: aceea a platitudinii. Un Shakespeare al *meschinului*, s-ar spune, un Shakespeare preocupat să ne observe ideile fixe, micile obsesii, foiala noastră zilnică. Nimeni n-a mers mai departe decât Gogol în perceperea cotidianului. De prea multă realitate, personajele sale devin inexistente şi se preschimbă. În simboluri în care ne recunoaştem pe deplin. Ele nu decad: sunt decăzute dintru început. Fără să vrem, ne vin în minte *Demonii*; dar, în vreme ce eroii lui Dostoievski se avântă spre limitele lor, eroii lui Gogol dau îndărăt spre acelea ce le sunt proprii; unii par să răspundă unei chemări ce-i depăşeşte, ceilalţi nu dau ascultare decât nesfârşitei lor vulgarităţi.

În ultima perioadă a vieţii, Gogol a fost cuprins de remuşcări: personajele sale, credea el, nu erau decât viciu, vulgaritate, gunoi. Trebuia să aibă grijă să le dăruiască şi virtuţi, să le smulgă din noroiul lor. Şi astfel scrise partea a doua a Sufletelor moarte; din fericire, a pus-o pe foc. Nu exista „salvare” pentru eroii săi. Unii au pus gestul pe seama nebuniei, când, de fapt, îşi avea obârşia în scrupulele conştiinţei sale de artist: scriitorul l-a învins pe profet. Ne plac la el cruzimea, dispreţul faţă de oameni, viziunea unei lumi osândite; cum să fi suportat o caricatură moralizatoare? Pierdere ireparabilă, spun unii; pierdere salutară, mai curând.

*

În ultima sa perioadă, Gogol mai păstrează o forţă obscură pe care însă nu ştie s-o folosească; se prăbuşeşte într-o letargie străbătută când şi când de tresăriri; tresăririle unei fantome. Umorul ce-i îngăduia să-şi stăpânească „accesele de spaimă" dispare. O jalnică perioadă începe. Prietenii îl părăsesc. Face un gest necugetat: publică *Fragmente de* corespondenţa, care au fost, o recunoaşte chiar el, o „palmă pentru public, o palmă pentru prieteni, o palmă pentru mine". Slavofili şi prooccidentali îl reneagă deopotrivă. Cartea era o apologie a puterii, a serbiei, un delir reacţionar. Spre nenorocirea lui, Gogol s-a legat de un anume părinte Matvei, nesimţitor la artă, mărginit, agresiv, şi care a avut asupra lui o autoritate de duhovnic, de călău. Scrisorile primite de la acesta le purta asupra sa în permanenţă, le citea şi le răscitea; cură de stupiditate, de idioţie, pe lângă care pascalianul *îndobitociţi-vă* ne pare o simplă butadă. Când talentul unui scriitor se epuizează, inepţiile unui duhovnic umplu golul inspiraţiei. Influenţa părintelui Matvei asupra lui Gogol a fost mai mare decât a lui Puşkin; acesta îi încuraja geniul; al doilea se străduia să-i înăbuşe orice rămăşiţă de geniu… Neajungându-i predicile, Gogol a simţit nevoia să se pedepsească şi mai mult; opera lui conferea farsei, grimasei un sens universal; frământările sale religioase nu puteau rămâne străine de asta."

Unii ar putea susţine că Gogol îşi merita încercările, că prin ele îşi ispăşea cutezanţa de-a fi schimonosit chipul omului. Adevărat îmi pare mai curând contrariul; trebuia să plătească pentru că avusese dreptate: în materie de artă, ne ispăşim nu greşelile, ci „adevărurile", realitatea pe care am surprins-o. Personajele sale îl urmăreau. După, propria-i mărturisire, îi purta neîncetat în el pe Klestakovi şi Cicikovi: subumanitatea lor îl strivea. Nu-l salvase pe nici unul; ca artist, nici nu ar fi putut s-o facă. Apoi, pierzându-şi geniul, a vrut să se mântuiască măcar. Eroii, săi l-au împiedicat. De aceea, contrar voinţei sale, a trebuit să rămână credincios neantului din ei.

Ajunşi aici, nu ne gândim la Regent (despre care Saint-Simon scria că „se născuse plictisit"), nici la Baudelaire ori la Ecclesiast şi nici măcar la inactivitatea lăuntrică a Diavolului într-o lume ce n-ar cunoaşte răul, ci la o fiinţă ce şi-ar întoarce

rugăciunile împotriva ei înseşi, în această fază, plictisul dobândeşte un soi de demnitate mistică. „Orice senzaţie absolută, spune Novalis, este religioasă.” La Gogol, plictisul s-a substituit, cu timpul, credinţei, devenind pentru el senzaţie absolută, religie.

Demiurgie verbală

Dac-aş fi întrebat pe care fiinţă o pizmuiesc mai mult, aş răspunde fără să şovăi: pe aceea care, găsindu-şi odihna în mijlocul cuvintelor, trăieşte acolo cu naivitate, printr-un acord reflex, fără să le pună în discuţie şi fără să le asimileze unor semne, ca şi cum ar fi realitatea însăşi, absolutul răspândit în cotidian. Nu l-aş invidia deloc, în schimb, pe cel ce le descifrează esenţa, le desluşeşte temeiul, nimicul. Pentru acela nu mai există comunicare spontană cu realul; izolat de uneltele sale, constrâns la o autonomie primejdioasă, ajunge la un sine ce-l înfricoşează. Cuvintele fug de el: neputându-le ajunge din urmă, le urmăreşte cu ură nostalgică şi, pronunţându-le, le însoţeşte totdeauna cu un suspin sau un rânjet. Nu mai este în comuniune cu ele, dar nici să renunţe la cuvinte nu poate, şi cu cât îi stat mai străine, cu atât se agaţă mai disperat de ele.

*

Neliniştea pe care ne-o provoacă limbajul nu se deosebeşte deloc de cea pe care ne-o inspiră realul; vidul întrezărit în străfundul cuvintelor trimite la cel surprins ta esenţa lucrurilor: două percepţii, două experienţe în care se produce disjuncţia dintre obiecte şi simboluri, dintre realitate şi semne, în actul poetic, această disjuncţie capătă chip de ruptură, îndepărtându-se instinctiv de înţelesurile prestabilite, de universul moştenit şi de cuvintele transmise, poetul, în căutarea altei ordini, lansează o provocare neantului evidenţei, perspectivei ştiute a lucrurilor. El se angajează în demiurgia verbală.

*

Să ne închipuim o lume în care Adevărul, în sfârşit

descoperit, s-ar impune tuturor, o lume în care, biruitor, el ar distruge farmecul aproximării şi al posibilului. Acolo, poezia ar fi de neconceput. Dar cum, spre norocul ei, adevărurile noastre abia dacă diferă de ficţiuni, poezia nu va fi obligată să le accepte; aşa încât îşi va crea un univers al ei, la fel de adevărat, la fel de fals ca al nostru. Nu însă la fel de întins, nici la fel de puternic. Numărul e de partea noastră: suntem puzderie, iar convenţiile noastre au acea forţă pe care numai statistica o asigură. La aceste avantaje se mai adaugă unul, şi nu din cele mai neînsemnate: acela de a deţine monopolul cuvintelor uzate. Superioritatea numerică a minciunilor noastre ne va asigura întotdeauna victoria asupra poeţilor, iar disputa dintre ortodoxia vorbirii curente şi erezia versului nu se va încheia niciodată.

*

Dacă ne încearcă – oricât de puţin – ispita scepticismului, iritarea pe care ne-o provoacă limbajul utilitar se domoleşte, convertindu-se cu vremea în acceptare: ne resemnăm cu el şi-l acceptăm. Cum nu există mai multă substanţă în lucruri decât ta cuvinte, ne împăcăm cu echivocul lor şi, din înţelepciune sau din oboseală, renunţăm să mai intervenim în viaţa Verbului: la ce bun să-i atribuim un supliment de sens, să-l silnicim ori să-l primenim, de vreme ce i-am desluşit neantul? Scepticismul: surâs plutind deasupra cuvintelor… După ce l-am cântărit pe fiecare în parte, nu ne mai gândim la ele. Cât despre „stil”, dacă-i mai dăm atenţie, de vină stat doar inerţia şi impostura.

Poetul însă judecă altfel: el ia limbajul ta serios, îşi creează unul numai al lui. Toate excentricităţile sale îşi au obârşia ta intoleranţa faţă de cuvintele ca atare. Incapabil să le suporte banalitatea şi uzura, e predestinat să sufere din cauza lor şi pentru ele; dar tot prin ele încearcă să se mântuiască, de la renaşterea lor îşi aşteaptă izbăvirea. Oricât l-ar dezgusta realitatea, poetul nu e niciodată un adevărat negator. A vrea să reînviorezi cuvintele, să le inoculezi o viaţă nouă presupune un fanatism, o orbire ieşită din comun; a inventa – la modul poetic – înseamnă să fii complice şi împătimit al Verbului, un fals nihilist; orice demiurgie verbală se desfăşoară în dauna lucidităţii…

Nu trebuie să cerem poeziei răspuns la marile întrebări sau cine ştie ce revelaţie esenţială. „Misterul” ei nu preţuieşte mai mult decât oricare altul. De ce, atunci, o invocăm? De ce – la anumite momente – suntem siliţi să recurgem la ea?

Când, singuri în noianul de cuvinte, nu suntem în stare să le transmitem nici cea mai mică vibraţie şi ni se par la fel de găunoase, la fel de degradate ca şi noi, când tăcerea spiritului e mai apăsătoare decât a obiectelor, coborâm până la punctul în care neomenescul din noi ne înfricoşează. Plutind ta derivă, departe de certitudini şi repere, ne încearcă subit acea groază în faţa limbajului care ne aruncă în mutism – moment de năucire, când numai poezia ne poate mângâia de pierderea temporară a certitudinilor şi-a îndoielilor. Astfel, ea este *absolutul ceasurilor noastre negative*, nu al tuturor, ci doar al celor izvorâte din sentimentul de sufocare în universul verbal. De vreme ce poetul e un monstru care încearcă să se mântuiască prin cuvânt, care înlocuieşte vidul universului cu simbolul însuşi al vidului (căci ce altceva e cuvântul?), de ce nu i-am împărtăşi fantastica iluzie? El ne este salvarea, de fiecare dată când abandonăm ficţiunile limbajului curent ca să căutăm altele, insolite, poate chiar riguroase. Nu vi se pare atunci că orice altă irealitate e preferabilă alei noastre şi că există mai multă substanţă într-un vers decât în toate cuvintele trivializate de sporovăială ori de rugile noastre? Cum trebuie să fie poezia: accesibilă sau ermetică, cu „mesaj” sau gratuită – asta-i o chestiune secundară. Exerciţiu sau revelaţie, totuna. Ceea ce-i cerem este să ne izbăvească de sufocarea, de chinurile vorbirii. Când reuşeşte ea ne aduce, *pentru o clipă*, mântuirea.

*

Din motive contrarii, limbajul nu foloseşte decât insului comun şi poetului; avem numai de câştigat dormitând pe cuvinte – ori înfruntându-le: este riscant să ne încumetăm, în schimb, să le scrutăm spre a le dovedi găunoşenia. Cine încearcă s-o facă, cine se apleacă asupra lor şi le analizează ajunge să le istovească, să le transforme-n umbre. Pedeapsa lui va fi să le împărtăşească soarta. Ia orice cuvânt, repetă-l iarăşi şi iarăşi, apoi examinează-l: se va risipi ca un fum şi, drept urmare, ceva se va stinge şi în *tine*. Ia altele apoi, continuând

să faci acelaşi lucru. Din aproape în aproape, vei ajunge la apogeul sterilităţii tale, la antipodul demiurgiei verbale.

*

Nu ne retragem încrederea în cuvinte şi nici nu atentăm la tihna lor decât când suntem cu un picior în prăpastie. Neantul lor se naşte dintr-al nostru. Nemaifiind una cu spiritul nostru, s-ar spune că nu ne-au slujit niciodată. Există ele cu adevărat? Le concepem existenţa fără s-o resimţim. Câtă singurătate, când ne părăsesc şi le părăsim! suntem liberi, e drept; dar le regretăm tirania. Erau aici, împreună cu lucrurile; acuma, că dispar, pornesc şi lucrurile pe acelaşi drum, topindu-se sub privirile noastre. Totul se împuţinează, totul descreşte. Unde să fugi, ca să scapi de infim? Materia se chirceşte, îşi abandonează dimensiunile, evacuează scena… în vremea asta, frica noastră creşte; ocupând necuprinsul, ea ţine loc de univers.

În căutarea unui ne-om

Din laşitate, înlocuim sentimentul neantului propriu cu sentimentul neantului. Căci neantul general abia dacă nelinişteşte pe cineva; prea adesea vedem în el o promisiune, o absenţă parţială, o fundătură care se deschide.

Mult timp m-am încăpăţânat să caut un om care să ştie totul despre sine şi despre ceilalţi, un înţelept-demon, dumnezeiesc de lucid. De fiecare dată când am crezut că-l găsisem, eram nevoit, după o cercetare atentă, să reduc din pretenţii: noul ales avea şi el câte-o pată, câte-un cusur, resturi ascunse de inconştienţă sau slăbiciune ce-l coborau la nivelul comun. Ghiceam la el urme ale dorinţei, ale speranţei – sau umbra câte unui regret. Indiscutabil, în materie de cinism avea lipsuri. Ce deziluzie! Şi nu-mi conteneam căutarea, şi totdeauna idolul momentului păcătuia pe undeva: *omul* era acolo, ascuns, deghizat sau disimulat. Am sfârşit prin a înţelege tirania Speciei şi am încetat să visez la ne-om, la un monstru pătruns pe de-a-ntregul de nimicnicia lui. Era o nebunie să-l concepi: nu putea să existe, luciditatea absolută fiind incompatibilă cu realitatea organelor.

Ura de sine

Amorul-propriu e lucru lesnicios: derivat din instinctul de conservare, până şi animalele l-ar cunoaşte dacă ar fi un pic mai pervertite. Un lucru mult mai dificil, şi-n care doar omul excelează, este ura de sine. După ce l-a izgonit din paradis, această ură s-a pus să adâncească prăpastia ce-l desparte de lume, străduindu-se să-l ţină treaz între clipe, în golul căscat între ele. În ea îşi are obârşia conştiinţa, în ea ar fi deci de căutat punctul de plecare al fenomenului uman. Mă urăsc, deci sunt om; mă urăsc în mod absolut, deci sunt om în mod absolut. Să fii conştient înseamnă să fii dezbinat cu tine însuţi, înseamnă să te urăşti. Această ură ne roade la rădăcină şi tot din ea îşi trage seva Pomul Cunoştinţei binelui şi răului. Iată-l aşadar pe om departe de lume, departe de sine. Ne-ar fi greu să-l rânduim printre cei vii, într-atât îi sunt de slabe legăturile cu viaţa; şi nici cu moartea n-are legături mai strânse. Negăsindu-şi – între cele două – locul exact, omul a trişat de la primii săi paşi: a fost un intrus, nici trăitor, nici muritor cu-adevărat, un impostor. Conştiinţa, această neparticipare la ceea ce eşti, această capacitate de a nu coincide cu nimic, nu era prevăzută în planurile creaţiunii. Omul o ştie, dar n-are curajul nici să şi-o asume, până la capăt şi să piară prin ea, nici s-o repudieze spre a se salva. Străin de propria-i natură, singur în el însuşi, rupt şi de lumea aceasta, şi de cea de dincolo, el nu aderă pe deplin la nici o realitate: cum ar putea s-o facă, de vreme ce nu-i decât pe jumătate real? O fiinţă *fără existenţă*.

Fiecare pas întru spirit înseamnă un păcat faţă de viaţă. Ca să-şi refacă legătura cu lucrurile, ar trebui să pună capăt aventurii conştiinţei! Dar tihna suspendării reflexivităţii (în care sentimentul vinovăţiei, ar înceta) îi este interzisă de ura aceasta de sine – la care nu vrea şi nici nu poate să renunţe, îndepărtându-se de şirul fiinţelor, de căile bătute ale mântuirii, inovează fără încetare ca să-şi poată menţine renumele de animal *interesant*.

E datoria lui să-şi împingă conştiinţa – fenomen atât de vremelnic – până în punctul în care explodează, şi să se risipească în mii de bucăţi împreună cu ea. Nimicindu-se, se va înălţa la propria-i esenţă şi îşi va împlini misiunea: aceea de a-şi

fi sieşi duşman. Dacă viaţa a falsificat materia, omul, la rândul lui, a falsificat viaţa. Experienţa lui va fi repetată? Nu pare să se întrevadă vreo urmare: totul confirmă presimţirea că omul e ultima fantezie pe care şi-a permis-o natura.

Semnificaţia măştii

Oricât de departe ni se avântă gândirea şi oricât de mult s-ar detaşa de interesele noastre, ea şovăie totuşi să spună pe nume anumitor lucruri. Când vine vorba, iată, de spaima noastră finală, gândirea o evită, ne cruţă şi ne minte. La fel, când după multe încercări „destinul" ni se dezvăluie, ea ne îndeamnă să vedem în el o limită, o realitate dincolo de care orice căutare ar fi lipsită de obiect Dar e destinul cu adevărat această limită, această realitate, aşa cum pretinde gândirea? Ea ne pare atât de suspectă atunci când vrea să ne lege de el şi să ni-l impună, încât ne îndoim. Simţim că destinul nu poate fi un capăt şi că prin el se manifestă altă forţă, de-abia aceea supremă. Prin orice artificii şi strădanii ar încerca gândirea să ne-o ascundă, până la urmă tot o identificăm, ba chiar îi spunem pe nume. Iar destinul, care părea înzestrat cu toate atributele realului, nu mai e acum decât un chip. Un chip? Nici măcar, ci doar o faţadă, o simplă aparenţă de care acea forţă se slujeşte ca să ne distrugă *fără să ne rănească*.

„Destinul" nu era decât o mască, cum mască este tot ce nu e moartea.

Contagiunea tragediei

Nu milă, ci invidie ne inspiră eroul tragic: e norocosul ale cărui suferinţe le devorăm ca şi cum ar fi ale noastre de drept, iar el ni le-ar fi sustras. De ce n-am încerca să i le luăm înapoi? Oricum ne erau hărăzite… Ca să fim mai siguri de ele, declarăm că sunt ale noastre, le înmulţim şi le-ngroşăm peste măsură; degeaba se agită şi gemen faţa noastră, nu va putea să ne înduioşeze: nu-i suntem spectatori, ci concurenţi, rivalii săi din sală, capabili să-ndurăm nenorocirea *lui* mai bine decât el; preluând-o pe umerii noştri, o amplificăm puia dincolo de posibilităţile lui *de pe scenă*. Uzurpându-i destinul şi grăbindu-ne către înfrângerea lui mai mult decât el însuşi, îi adresăm cel

mult un surâs condescendent, rezervându-ne în exclusivitate meritele păcatului, ale crimei, ale remuşcării sau ispăşirii. Cât de neînsemnat e faţă de noi, cât de banală ni se pare că-i este agonia! Nu ne-am împovărat cu toate durerile lui, nu suntem victima pe care nu a izbutit s-o întrupeze? Dar, ce ironie, până la urmă moare tot *el!*

În afara cuvântului

Cât timp suntem prizonierii literaturii, îi respectăm adevărurile şi ne silim să le-ntrupăm, să le consolidăm neantul. Condiţie jalnică, nici vorbă. Dar poate fi şi mai rău: să depăşim aceste adevăruri fără ca-n schimb să le îmbrăţişăm pe ale înţelepciunii, încotro s-o luăm? Ce domeniu al spiritului să alegem? Nu mai suntem oameni de litere; şi totuşi scriem, deşi ceea ce facem ne pare demn de dispreţ. Să păstrezi rămăşiţele unei vocaţii şi să nu îndrăzneşti să le abandonezi – iată o poziţie ambiguă, chiar tragică, lipsită de înţelepciune, care constă tocmai în curajul de-a stârpi orice vocaţie, literară sau de alt gen. Cel care a avut nenorocul să treacă prin Litere nu a scăpa nicicând de fetişismul stilului sau de alte superstiţii din care au de câştigat numai cuvintele. Dispunând de un talent pe care-l neglijează sau de care se teme, el se va avânta fără convingere în activităţi sau lucrări fatalmente ratate, scriitoraş şovăind între cuvânt şi tăcere, biet pretendent la gloria Vidului, refuzată oricui se exprimă ori se leagă de numele său.. Adevărata viaţă e în afara cuvântului.

Şi totuşi, cuvântul ne obnubilează şi ne stăpâneşte: n-am mers până la a-i atribui geneza universului? Iar originile noastre nu le-am asimilat limbuţiei, fanteziilor unui zeu atins de logoree? Să reduci cosmogonia la discurs, să ridici limbajul la rang de instrument al Creaţiei, să-ţi pui începuturile pe seama unei iluzorii vechimi a Verbului! Pricepem că literatura îşi pierde rădăcinile în timpuri imemoriale, de vreme ce, deşi aveam la îndemână destule aberaţii, n-am şovăit s-o facem vinovată de primele tresăriri ale materiei.

Necesitatea minciunii

Cel care-a înţeles, în zorii vieţii, câteva adevăruri fatale

ajunge să nu mai poată convieţui cu ele. Le rămâne credincios? E pierdut. Să le dezveţe, să le renege – iată tot ce-i rămâne, dacă vrea să se-mpace cu viaţa, să părăsească drumul Cunoaşterii, al Insuportabilului. În căutarea minciunii, a oricărei minciuni născătoare a faptei, el şi-o face icoană şi de la ea aşteaptă salvarea. Orice obsesie îl cucereşte, cu condiţia să-năbuşe-n el demonul curiozităţii şi să-i paralizeze spiritul. Iată de ce îi pizmuieşte pe toţi cei care, prin rugăciune sau orice altă manie, şi-au suspendat gândirea, au abdicat de la răspunderile intelectului, aflând, între zidurile unui templu ori ale casei de nebuni, fericirea de-a fi terminaţi. Ce n-ar da să poată jubila şi ei sub aripa ocrotitoare a unei erori, la adăpostul unei nerozii! Ceea ce şi încearcă. „Ca să-mi evit ruina, am să respect regula jocului, am să perseverez din încăpăţânare, din capriciu, din obrăznicie. Să respir – o nebunie ce mă fascinează. Aerul îmi lipseşte, pământul se cutremură sub picioarele mele. Am chemat cuvintele toate şi le-am poruncit să se înşiruie în rugăciune; dar cuvintele au rămas inerte şi mute. De aceea strig şi n-am să contenesc să strig: «Orice, dar nu şi adevărurile mele!»”

Iată-l gata să le abandoneze, să le dea la o parte. Şi, ta timp ce sărbătoreşte orbirea atât de mult aşteptată, îl cuprinde neliniştea, curajul fi părăseşte; se teme de răzbunarea cunoaşterii sale, de reîntoarcerea lucidităţii, se teme că-l vor năpădi certitudinile ce-l chinuiseră atâta. E suficient pentru ca, pierzându-şi orice siguranţă, drumul mântuirii să-i apară ca un nou calvar.

Viitorul scepticismului

Naivitatea, optimismul, generozitatea le întâlnim la botanişti, la specialiştii în ştiinţele fundamentale, la exploratori, dar niciodată la oamenii politici, la istorici sau preoţi. Primii fac abstracţie de semeni, ceilalţi îşi fac din om obiectul activităţii sau al cercetării. Doar vecinătatea omului te înăspreşte. Cei care îi consacră gândurile, îl studiază sau vor să-i vină-n ajutor ajung să-l privească, mai devreme sau mai târziu, cu dispreţ şi cu silă. Psiholog neîntrecut, preotul este exemplarul uman cu cele mai puţine iluzii, incapabil – prin meserie – să acorde semenilor săi un credit cât de mic; de aici aerul lui complice,

şiretenia, blândeţea prefăcută şi cinismul profund. Aceia dintre ei – un număr cu adevărat neînsemnat – care-au păşit pe drumul sfinţeniei, n-ar fi făcut-o dacă-şi priveau mai atent enoriaşii: au fost nişte rătăciţi, nişte *răi* preoţi, incapabili să trăiască în chip de spectatori – şi profitori – ai păcatului originar.

Ca să ne lecuim de orice iluzii în privinţa omului, ar trebui să posedăm ştiinţa, experienţa seculară a spovedaniei. Biserica e atât de bătrână şi de scârbită, că nu mai poate crede în mântuirea nimănui, nici nu se mai poate complăcea în intoleranţă. După ce s-a războit cu o mulţime nesfârşită de zeloşi şi de suspecţi, trebuia, în cele din urmă, să-i cunoască şi să se sature de ei, de scrupulele, zbuciumul şi mărturisirile lor. Două mii de ani în intimitatea sufletelor! Era prea mult, chiar şi pentru ea. Cruţată până acum, ca prin minune, de ispita dezgustului, Biserica-i cedează astăzi: conştiinţele pe care le avea în grijă o sâcâie şi-o istovesc. Nici una din nenorocirile, din mişeliile noastre nu-i mai trezeşte interesul: i-am tocit şi mila, şi curiozitatea. Ştie atâtea despre noi, că ne dispreţuieşte, ne lasă să ne zbatem, să căutăm aiurea… Fanaticii au început s-o părăsească. Va deveni, în curând, ultimul refugiu al scepticismului.

Vicisitudinile fricii

De la Renaştere încoace, ştiinţa s-a silit să ne convingă că trăim în mijlocul unei naturi indiferente, nici duşmănoasă, nici prielnică. De aici avea să rezulte o scădere a disponibilităţilor noastre de frică. Pericol uriaş, căci frica era una din dimensiunile, una din condiţiile existenţei şi echilibrului nostru.

Conferind intensitate şi vigoare stărilor noastre, frica ne stimula mila şi ironia, iubirea şi ura, ne înnobila senzaţiile şi le dădea savoare. Cu cât ne hărţuia mai straşnic, cu atât eram mai mulţumiţi să fim hăituiţi, setoşi de incertitudine şi de primejdii, de orice prilej de triumf ori cădere, Insolentă, ea îşi etala talentele şi verva – de care ne temeam, pe care le-ndrăgeam – fără ruşine, de-a dreptul. Zelul cu care-o căutam sporea o dată cu fiorii pe care îi trezea în noi. Nimeni nu se gândea să se sustragă autorităţii sale. Frica ne călăuzea, ne subjuga, iar noi eram fericiţi s-o vedem cu câtă siguranţă ne

poartă spre victorii şi înfrângeri. Şi totuşi, chiar ea, care părea la adăpost de orice vicisitudini, avea să le cunoască, şi încă pe cele mai cumplite. Sub loviturile „progresului” nerăbdător s-o proscrie, ea începu, mai ales din veacul trecut să se ascundă, să devină sfioasă şi parcă ruşinată, să se retragă, aproape să dispară. Secolul nostru, mai lucid, a tras pâhă la urmă semnalul de alarmă: cum să-i venim în ajutor, se întreba el, cum să-i redăm fricii vechiul statut, cum s-o repunem în drepturi? Ştiinţa însăşi şi-a asumat această misiune: a devenit ameninţătoare, a devenit izvor de spaime. Suntem încredinţaţi, acum, că deţinem cantitatea de frică indispensabilă prosperităţii noastre.

Un om ajuns

Pe cel obişnuit, pe cel familiar cu adâncurile, „misterul” nu-l impresionează; nu are nimic de spus despre el, nici nu ştie ce este: misterul îi e cămin… Realitatea în care se mişcă nu trimite la o alta: nu există un mai adânc şi un dincolo; el e mai adânc ca orice şi dincolo de toate. Saturat de transcendenţă, mai presus de lucrările spiritului şi de servituţile ce li se asociază, înţelepciunea lui e o nemărginită indiferenţă… Nici religia şi nici metafizica nu-i stârnesc interesul: ce să sondeze, când se află deja în insondabil? împlinit – e fără doar şi poate; dacă mai există – nu ştie insa.

Ne afirmam în măsura-n care, în spatele unei realităţi date, vânăm o altă realitate, unde, depăşind până şi absolutul, nu încetăm să căutăm. Teologia se opreşte la Dumnezeu? Nicidecum. Vrea să urce mai sus, asemeni metafizicii care, deşi nu încetează să iscodească esenţa, nu găseşte de cuviinţă să se oprească la ea. Şi una, şi cealaltă refuză să se fixeze într-un ultim principiu, trec din taină în taină, preaslăvesc inexplicabilul şi abuzează de el fără ruşine. Misterul, ce şansă nesperată! Dar ce blestem să crezi că l-ai pătruns, să-ţi închipui că-l cunoşti, că locuieşti în el! S-a terminat cu căutarea: misterul e aici, cit să-l atingi cu mâna. Cu mâna unui mort..

Deşeuri de tristeţe

I – Deodată, desprins de tot, alunec spre punctul de

inexistenţă al fiecărui obiect Eul: o etichetă. Paralel cu propriumi chip, mă oglindesc în privirile mele. Fiecare lucru e altul, totul e altceva. Undeva, un ochi. Cine mă observă? Mi-e frică, apoi sunt în afara propriei frici.

Dincolo de clipe şi dincolo de subiectul care am fost, cum să ader la timp? Durata se mumifică, devenirea a devenit. Nici un strop de aer în care să respir, în care să strig. Suflul este negat, ideea tace, spiritul a fost. Am târât în noroi toate daurile şi nu sunt mai legat de lume decât este inelul de degetul scheletului.

II – „Celorlalţi, îmi spunea un vagabond, le place să înainteze; mie, să dau înapoi." Fericit vagabond! Eu nici măcar nu dau înapoi; rămân pe loc… Şi însăşi realitatea rămâne, ţintuită în loc de îndoielile mele. Cu cât mă îndoiesc mai mult de mine, cu atât aş vrea să mă răzbun pe lucruri, asmuţindu-mi pe ele incertitudinile. Să se oprească totul, de vreme ce nu pot concepe, nici face un pas înainte spre nici un orizont O lene mai veche decât lumea mă ţintuieşte de aceasta *clipă*… Iar când, vrând să mă scutur de ea, îmi alertez instinctele, o altă lene mă doboară, tragica lene numită melancolie.

III – Dezgust în faţa cărnii, a organelor, a fiecărei celule, dezgust primordial, chimic. Totul în mine se dezagregă, chiar şi acest dezgust! în ce osânze, în ce miasme şi-a găsit spiritul sălaş! Trupul acesta, care prin fiece por emană duhori în stare să impută întregul univers, e doar un maldăr de gunoaie scăldat de un sânge aproape la fel de imund, un buboi ce schimonoseşte geometria globului. O, greaţă miraculoasă! Oricine se apropie de mine mi-arată fără voie faza exactă a descompunerii sale, destinul livid ce-l pândeşte. Orice senzaţie este funebră, orice voluptate – sepulcrală. Ce meditaţie, oricât de neagră, ne-ar putea învăţa mai mult decât lecţia – decât coşmarul – plăcerilor noastre? Căutaţi-i pe adevăraţii metafizicieni printre desfrânaţi, în altă parte nu-i veţi găsi. Doar istovindu-ne simţurile, torturându-le, ne cunoaştem neantul, abisul pe care viermuiala noastră ni-l ascunde pentru o clipă. Prea pur şi prea recent, spiritul nu mai poate salva această carne bătrână, a cărei degradare ia proporţii chiar sub ochii noştri. Contemplând-o, până şi cinismul nostru dă înapoi

şi dispare într-un hohot de plâns. Meritam alte pedepse, un spectacol mai suportabil. În adevăr, nu trupul ne va aduce mântuirea; nici sufletul, de altfel. Dacă mi-aş face inventarul zilelor, probabil n-aş găsi nici una care să nu facă, singură, cât mai multe iaduri la un loc.

Se spune în Apocalipsă că înfricoşătoare chinuri îi aşteaptă pe cei a căror frunte nu poartă „pecetea Domnului”. Toată lumea va afla cruţare, în afara lor. Ei se vor chinui ca omul înţepat de scorpion şi îşi vor căuta zadarnic moartea, moartea care se află totuşi în ei…

Să nu porţi pe frunte „pecetea Domnului”. Ce bine înţeleg aceste vorbe, ce bine le-nţeleg!

IV – Mă gândesc la Tiberiu, împărat pe gustul inimii mele, morocănos şi crud, obsedat de insule, mă gândesc la tinereţea lui în Rhodos, la bătrâneţea lui la Capri. Îl iubesc pentru că omul i se părea de neînţeles, îl iubesc pentru că nu iubea pe nimeni. Descărnat, plin de bube, monstru îngheţat pe care doar spaima îl mai încălzea, avea patima exilului: s-ar spune că era în capul listei de surghiuniţi pe care singur o întocmea… Ca să simtă că-i viu, avea nevoie de frică: s-o simtă şi s-o provoace; dacă se teme de toţi, măcar să se teamă de el, la rându-le, toţi. Acel du-te vino între Capri şi suburbiile Romei în care nu cutează să între, acea repulsie pe care i-o stârneşte orice chip… Singur ca Swifi, pamfletar al unei alte ere, pamfletar anterior omenirii. Când totul mă părăseşte, când *mă părăsesc*, visez la ei doi, mă agăţ de dezgustul şi de cruzimea lor, mă reazem pe delirul lor. Părăsindu-mă deci, mă întorc înspre ei: nimic nu ar putea atunci să mă despartă de singurătatea lor.

V – Pentru unii, fericirea e o senzaţie atât de neobişnuită, încât în clipa când ajung s-o cunoască se neliniştesc; noua lor stare îi pune pe gânduri; nimic asemănător în trecutul lor: e prima oară când părăsesc confortul nenorocirii. O lumină neaşteptată îi face să tremure, ca şi cum sori le-ar străluci pe degete – să lumineze raiuri fărâmiţate. De ce această fericire, de la care-şi aşteaptă izbăvirea, ia o asemenea înfăţişare? Ce-i de făcut? Poate nici nu le aparţine, poate a dat peste ei din greşeală. Descumpăniţi şi fascinaţi deopotrivă, încearcă s-o asimileze, s-o posede, dacă se poate pe veci. Dar sunt atât de

puţin pregătiţi pentru fericire, încât, ca să se bucure de ea, sunt siliţi s-o grefeze pe vechile lor spaime.

VI – Credinţa singură nu rezolvă nimic; îi adaugi înclinaţiile şi defectele tale; dacă eşti fericit, va veni să sporească zestrea de fericire primită la naştere; iar dacă eşti, prin fire, un nefericit, nu-ţi va aduce decât un plus de suferinţă, îţi va amărî şi mai mult existenţa: va fi o credinţă *infernală*. Izgonit pe vecie din paradis, fi vei simţi nostalgia ca pe un zbucium în plus şi ca pe o caznă. Te rogi; dar rugăciunile, în loc să-ţi aline regretele, remuşcările şi suferinţele, mai mult ţi le vor otrăvi, într-adevăr, regăseşti în credinţă ceea ce singur i-ai adus: prin ea, cel ales îşi savurează şi mai mult mântuirea, cel osândit se afundă şi mai adânc în nenorocire. Cum poţi gândi că e destul să crezi ca să învingi insolubilul? Nu există credinţă, există doar forme – multiple şi ireconciliabile – de credinţă. De la a ta, oricare ar fi, să nu te-aştepţi la vreun sprijin: îţi va îngădui doar să fii – un pic mai mult – aceea ce ai fost dintotdeauna…

VII – Plăcerile noastre nu se pierd şi nici nu dispar; deşi în alt chip, ele ne marchează cât şi durerile. O plăcere pe care-o credeam pierdută pe vecie ne va salva dintr-o criză şi ne va ajuta, fără s-o ştim, să trecem peste vreo decepţie, peste vreo ispită a renunţării sau dezertării; creând înăuntrul nostru noi dependenţe, de care nu suntem conştienţi, şi întreţinând o sumedenie de mici speranţe, se va împotrivi acelei tendinţe a memoriei de a păstra doar urmele urgiei şi ale dezastrului. Căci memoria noastră este venală: susţine cauza durerilor noastre, 5-a vândut durerilor noastre.

VIII – După Cassian, Evagrius şi Sf. Nil, nu există demon mai de temut decât acela al acediei*. Monahul care-i cade victimă nu va avea scăpare până la sfârşitul zilelor sale. Lipit de fereastră, el va privi afară, va aştepta vizitatori, oricare, ca să stea la palavre, ca să uite de sine.

Să te lepezi de toate şi să descoperi apoi că nu aceasta îţi era chemarea, să te apese urâtul, singurătatea şi să nu te poţi smulge din ea! La un sihastru care-a izbândit – o mie care au ratat. Pe ei, pe învinşi, pe cei ocoliţi de har şi pătrunşi de zădărnicia rugilor lor, fraţii de cin sperau să-i readucă la viaţă

prin cânt sau impunându-le exultaţia, disciplina bucuriei. Dar, victime ale demonului, cum să-şi înalţe glasul, şi către cine? La fel de străini de har ca şi de cele lumeşti, petreceau ore lungi comparându-şi sterilitatea cu ariditatea deşertului, cu imaginea materială a vidului lor.

Lipit de fereastra mea, cu ce să-mi compar sterilitatea dacă nu cu aceea a Oraşului? Mă obsedează însă şi *celălalt* deşert, adevăratul. O, de-aş putea să merg în pustie, să uit mirosul de om! Vecin cu Dumnezeu, aş trage-n piept mireasma tristeţii şi veşniciei lui, la care visez în clipele când se trezeşte-n mine amintirea unei chilii îndepărtate. Ce mânăstire voi fi părăsit, voi fi trădat într-o viaţă anterioară? Rugăciunile neterminate, lăsate atunci nerostite, mă urmăresc acum, în vreme ce un cer incert se face şi se desface în creierul meu.

IX – Ali! Ali! Un derviş, renunţând să mai facă vreo concesie cuvintelor, cu excepţia acestuia, nu pronunţa niciodată altul, în nici o împrejurare. Era unica încălcare a regimului său de tăcere pe care şi-o îngăduia..

Rugăciunea: concesie făcută lui Dumnezeu, *vorbărie* şi tot tributul presupus de ea. Dervişul nostru, jertfindu-se esenţialului, sacrificase limbajul, simbol al aparenţelor: oricine recurge la el se-ndepărtează de absolut, chiar dacă, în rest, e un ascet sau acceptă enormităţile credinţei. Oricine, şi cu atât mai mult un sfânt. Lui Francisc din Assisi i-a plăcut să vorbească; la fel discipolilor, la fel rivalilor săi. Un singur lucru contează, un singur cuvânt. Vorbim – pentru că lucrul acela nu l-am găsit şi nici n-o să-l găsim vreodată.

X – Doar cel care se străduieşte să piardă merită încredere: dacă strădania îi reuşeşte, el va ucide monstrul care era atâta timp ca acţiona, cât urmărea izbânda. Nu progresăm decât în detrimentul purităţii – sumă a renunţărilor noastre. Hrănite, animate de o pornire spre murdărie, faptele noastre ne smulg din paradis, ne adâncesc decăderea, ne întăresc legăturile cu lumea: nici un pas înainte care să nu aţâţe şi să nu întărească în noi străvechea perversiune de a exista.

Să scoţi din scenă fiinţele nu-i de ajuns; mai. Trebuie să izgoneşti şi lucrurile, să le deteşti şi să le nimiceşti, unul câte unul. Ca să ne regăsim absenţa dintru începuturi – să ne

derulăm cosmogoniile în sens invers şi, deoarece pudoarea de a muri nu ne stă în fire, cel puţin să eliminăm din noi orice urmă a lumii acesteia şi orice amintire a ceea ce am fost. De ne-ar da un zeu puterea să ne lepădăm de toate şi să trădăm totul, curajul unei laşităţi monstruoase!

Desfrâul vidului

Neputându-şi părăsi sfera vocaţiei, artistul se mişcă întruna sector îngust al existenţei. El poartă ochelari de cal: talentul îi e infirmitate. Geniu să aibă, şi tot ar fi robul viziunii sale despre lume, al ghinionului care l-a înzestrat cu un fel *anume* de a vedea lucrurile.

Ce avantaj să nu fii dăruit cu nici un talent, ce libertate! Totul ţi se oferă, totul îţi aparţine; stăpân peste spaţii, treci de la un obiect la altul, de la o lume la alta. Având universul la picioarele tale, pătrunzi dintr-o dată în esenţa fericirii: extaz în punctul nul al fiinţei, viaţă transpusă, promovată la starea de duh, de veşnicie ce respiră, pe care nici o taină n-o apasă.

Obligat să fie peste tot, sclav al ubicuităţii sale, Dumnezeu însuşi e prizonier. Mai liber, mai puţin îngrădit decât el, te bucuri de absenţă, a cărei necuprindere o colinzi după plac: materie destituită, suspin imperceptibil, voluptate de-a pierde obişnuinţa vieţii şi-a morţii.

*

Orice om de talent merită să fie compătimit: dacă e pictor, ce va mai scoate din culorile lui? Poet, cum va însufleţi cuvintele istovite, adormite? Ce să mai spui de perspectivele muzicianului, într-o lume în care toate combinaţiile sonore au fost deja imaginate? Profund nefericiţi, se găsesc cu toţii într-o situaţie fără ieşire. Ar trebui să i tratăm cu un plus de bunăvoinţă, să nu le sfidăm descumpănirea, să-i ajutăm să treacă peste eşecul artei lor, să-şi uite condiţia de dezmoşteniţi.

Nu vom merge până la a ne trâmbiţa norocul, dar nu ni-l putem nici trece sub tăcere. Să înălţăm mulţumiri Providenţei.că ne-a scutit de povara, de blestemul unui talent. Luându-ne tot, ea ne-a dăruit, în acelaşi timp, tot. Să fie

desăvârşita noastră, sărăcie efectul milei sau neglijenţei sale? Cu slabele noastre puteri nu putem judeca. Oricum, Ea a făcut din noi fiinţele cele mai dăruite: ne-a îmbogăţit cu toate talentele ce ne lipsesc. Să nu fii nimic – bogăţie infinită, sărbătoare perpetuă.

*

Mereu în mişcare, artistul trebuie să-şi cultive excesele, să-şi irosească forţele, să-şi născocească fericiri şi nefericiri, să producă, înţeleptul, în schimb, neimplicându-se în nici o operă, cultivă sterilitatea, acumulează o energie pe care n-o risipeşte deloc. El dobândeşte adevărul în detrimentul lucrului exprimat, al comunicării, a tot ce hrăneşte şi justifică arta, această piedică în calea adevărului, această purtătoare a minciunii, înăbuşindu-şi facultăţile inventive, îşi stăpâneşte actele şi pornirile, respinge sprijinul transei şi al pasiunii. (Nu există înţelept *genial*.) Nici tragedia, nesăţioasă dorinţă de durere, nici istoria, spaţiu al acestei dorinţe, nu-i reţin interesul: depăşindu-le pe amândouă, se reîntoarce printre elemente, refuză să creeze, să-l imite pe Dumnezeu ori pe Diavol, şi se consacră unei lungi meditaţii asupra îngerului şi idiotului, asupra desăvârşitei lor stupori, la care ar vrea să ajungă *prin mijloacele lucidităţii.*

E datul „creatorului” ca, după ce şi-a stors talentul, să secătuiască: puterile fi părăsesc, intensitatea obsesiilor sale scade. Dacă-şi păstrează vitalitatea sau raţiunea, nu la fel se întâmplă cu capacitatea lui de a vibra. Bătrâneţea artistului e cu adevărat sfârşitul său. Înţeleptul, din contră, se împlineşte tocmai în amurgul vieţii, care îl poartă spre triumf. Nu ni-l putem nicidecum imagina *sfârşit*; calificativul se potriveşte însă, începând din anume moment, oricărui artist. O operă se naşte dintr-o sete de autodistrugere şi se clădeşte pe ruina unei vieţi, înţeleptul nu cunoaşte această sete, ori poate că a biruit-o. Ambiţia lui cea mai mare: să dispară fără să lase vreo urmă. Dar e atâta forţă în voinţa lui de dispariţie, că ne pune pe gânduri. Cu greu ajungem să-i pătrundem taina: cum să existi fără să te distrugi în fiece clipă? Şi totuşi, această taină se lasă bănuită atunci când ne apropiem de noi înşine, de realitatea noastră cea mai profundă. Cuvintele, pierzându-şi atunci orice

utilitate, orice înţeles, ne par purtătoarele unei vulgarităţi imemoriale. Totul se schimbă, până şi felul nostru de a vedea, ca şi cum privirilor noastre înfrigurate li s-ar deschide un alt univers decât cel al materiei. De fapt, lumea aceasta, pământească, nici nu mai intră în câmpul percepţiilor noastre – şi nici memoria noastră n-o perpetuează, întorşi spre ceea ce nu acceptă cuvântul şi nici nu vrea să se coboare la el, ne lăsăm în voia unei fericiri fără atribute, a unui fior fără adjectiv. Siestă în Dumnezeu…

ISPITA DE A EXISTA

Sunt oameni ale căror clipe sunt tot atâtea afirmaţii: viaţa lor – un şir de *da*… Aplaudând realul sau ceea ce le pare că ar fi realul, ei acceptă orice – şi o spun fără nici o reţinere. Nu există anomalie pe care să n-o explice ori să n-o rânduiască printre lucrurile „care se întâmplă”. Cu cât se lasă contaminaţi de filozofie, cu atât, la spectacolul vieţii şi-al morţii, aplauzele lor devin mai furtunoase.

Pentru alţii, nărăviţi ai negaţiei, a afirma presupune nu numai o voinţă de obnubilare, dar şi propria siluire, un sacrificiu: ce scump îi costă cel mai mic *da!* Ce renegare! Ei ştiu că un da nu vine niciodată singur, că-l va atrage după el pe-al doilea, un şir întreg: să se expună cu atâta uşurinţă? Totuşi, confortul negării îi calcă pe nervi. Astfel se naşte la ei nevoia şi curiozitatea de a afirma orişice.

Nimic nu emancipează spiritul mai mult decât negarea. Ea nu-i fertilă însă decât în răstimpul în care ne străduim s-o cucerim şi să ne-o însuşim; odată dobândită, ne înrobeşte: un lanţ ca oricare altul. Dacă e să alegem între două sclavii, s-o preferăm pe cea a fiinţei, chiar dacă nu-i posibilă fără o anume sfâşiere: e, totuşi, preţul ce-l avem de plătit pentru a evita contagiunea neantului, comoditatea delirului…

Teologii au ştiut-o de mult: speranţa e fructul răbdării. Ar trebui adăugat: şi-al modestiei. Orgoliul n-are timp să spere…

Pentru că nu vrea şi nici nu poate să aştepte, forţează evenimentele, la fel cum îşi forţează şi firea: amar şi corupt, când îşi consumă revoltele, abdică: nu există, pentru el, formulă intermediară. E lucid, neîndoielnic; însă luciditatea, să nu uităm, este proprie acelora care, incapabili să iubească, se leapădă de semeni ca şi de ei înşişi.

*

Marele da – cel pe care-l spunem morţii, îl putem pronunţa în mai multe feluri…

Există fantome diurne care, acaparate de propria lor absenţă, trăiesc retrase, umblă cu paşi de pâslă de-a lungul străzilor, fără să privească la nimeni. Nici o nelinişte în ochii sau gesturile lor. Lumea exterioară a-ncetat să existe pentru ei: acceptă orice singurătate. Preocupaţi de distracţia, de detaşarea lor, aparţin unui univers nemanifest, situat între amintirea extraordinarului şi iminenţa unei certitudini. Surâsul lor te dude cu gândul la mii de spaime învinse, la harul ce biruie cumplitul; ei trec prin lucruri, străbat materia. Şi-au găsit rădăcinile? Ori au descoperit în ei izvoarele luminii? Nici o înfrângere, nici o victorie nu-i tulbură. Nu mai depind de soare, îşi sunt lor înşişi suficienţi, îi luminează soarele Morţii.

*

Nu ne e dat să cunoaştem momentul în care se produce, în dauna substanţei noastre „un proces de eroziune. Ştim doar că rezultatul este un vid în care-şi face loc, treptat, ideea nimicirii noastre. Idee vagă, de-abia schiţată: e ca şi cum vidul acela s-ar gândi pe sine însuşi. Apoi, transfigurare sonoră, în străfundul fiinţei ni se naşte un ton care, stăruind, poate la fel de bine să ne paralizeze ori să ne dea un impuls. Vom fi aşadar prizonieri.ai fricii ori ai nostalgiei, dedesubtul morţii sau la acelaşi nivel cu ea. Va fi frică, dacă tonul acela perpetuează vidul în care a apărut; va fi nostalgie, dacă îl va converti în plenitudine. După structura fiecăruia, vom vedea în moarte fie un deficit, fie un excedent de fiinţă.

*

Înainte de a ne afecta recepţia duratei, achiziţie tardivă, frica ne atacă sentimentul spaţial, imediatul, iluzia *solidului*: spaţiul se împuţinează; se evaporă, devine aerian, transparent. Frica îi ia locul, se dilată şi se substituie realităţii care-o provocase, morţii. Toate experienţele ni se reduc la un schimb între eul nostru şi această teamă care, ridicată la rang de realitate autonomă, ne izolează într-un fior fără obiect, într-un tremur gratuit; astfel, ne pândeşte pericolul de a uita că vom… muri. Frica nu ameninţă totuşi să ia locul grijii noastre esenţiale decât în măsura în care, nedorind s-o asimilăm şi nici s-o epuizăm, o perpetuăm în noi ca pe-o ispită şi-o aşezăm în centrul singurătăţii noastre. Un pas în plus şi devenim vicioşi – nu ai morţii, ci ai fricii de moarte. La fel se întâmplă cu toate fricile. De care n-am reuşit să scăpăm: detaşându-se de motivele care le-au provocat, ele se constituie în realităţi independente, tiranice. „Trăim în frică, şi de aceea nu trăim.” Aceste vorbe ale lui Buddha vor poate să ne spună că, în loc să ne menţinem în stadiul în care frica se deschide către lume, noi facem din ea un scop, un univers închis, un substitut al spaţiului. Dacă ne domină, ne deformează imaginea pe care-o avem despre lucruri. Cel care nu ştie să-şi stăpânească frica şi nici s-o valorifice sfârşeşte prin a nu mai fi el, prin a-şi pierde identitatea; frica este fertilă doar dacă te aperi de ea; cel care-i cedează nu se va mai regăsi niciodată şi se va trăda la fiecare pas, iar şi iar, până când va-năbuşi moartea sub chiar frica pe care ea i-o inspiră.

*

Puterea de seducţie a anumitor probleme provine din lipsa lor de rigoare, ca şi din părerile contrare pe care le suscită: sunt dificultăţi ce-l pasionează pe amatorul de Insolubil.

Ca să mă „documentez” asupra morţii, un tratat de biologie nu mă luminează mai mult decât catehismul: în măsura în care moartea *mă* priveşte, îmi e totuna dacă îi sunt sortit din cauza păcatului originar ori a deshidratării celulelor. Deloc legată de nivelul nostru intelectual, ea este rezervată, ca orice problemă personală, unei cunoaşteri *fără cunoştinţe*. Am întâlnit destui analfabeţi care vorbeau despre ea cu mai mare

competenţă decât cutare metafizician; desluşind – pe baza experienţei – agentul descompunerii lor, îi consacrau totalitatea gândurilor, astfel încât moartea, în loc să fie pentru ei o problemă impersonală, era realitatea lor, moartea lor.

Printre aceia însă, analfabeţi sau nu, care o poartă tot timpul în gând, cei mai mulţi o fac doar copleşiţi de perspectiva agoniei, fără să-şi dea seama nici un moment că, de-ar fi să trăiască secole sau milenii, motivele spaimei nu li s-ar schimba întru nimic, agonia nefiind decât un accident în procesul dezintegrării, proces coextensiv existenţei noastre. Viaţa, departe de a fi, aşa cum credea Bichat, ansamblul funcţiilor ce se opun morţii, e mai degrabă ansamblul funcţiilor ce ne poartă spre ea. Substanţa noastră scade cu fiece pas; această pierdere însă, prin toate eforturile de care suntem capabili, ar trebui s-o prefacem într-un stimulent, într-un principiu de eficacitate. Cei care nu ştiu să tragă foloase din posibilităţile lor de nefiinţă îşi rămân străini lor înşişi: marionete, obiecte înzestrate cu un eu, adormite într-un timp neutru – nici durată, nici eternitate. A exista înseamnă să ne valorificăm partea de irealitate, să vibrăm în contact cu vidul din noi. Marioneta rămâne însă insensibilă la vidul ei, îl lasă-n părăsire, îl lasă să se vestejească.

*

Regresiune germinativă, coborâre înspre rădăcini, moartea nu ne sfărâmă identitatea decât ca să ne înlesnească efortul de-a o atinge şi restabili: ea are sens doar dacă-i conferim toate atributele vieţii.

Deşi la început, când o percepem prima oară, moartea ni se dezvăluie ca dezagregare şi diminuare, mai apoi, dezvăluindu-ne deopotrivă nulitatea timpului şi preţul infinit al fiecărei clipe, ea îşi exercită asupra noastră virtuţile tonifiante; deşi nu ne oferă decât imaginea deşertăciunii noastre, prin chiar acest fapt o converteşte-n absolut şi ne îndeamnă să i ne consacram. Astfel, reabilitându-ne partea „muritoare”, ea devine o dimensiune a tuturor clipelor noastre, o agonie triumfală.

La ce bun să zăbovim cu gândul la un mormânt sau altul şi să mizăm pe putreziciunea noastră? Spiritualmente degradant,

macabrul ne duce spre uzura glandelor, spre miasmele şi murdăria descompunerii. Cel care se pretinde viu nu-i astfel decât în măsura în care şi-a eludat ori depăşit gândul asupra propriului cadavru. Nimic bun nu rezultă din meditaţiile asupra faptului material de a muri. În cazul că-i las cărnii libertatea să-mi dicteze „filozofia" ei, să-mi impună concluziile, e preferabil să-mi fac seama înainte chiar de-a le cunoaşte. Căci tot ce mă învaţă carnea mă anulează fără drept de apel: nu este ea duşmana amăgirii? Nu contrazice ea, în fiecare clipă, ca purtătoare de cuvânt a ţarinii în care ne întoarcem, toate minciunile, rătăcirile şi speranţele noastre? Să nu-i luăm în seamă argumentele şi s-o constrângem să ne fie aliată în lupta contra propriilor *ei* evidenţe.

Pentru ca îmbrăţişarea morţii să ne redea prospeţimea, e datoria noastră să-i consacram întreaga energie, să resimţim faţă de ea, asemenea lui Keats, un ataşament aproape pasional – ori să facem din ea, împreună cu Novalis, principiul ce „romantizează" viaţa. Dacă acesta din urmă avea să împingă puia la senzualitate dorul de moarte, fiind un adevărat *senzual* al morţii, altuia, lui Kleist, avea să-i revină privilegiul de a găsi în ea o „fericire" pur lăuntrică, *„Ein Strudel von nie geahnter Seligkeit hat mich ergriffen…"** , scrie el înainte de a se sinucide. Nici înfrângere, nici abdicare, sfârşitul lui a fost o preafericită dezlănţuire, o nebunie exemplară şi premeditată, una din rarele reuşite ale disperării. Dacă Novalis a fost primul care a simţit moartea „ca artist", această vorbă a lui Schlegel îmi pare şi mai exactă în ce-l priveşte pe Kleist, înzestrat ca nimeni altul pentru moarte. Neîntrecută, desăvârşită, capodoperă de tact şi de gust, sinuciderea lui le face inutile pe toate celelalte.

*

Spulberare primăvăratică, mai curând împlinire decât abis, moartea nu face decât să ne înalţe mai presus de noi înşine, asemeni iubirii, de care o apropie multe: şi una, şi cealaltă, forţând cadrele existenţei noastre până le fac, aproape, să plesnească, ne mistuie şi ne întăresc, ne distrug prin subterfugiul plenitudinii. Elementele lor, pe cât de ireductibile,

* „Un vârtej de inimaginabilă euforie m-a cuprins…" (N.t.)

pe atât de inseparabile, alcătuiesc un echivoc fundamental. Dacă, până la un punct, iubirea ne pierde, cu ce senzaţii de exaltare şi orgoliu ne răsplăteşte! Iar dacă moartea ne pierde de tot, prin ce fiori ne e dat s-o cunoaştem! Senzaţii şi fiori prin care transcendem *omul* din noi, accidentele eului.

Cum şi una şi cealaltă ne definesc doar în măsura în care ne proiectăm în ele dorinţele şi pornirile sau participăm cu toate puterile la natura lor echivocă, ele rămân, inevitabil, de nepătruns dacă le privim ca pe nişte realităţi exterioare, oferite jocului minţii, în dragoste ca şi în moarte ne scufundăm, nu medităm asupra lor; le savurăm, le suntem complici, şi nu judecători. Căci orice experienţă neconvertită în voluptate e o experienţă ratată. Dacă ar trebui să ne limităm la senzaţii aşa cum ne sunt date, ni s-ar părea intolerabile, fiind prea străine, prea diferite de esenţa noastră. Moartea n-ar fi pentru oameni marea lor experienţă ratată dacă ar şti s-o integreze naturii lor sau să o metamorfozeze în voluptate. Dar ea rămâne în ei *departe* de ei; rămâne cum era, diferită de esenţa lor.

Şi încă o dovadă a dublei sale realităţi, a caracterului ei echivoc, a paradoxului inerent felului în care o percepem: ni se prezintă deopotrivă ca *situaţie-limită* şi ca *dat nemijlocit*. Alergăm spre ea, deşi suntem deja în miezul ei. O încorporăm vieţii noastre, şi totuşi nu ne putem împiedica s-o situăm în viitor. Printr-o inconsecvenţă inevitabilă, îi dăm semnificaţia unui viitor ce macină prezentul, prezentul nostru. Dacă frica ne ajută să ne definim sentimentul de moarte” . Veşnica nevoie de a face din moarte un accident sau un mijloc, de-a o reduce la deces în loc s-o considerăm o prezenţă, veşnica nevoie de-a o sărăci! Iar dacă religiile n-au făcut din ea decât un pretext sau o sperietoare – un instrument de propagandă –, e datoria necredincioşilor să-i facă dreptate, s-o repună în drepturi.

Fiecare fiinţă este propriul ei sentiment al morţii. De aceea n-am putea acuza de falsitate experienţele bolnavilor sau ale misticilor, chiar dacă ne putem îndoi de interpretările lor. Ne găsim pe un teren unde nici un criteriu nu funcţionează, unde certitudinile abundă, unde totul e certitudine, pentru că adevărurile şi senzaţiile noastre coincid, la fel problemele şi atitudinile. La ce adevăr să tindem de altfel, când, de fiecare dată, cunoaştem o altă experienţă a morţii? însuşi „destinul” nostru nu reprezintă decât desfăşurarea, etapele acestei

experienţe primordiale şi totuşi schimbătoare, tălmăcirea în timp aparent a acelui *timp secret* în care se plămădeşte diversitatea felurilor de a muri. Ca să explice un destin, biografii ar trebui să renunţe la demersul lor obişnuit, încetând să mai cerceteze timpul aparent, graba cu care o fiinţă îşi degradează esenţa. La fel se întâmplă şi cu o epocă: a-i cunoaşte instituţiile şi momentele însemnate e mai puţin important decât a-i intui experienţa intimă (ale cărei semne sunt). Bătălii, ideologii, eroism, sfinţenie, barbarie – tot atâtea simulacre ale unei lumi lăuntrice care doar ea ar trebui să ne intereseze. Fiecare popor se stinge în felul lui, fiecare popor pune la punct câteva reguli ale despărţirii de viaţă şi le impune alor săi: nici cei mai buni nu le-ar putea ocoli, nu li s-ar putea sustrage. Un Pascal, un Baudelaire delimitează moartea: unul o reduce.la căutarea mântuirii, celălalt la spaimele noastre fiziologice. Deşi striveşte omul, ea rămâne totuşi in interiorul omenescului. Dimpotrivă, elisabetanii sau romanticii germani au făcut din ea un fenomen cosmic, o devenire orgiastică, un neant ce însufleţeşte, o *forţă* din care să sorbim ca dintr-o apă vie şi cu care trebuie să întreţinem raporturi nemijlocite. Pentru francezi, contează nu moartea ta sine – lapsus al materiei ori simplă necuviinţă –, ci comportamentul nostru ta faţa semenilor, strategia despărţirilor, ţinuta pe care ne-o dictează vanitatea, *atitudinea* pur şi simplu; nu confruntarea cu sine, ci cu ceilalţi: un spectacol la care esenţial e să observi detaliile şi mobilurile. Marea artă a francezului este aceea de a şti să moară în *public*. Saint-Simon descrie nu agonia lui Ludovic al XIV-lea, a fratelui regelui ori a Regentului, ci *scenele* agoniei lor. Obiceiurile Curţii, simţul ceremoniei şi fastului au fost moştenite de un întreg popor, iubitor de pompă şi preocupat să dea strălucire clipei din urmă. Catolicismul l-a încurajat: nu susţine el că felul de a muri e hotărâtor pentru mântuirea noastră, că ne putem răscumpăra păcatele printr-o „moarte frumoasă”? Gândire discutabilă, întru totul adaptată însă instinctului histrionic al acestei naţiuni; gândire care, odinioară mai mult decât azi, era legată de ideea de onoare şi respectabilitate, de stilul „omului de lume”. Important era pe atunci, lăsându-l deoparte pe Dumnezeu, să-ţi menţii prestigiul în faţa asistenţei, în faţa unor filfizoni şi a unor duhovnici mondeni; important era nu să dispari, ci să *oficiezi*, păstrându-

ţi reputaţia în faţa martorilor şi aşteptând doar de la ei mirul cel de pe urmă… Până şi libertinii se săvârşeau cum se cuvine, într-atât respectul lor faţă de opinia publică trecea înaintea ireparabilului, într-atât se supuneau uzanţelor unei epoci în care a muri însemna pentru om să renunţe la singurătate, să iasă în public o ultimă oară, o epocă în care francezii, mai mult decât oricare alţii, au fost marii specialişti ai agoniei.

*

E totuşi îndoielnic că, insistând pe aspectul „istoric" al experienţei morţii, i-am putea pătrunde mai bine caracterul originar, istoria nefiind decât un mod neesenţial de a fi, forma cea mai eficientă a infidelităţii faţă de noi înşine, un refuz metafizic, o masă de evenimente pel care le opunem singurului eveniment cu adevărat important. Tot ce-şi propune să acţioneze asupra omului – inclusiv religiile – e întinat de un sentiment grosolan al morţii. Şi tocmai pentru a căuta unul adevărat, mai pur, se retrăgeau sihaştrii în deşert, văzând în el o negare a istoriei şi comparându-l pe bună dreptate cu îngerul, pentru că, susţineau ei, nici unul, nici celălalt nu cunoaşte păcatul, căderea în timp. Deşertul, într-adevăr, duce cu gândul la o durată manifestată în coexistenţă: scurgere neclintită, devenire fascinată de spaţiu. Solitarul se retrage-n pustiu mai puţin pentru a-şi spori singurătatea şi a se împlini, prin absenţă, cât pentru a face să urce în el tonul morţii.

Ca să-l auzim, acest ton, ar trebui să creăm în noi un deşert… Dacă izbutim, sângele răsună de acorduri, venele ni se umflă, tainele şi energiile noastre răzbat la suprafaţă, acolo unde dezgustul şi dorinţa, groaza şi încântarea se topesc într-o sărbătoare obscură şi luminoasă. Aurora morţii creşte în noi. Transă cosmică, explozie a sferelor, glasuri fără număr! suntem moarte şi totul e moarte. Ne ia şi ne duce, ne prăvăleşte în ţarină sau ne azvârle dincolo de spaţii. Intactă ca la începuturi, veacurile nu au tocit-o. Complici ai apoteozei sale, îi simţim prospeţimea imemorială şi acel timp diferit de oricare altul, care-i numai al ei, şi care ne zideşte şi ne năruie-n fiece clipă, într-atâta ne leagă şi ne înveşniceşte-n agonie, că niciodată nu ne vom permite luxul să murim; şi deşi posedăm ştiinţa destinului şi suntem o enciclopedie de fatalităţi, nu ştim nimic,

căci ea este cea care ştie totul în noi.

*

Îmi amintesc cum, ieşind din adolescenţă, cufundat fin funebru, vasal al unui singur gând, am intrat în slujba tuturor forţelor ce mă negau. Celelalte gânduri ale mele numi mai stârneau interesul: ştiam prea bine *unde* mă vor duce, către ce ţinteau toate. De vreme ce aveam o singură problemă, de ce să mă opresc la *probleme*? încetasem să exist în funcţie de vreun eu: îi lăsam morţii libertatea să mă înrobească; nu-mi mai aparţineam. Spaimele, chiar şi numele meu erau acum ale ei şi, substituită privirilor mele, mă făcea să observ în orice pecetea suveranităţii ei. În fiecare trecător desluşeam viitorul cadavru, în fiecare miros putreziciunea, în fiecare bucurie – grimasa ultimă. Peste viitori sinucigaşi, peste umbrele lor iminente dam în tot locul: viitorul celor din jur nu avea taine pentru Aceea care, prin ochii mei, îi scruta. Eram vrăjit? – îmi făcea plăcere s-o cred. ªi atunci, la ce să mă opun? Nimicul era anafura mea; totul în mine şi în afara mea se transsubstanţia în strigoi. Iresponsabil, la antipodul conştiinţei, am sfârşit prin a mă adânci în anonimatul elementelor, în beţia indiviziunii, ferm hotărât să nu mai revin ta propria-mi fiinţă, nici să devin din nou un civilizat al haosului.

Incapabil să văd în moarte expresia pozitivă a vidului, principiul ce trezeşte creatura, chemarea ce răsună ta ubicuitatea somnului, cunoşteam neantul pe de rost şi credeam ta această cunoaştere. Cum aş putea tăgădui, chiar şi acum, autosugestia din care se naşte universul? Şi totuşi mă opun lucidităţii mele. Îmi trebuie cu orice preţ realul. Ştiu că numai din laşitate încerc sentimente; vreau totuşi să fiu laş, să-mi impun un „suflet", să mă las mistuit de foamea de imediat, să-mi ruinez certitudinile, să-mi fac rost de o lume, orice-ar fi. M-aş mulţumi, negăsind-o, cu un strop de fiinţă, cu iluzia că sub ochii mei sau altundeva există ceva. Voi fi conchistadorul de minciuni. Să te laşi amăgit ori să pieri: n-ai de ales. Asemeni celor care au descoperit viaţa pe calea ocolită a morţii, am să m-arunc asupra primei amăgiri, asupra a tot ce-mi poate aduce aminte de realul pierdut.

*

Pe lângă nefiinţa cea de toate zilele, ce miracol – fiinţa! Ea este incredibilul, e *ceea ce nu se poate întâmpla*, e starea de excepţie. Asupra ei nimic n-are putere, decât poate dorinţa noastră de-a ajunge la ea, de a-i forţa intrarea, de-a o lua cu asalt.

A exista – o deprindere pe care mai sper, încă, s-o capăt. Am să-i imit pe ceilalţi, pe descurcăreţii care-au izbutit, pe transfugii luciditǎţii, am să-i jefuiesc de secrete şi chiar de speranţe, fericit să mă agăţ împreună cu ei de josniciile ce duc înspre viaţă. M-am săturat de nu, da-ul mă ispiteşte. După ce mi-am secătuit rezervele de negare, poate însăşi negarea, de ce nu aş ieşi în stradă să strig în gura mare că mă găsesc în pragul unui adevăr, al singurului adevăr care contează? Dar ce e acest adevăr – încă nu ştiu; cunosc doar bucuria ce-l precede, bucuria şi nebunia şi frica.

Doar neştiinţa aceasta – nu teama de ridicol – e cea care-mi ucide curajul de-a alerta omenirea, de-a o vedea înmărmurind de spaimă la spectacolul fericirii mele, al da-ului meu definitiv, al da-ului meu disperat…

*

Ne tragem vitalitatea din resursele noastre de nebunie; iată de ce doar certitudinile şi terapeutica delirului ne pot ajuta împotriva spaimelor şi îndoielilor noastre. Profitând de sminteală, să ne preschimbăm aşadar în sursă, origine, punct de pornire, să înmulţim, prin toate mijloacele, *momentele noastre cosmogonice*. Nu suntem cu adevărat decât atunci când fiinţa noastră iradiază timp, când mii de sori răsar in noi, iar risipa de raze iluminează clipele… suntem atunci martorii acelei volubilităţi a lucrurilor surprinse că au răzbătut la existenţă, nerăbdătoare să-şi desfăşoare uimirea în metaforele luminii. Totul se umflă şi se dilată pentru a se deprinde cu extraordinarul. Geneză de miracole: totul se îndreaptă spre noi, căci totul porneşte de la noi. De la noi înşine, cu-adevărat? Şi numai din voinţa noastră? Poate spiritul să conceapă atâta lumină şi acest timp, devenit dintr-o dată eternitate? Şi cine naşte-n noi acest spaţiu înfiorat, aceste meridiane urlânde?

*

A crede că ne vom putea elibera de prejudecata agoniei, de certitudinea noastră cea mai veche, ar însemna să ne supraestimăm capacitatea de a delira, în fapt, după harul câtorva accese, ne cuprinde iarăşi panica şi scârba, cădem din noii în ispita tristeţii sau a mormântului, în acel deficit de fiinţă, rezultat al sentimentului negativ al morţii. Oricât de tragică ne-ar fi căderea, ea poate fi totuşi utilă dacă facem din ea o disciplină prin care să redobândim privilegiile delirului. Sihaştrii primelor veacuri ne vor fi pildă încă o dată. Ei ne vor învăţa să întreţinem – pentru a ne ridica nivelul psihic – un conflict permanent cu noi înşine. Pe drept cuvânt un Părinte al Bisericii îi numea „atleţii deşertului". Au fost cu toţii nişte luptători; cu greu ne putem imagina starea de încordare, îndârjirea contra propriei fiinţe, luptele lor. Unii rosteau până la şapte sute de rugăciuni pe zi; după fiecare, spre a le ţine socoteala, puneau deoparte o piatră… Aritmetică nebunească; ea mă face să admir la ei un orgoliu fără egal. Numai nevolnici nu erau aceşti obsedaţi, în luptă cu! bunul lor cel mai de preţ: *ispitele*. Trăind în funcţie de ele, le-ntărâtau" ca să aibă cu cine lupta. Violenţa tonului cu care îşi descriu „dorinţa" ne aţâţă simţurile şi ne stârneşte fiori pe care nici un autor libertin n-ar fi în stare să ni-i provoace. „Carnea" – ce imnuri de-a-ndoaselea ştiau să-i înalţe! Iar pentru că îi fascina într-o asemenea măsură – ce merit de a-i fi învins ispitele! Au fost nişte titani, mai dezlănţuiţi şi mai perverşi decât cei din mitologie, care pentru a aduna puteri n-ar fi putut, în simplitatea lor, să conceapă binefacerile dezgustului de sine.

*

Suferinţele noastre fireşti, neprovocate, fiind, mai mult decât sărace, e datoria noastră să le sporim, să le amplificăm, să ne creăm altele, artificiale. Lăsată-n voia ei, carnea ne închide într-un spaţiu meschin. Dacă însă o punem la cazne, ea ne ascute percepţiile şi ne lărgeşte orizontul: spiritul e rezultatul caznelor pe care carnea le îndură, sau pe care şi le impune. Sihaştrii ştiau să-şi suplinească puţinătatea

suferinţei… După ce înfruntaseră lumea, trebuiau să pornească împotriva lor înşişi. Ce uşurare pentru ceilalţi! Oare nu de aici – de la râvna cu care instinctele noastre-i veghează pe semeni – ni se trage cruzimea? Dacă ne-am ocupa mai mult de noi înşine, dac-am deveni principalul obiect al pornirilor noastre ucigaşe, intoleranţa ar scădea ta lume. Nu vom şti niciodată de câte grozăvii va fi cruţat omenirea monahismul primitiv. Rămaşi printre mireni, câte orori ar fi comis toţi sihaştrii aceia! Spre marele noroc al vremii lor, au avut inspiraţia să-şi cultive cruzimea pe propria piele. Dacă vrem să ne-mblânzim moravurile, va trebui să învăţăm să ne întoarcem ghearele spre noi, să punem în valoare metodele deşertului…

*

De ce – se va spune – să ridicăm în slăvi această lepră, aceste excepţii respingătoare cu care ne-a fericit literatura ascetică? Ne agăţăm de orice. Oricât i-aş detesta pe călugări şi credinţele lor, nu pot să nu le admir extravaganţele, firea voluntară, asprimea. Atâta energie trebuie să aibă o taină: însăşi taina religiilor. Deşi poate nu merită să te ocupi de ele, e clar.că tot ce trăieşte, orice rudiment de existenţă ţine de o esenţă religioasă. S-o spunem fără ocol: este religios tot ce ne împiedică să ne năruim, orice minciună care ne apără de certitudinile noastre otrăvite. Când îmi arog o parte de eternitate şi îmi imaginez o permanenţă care mă implică, resping evidenţa fiinţei mele fragile şi nule, îi mint pe ceilalţi şi pe mine însumi. Dacă aş face altfel, aş dispărea pe dată. Durăm atâta cât durează ficţiunile noastre. Când ajungem să le cunoaştem, capitalul nostru de minciuni, fondul nostru religios se risipeşte. Să existi e un act de credinţă, un protest împotriva adevărului, o rugăciune fără sfârşit… Consimţind să trăiască, necredinciosul şi cucernicul se-aseamănă ta profunzime, pentru că amândoi au luat singura hotărâre ce defineşte o fiinţă. Idei, doctrine – simple faţade, capricii şi accidente. Dacă nu te-ai hotărât să te sinucizi, nu-i nici o diferenţă între tine şi ceilalţi, faci parte din mulţimea celor ce trăiesc, cu toţii fiind – în această calitate – mari credincioşi… Consimţi să respiri? Eşti aproape un sfânt, ai merita canonizarea.:.

Dacă, în plus, nemulţumit de tine însuţi, vrei să-ţi schimbi

firea, faci un dublu act de credinţă: vrei două vieţi în una singură. Exact la asta năzuiau asceţii noştri când, făcând din moarte un mod de a muri, se delectau cu veghile, cu gemetele, cu lupta lor de fiecare noapte. Când ne vom chinui raţiunea la fel de mult ca ei pe a lor, vom reuşi probabil să le egalăm excesele, chiar să le depăşim, „îmi e călăuză oricine-i mai nebun decât mine", aşa grăieşte nerăbdarea noastră. Doar petele, opacităţile lucidităţii ne salvează: dac-ar fi perfect transparentă, l-ar goni pe nebunul din noi, pe cel căruia-i datorăm tot ce-i mai bun în iluziile şi conflictele noastre.

Cum orice formă de viaţă trădează şi denaturează Viaţa, cel ce trăieşte cu adevărat îşi asumă un maximum de contradicţii, se aruncă-n viitoarea plăcerilor şi durerilor, îşi însuşeşte nuanţele amândurora, refuză orice senzaţie *limpede* şi orice stare neamestecată. Uscăciunea lăuntrică îşi are originea în autoritatea pe care *definitul* o are asupra noastră, în refuzul pe care îl opunem impreciziei, haosului nostru înnăscut, cel care, împrospătându-ne delirurile, ne păzeşte de sterilitate. Şi tocmai acestui factor binefăcător, acestui haos i se opun toate şcolile, toate filozofiile. Dacă nu ne vom îngriji de el, ne vom irosi şi ultimele rezerve: cele care susţin şi stimulează moartea în noi, împiedicând-o să îmbătrânească…

*

Am făcut din moarte o afirmare a vieţii, i-am convertit abisul într-o ficţiune salvatoare, ne-am epuizat argumentele împotriva evidenţei şi iată-ne, după toate acestea, pândiţi de marasm: e răzbunarea otravei din noi, a firii noastre, a acelui demon al bunului-simţ, care, aţipit un răstimp, se trezeşte ca să ne acuze prostia şi ridicolul voinţei de orbire. Ani în şir ne-am scrutat fără milă, am fost complicii propriei noastre pierzanii, ne-am imunizat la veninul adevărurilor, alţi ani de-a rândul ne-am contemplat cadavrele – ca să desprindem temeiul cunoaşterii noastre! Cu toate acestea, trebuie să învăţăm să gândim împotriva îndoielilor şi certitudinilor noastre, împotriva umorilor atotştiutoare, trebuie, mai ales, făurindu-ne o *altă* moarte, o moarte incompatibilă cu hoitul, să acceptăm ceea ce nu poate fi dovedit, ideea că ceva există…

Nimicul era desigur mai comod. Ce greu e să te mistui în

Fiinţă!

CUPRINS

A GÂNDI ÎMPOTRIVĂ-ŢI
DESPRE O CIVILIZAŢIE VLĂGUITĂ . .
MICĂ TEORIE A DESTINULUI
FOLOASELE EXILULUI
UN POPOR DE SINGURATICI
SCRISOARE DESPRE CâTEVA IMPASURI
STILUL CA AVENTURĂ
DINCOLO DE ROMAN
ÎN PREAJMA MISTICILOR
FURII ŞI RESEMNĂRI
Destinul cuvintelor
Viclenia lui Socrate
Fata ascunsă a unei grădini
Sfântul Pavel
Luther
Origini
Dincolo de self-pity
Voluptatea abisului
Întâiul pas spre izbăvire
Limbajul ironiei
Cruzimea – un lux
Analiza surâsului
Gogol
Demiurgie verbală
În căutarea unui ne-om
Ura de sine
Semnificaţia măştii
Contagiunea tragediei
În afara cuvântului
Necesitatea minciunii
Viitorul scepticismului
Vicisitudinile fricii
Un om ajuns
Deşeuri de tristeţe
Desfrâul vidului
ISPITA DE A EXISTA